

T.C.
NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE MAKROEKONOMİK
FAKTÖRLERİN BANKACILIK SEKTÖRÜ
RİSKLERİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN AMPİRİK
ANALİZİ
(1995–2008)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Ayça TEKELİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Filiz TUTAR

2010-NİĞDE

ÖZET

TÜRKİYE’DE MAKROEKONOMİK FAKTÖRLERİN BANKACILIK SEKTÖRÜ RİSKLERİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN AMPİRİK ANALİZİ: 1995- 2008

Bankalar işlevlerini yerine getirirken; likidite riski, faaliyet riski, kredi riski, faiz oranı riski ve kur riski gibi çeşitli risklere maruz kalmakta, tüm bu risklerin yanında iflas riski de yaşayan bankalar hizmetlerini yerine getirirken maruz kaldığı bu risklerin karşılığı olarak bir gelir elde etmektedir. Elde ettikleri bu gelir, kar/zarar olarak bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Aktif getiri ve öz sermaye karlılık oranları sonucu, ortaya çıkan karın ne olduğu belirlenir ve yeterli görülüp görülmemesine göre bir planlama yapılır. Bankaların karlılık oranlarını koruyabilmeleri için etkilendikleri riskleri etkin yönetebilmeli ve riskleri dikkate alarak fiyatlamada bulunmaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler:Likidite riski, faaliyet riski, faiz oranı riski, kur riski

ABSTRACT

EMPIRICAL ANALYSIS OF MACROECONOMIC FACTORS ON RISKS OF THE BANKING SECTOR IN TURKEY: 1995-2008

When banks function, they are exposed to diversified risks which are liquidity risk, activity risk, credit risk, interest rate risk and currency risk. Beside all of these risks, they are also exposed to bankruptcy risk. Consequently, banks get income as a recompense for these risks that they are exposed to. The income results in either profit or loss. The profit is assessed as a result of asset yield and returns on equity, and a planning is made according to the sufficiency of profit. In order to converse returns on equity, banks should manage the risks effectively and price by taking risks into consideration.

Key Words: Liquidity risk, activity risk, credit risk, interest rate risk, currency risk

ÖNSÖZ

Ekonomik sorunların aşılmasında, istikrar içinde sürdürülebilir bir büyümenin, düşük enflasyon düzeyinde fiyat istikrarının, uluslararası alanda rekabet edilebilir bir ekonomik ortamın yaratılmasında özellikle ulusal tasarrufların büyütülmesinin ve ekonomik olarak kullanılması hayati bir önem taşımaktadır. Tasarrufların artırılmasında, serbest piyasa kurallarına ve uluslararası rekabete dayalı, makro dengeleri gözeten, özel girişimciliği, üretimi ve tasarrufu özendiren tutarlı, kararlı ve yenilikçi makroekonomik politikaların uygulanması gerekmektedir. Tasarrufların ekonomik olarak kullanılmasında ise güven ve verimlilik ilkesine dayalı olarak, mali sektörün ve en önemli kurumlarından biri olan bankacılık sisteminin etkin ve sağlıklı bir biçimde çalışması büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Türk bankacılık sektörünün genel yapısı, tarihçesi ve problemleri ve bankacılık sektörüne etki eden makroekonomik faktörlerin riskler üzerindeki etkisi ele alınmış ve bu faktörlerin özellikle faiz oranları üzerine etkisinin ölçülmesi için 1995-2008 tarihleri arasındaki veriler ışığında ekonometrik analiz yapılmıştır.

Çalışmanın yapılmasında akademik desteğini esirgemeyen Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F İktisat Bölümü Öğretim Görevlisi sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Filiz TUTAR'a , jüri üyelerimden Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F İktisat Bölümü Öğretim Görevlisi sayın Yrd. Doç. Dr. Fatih YÜCEL'e ve çalışmamın birçok aşamasında destek olan Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sekreteri sayın Süleyman Mustafa KAYAR'a ve yine her aşamada yardımlarını esirgemeyen kardeşim Tolga TEKELİ'ye, sabırları ve destekleri için aileme ve çalışma arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ediyorum.

Ayça TEKELİ

Ocak, 2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISATMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKROEKONOMİ, BANKACILIK SEKTÖRÜ VE RİSK İLİŞKİSİ:

LİTERATÜR TARAMASI

1.1.RİSKLERİ VE KRİZLERİ, BANKA İFLASLARI VE ETKİNLİK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK LİTERATÜR.....	7
1.2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ETKİNLİĞİNE İLİŞKİN LİTERATÜR.....	10
1.3. MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER VE KARARLILIK İLİŞKİSİ....	13
1.4. FİNANSAL SİSTEM.....	18
1.5. FİNANSAL PİYASALAR.....	21
1.6. PARA PİYASASI.....	23
1.7. SERMAYE PİYASASI.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜ

2.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN MALİ SİSTEM İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	27
2.2. BANKACILIĞIN DOĞUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	33

2.3. BANKACILIK FAALİYETLERİNİN KÜRESEL BOYUT

KAZANMASINI SAĞLAYAN BAŞLICA ETKENLER.....36

2.3.1. Küreselleşme ve Rekabet.....	42
2.3.2. Uluslararası Ticaret Hacminin Genişlemesi.....	45
2.3.3. İnterbank Para Piyasası.....	46
2.3.4. Eurodolar Piyasasındaki Gelişmeler.....	47
2.3.5. Diğer Faktörleri.....	48

2.4. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ.....51

2.4.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemi Bankacılığı.....	51
2.4.2 .Cumhuriyet Dönemi Sonrasında Türk Bankacılığındaki Gelişmeler.....	53
2.4.2.1. 1980 Sonrası Bankacılık ve Günümüze Kadar Entegrasyon Süreci.....	55
2.4.2.2. Türk Bankacılık Sektörünün Genel Yapısı.....	57

2.5. BANKACILIĞIN RİSKE AÇIK YAPISI.....61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KRİZLER VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

3.1. 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ.....66

3.1.1. 24 Ocak Kararları.....	68
-------------------------------	----

3.2. 1994 KRİZİ VE BANKACILIK SEKTÖRÜ.....69

3.3 KASIM 2000 BANKACILIK KRİZİ VE BANKACILIK SEKTÖRÜ.....73

3.4. ŞUBAT 2001 KRİZİ.....74

3.4.1. Makroekonomik İstikrar İçin Sistemin Yapılandırılması İhtiyacı.....	79
3.4.2. Bankacılık Sektörünün Makroekonomideki Yeri ve Diğer Ülkelerde Karşılaştırılması.....	81

3.4.3. Şubat 2001 Krizinden Sonra Yapılan Düzenlemeler.....	83
3.5. MAKROEKONOMİK BİR GÖSTERGE OLARAK DIŞ TİCARET VE BANKACILIĞIN ROLÜ.....	91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIKTA RİSKE ETKİ EDEN MAKROEKONOMİK

FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ ANALİZİ

4.1. GRAFİKLER YARDIMI İLE FONKSİYONEL FORMUN BELİRLENMESİ.....	94
4.2. GEREKLİ VE GEREKSİZ DEĞİŞKENLERİN TESTİ.....	95
4.3. FONKSİYONEL ŞEKLİN BELİRLENMESİ.....	95
4.3.1. Doğrusal Model.....	96
4.3.2. Tam Logaritmik Model.....	97
4.3.3. Yarı Logaritmik Model.....	97
4.3.4. Ters Model.....	98
4.4. TEŞHİS TESTLERİ.....	98
4.4.1. Otekorelasyon Testi.....	98
4.4.2. Breusch-Godfrey Testi (Lagrange Multiplier Test).....	99
4.5. DEĞİŞEN VARYANS DURUMUNUN İNCELENMESİ.....	100
4.5.1. White Heteroscedasticity Test.....	101
4.6. DURAĞANLIK TESTLERİ.....	102
4.6.1. Faiz Oranı Serisi İçin Birim Kök Testleri.....	102
4.6.2. Enflasyon Verisi İle İlgili Birim Kök Testleri.....	105
4.6.3. Zorunlu Karşılık Oranları İle İlgili Birim Kök Testleri.....	106
4.6.4. Döviz Kuru Verisi İle İlgili Birim Kök Testleri.....	109
4.6.5. Emisyon Verisi İle İlgili Birim Kök Testleri.....	111

SONUÇ.....115

KAYNAKÇA.....119

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Finansal Sistem Şeması.....	20
Tablo 2: Para ve Sermaye Piyasası Arasındaki Farklar.....	26
Tablo 3: Bazı Ülkelerdeki Banka Sayısı ve Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi.....	32
Tablo 4: Örnek Ülkeler ve Türkiye’de Gayrisafi Milli Hasıla Artışı (%).....	82
Tablo 5: Örnek Ülkeler ve Türkiye’de Enflasyon.....	83
Tablo 6: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yabancı Mevduat Bankaları.....	87
Tablo 7: Türkiye’de Yabancı Bankaların Banka, Şube ve Personel Sayısı Açısından Sektördeki Payları (%).....	88
Tablo 8: Örnek Ülkeler ve Türkiye’de Kredilerin GSMH’ye Oranı.....	89
Tablo 9: Örnek Ülkeler ve Türkiye’de Sorunlu Kredilerin GSMH’ ye Oranı... 	90
Tablo 12: Regresyon Analizinde Kullanılan Değişkenler Tablosu.....	95

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller
AG	: Aktif Getiri
API	: Açık Piyasa İşlemleri
ARMA	: Autoregressive Moving Average Model
ATM	: Otomatik Para Çekme Makinesi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DİBS	: Devlet İçi Borçlanma Senedi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
EFT	: Elektronik Fon Transferi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
HM	: Hazine Müsteşarlığı
IMF	: International Money Fund
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü

KKO	:Kapasite Kullanım Oranı
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
M1	: Dar Anlamda Para Arzı
NFM	: Net Faiz Marjı
NİV	: Net İç Varlıklar
O/N	: Over Night
PP	: Philips-Perron Test
ROA	: Aktif Getiri
SG	: Sermaye Getirisi
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
SÜE	: Sanayi Üretim Endeksi
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	:Tüketici Fiyatları Endeksi
TV	:Toplam Varlıklar
USD	: Amerikan Doları
VÖK	: Vergi Öncesi Kar

VUK : Vergi Usul Kanunu

YSA : Yapay Sinir Ağları

YTL : Yeni Türk Lirası

GİRİŞ

Mali sistem içindeki payı çok yüksek düzeylerde olan bankacılık sistemi, ekonominin lokomotifi olarak kabul edilen finansal sistemi büyük ölçüde temsil ettiğinden dolayı ekonominin temel yükünü taşıyan lokomotifi olarak düşünülebilir. Bu sebeple mali sistemlerde, dolayısıyla bankacılık sisteminde meydana gelebilecek bir kriz yada kriz benzeri düzensizlikler ekonomik ilerlemenin de yavaşlamasına, bozulmasına, hatta durmasına sebep olmaktadır.

Son yıllarda globalleşme ile uluslararası ekonomik ve finansal sistemlerin entegrasyonu, gelişmekte olan piyasalara sermaye giriş ve çıkışlarını beraberinde getirmiş ve sistemin global hareketlere olan duyarlılığını artırmıştır. Bu durumun yol açtığı birçok irili ufaklı krizler yaşanmış, bankacılık sistemi bu krizlerden en önce ve derinden etkilenen kesim olmuş, bu da global ölçekte yetersiz kalan yerel bankacılık sistemlerinin yeniden yapılandırılarak oransal olarak büyümeleri ve sermaye/özsermaye yapılarını güçlendirmeleri zorunluluğunu gündeme getirmiştir.

Bankacılık yeniden yapılandırmalarının ülke ekonomilerine maliyeti yüksek olmuş ve bu maliyetler geniş toplum kesimlerine yansıtılmıştır. Asıl görevi, mali aracılık yoluyla ülke ekonomisine katkıda bulunmak olan bankacılık sektörü bu asli görevinin aksine, ekonomik daralmaya ve üretim kayıplarına sebep olmuştur.

Bankalar işlevlerini yerine getirirken; likidite riski, faaliyet riski, kredi riski, faiz oranı riski ve kur riski gibi çeşitli risklere maruz kalmakta, tüm bu risklerin yanında iflas riski de yaşayan bankalar hizmetlerini yerine getirirken maruz kaldığı bu risklerin karşılığı olarak bir gelir elde etmektedir. Elde ettikleri bu gelir, kar/zarar olarak bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Aktif karlılık ve özsermaye karlılık oranları sonucu, ortaya çıkan karın ne olduğu belirlenir ve yeterli görülüp görülmemesine göre bir planlama yapılır. Bankaların karlılık oranlarını koruyabilmeleri için

etkilendikleri riskleri etkin yönetebilmeli ve riskleri dikkate alarak fiyatlamada bulunmaları gerekmektedir.

Literatürdeki finansal çalışmalar, genel olarak bankacılık sektöründeki mali başarısızlıkların ülke ekonomilerindeki makroekonomik yapıların zayıf olduğu dönemlerde ortaya çıktığını göstermektedir. Ancak, bu başarısızlıkların nedenlerinin makroekonomik faktörlerin yanında, içsel (yönetmel) sorunlardan ve risk yönetim sistemlerinin yeterince önemsenmemesi ve uygulanmamasından da kaynaklandığı görölmektedir. Çünkü, sistem içinde bulunan tüm bankalar aynı makroekonomik koşulların etkisinde kalmalarına karşın sistem içindeki bazı bankaların ayakta kaldıkları gözlenmiştir.

Günümüzde özellikle gelişmiş batı ekonomilerinde bankacılık sektörünün yaşadığı gelişmeler ile bankalar arasındaki rekabet üst düzeye çıkmıştır. Rekabetin giderek yoğunlaşması neticesinde, bankalar etki alanlarını ve iş hacimlerini arttırabilmek için sundukları hizmetleri dış ülkelere taşırlarken devamlı bir gelişimin içinde var olmaya çalışmaktadırlar.

Bankalar karlılıklarını arttırabilmek adına ciddi önlemler almakta olup, bu doğrultuda en fazla tercih edilen stratejilerin başında; birleşme ve satın almalar yoluyla ölçek ekonomisini yakalamak, yurtdışı piyasalara iştirak ya da şube açma yoluna giderek ve ürün yelpazesini genişleterek daha çok müşteriye ulaşmak istemektedir.

Yabancı bankaların uzun yıllar önce başlatmış olduğu dış piyasalara açılma politikası, günümüzde ülkemiz için de zorunluluk haline gelmiştir. Bu zorunluluk çerçevesinde ülkemiz bankalarının da hizmet alanlarını genişleterek yurtdışına açılmaları bankacılık sektörümüz için bir gereklilik arz etmektedir.

Türkiye açısından bankacılık sektöründeki en önemli sorun bankalar üzerindeki yüklerdir. Bu yükler bir yandan bankaların rekabet gücünü azaltırken diğer yandan

da bir bütün olarak ülke ekonomisine zarar vermektedir. Bankacılık sektörünün sistemdeki mevcut kaynakların en verimli şekilde dağılması için aracılık rolü üstlendiği göz önüne alındığında, sistemdeki risklerin azaltılması için sektörün güçlendirilmesinin gerekliliği daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde bankacılık sektörü ve makroekonomik unsurlar arasındaki incelemeleri kapsayan literatür taramasına yer verilecektir.

İkinci bölümde ise Türkiye’de bankacılık sektörünün tarihi gelişimi, nitelikleri ve bankacılık sektörünün makroekonomi içindeki yerini değerlendiren konulara yer verilecektir.

nc bölümde ise risk-kriz ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkiyi dikkate alarak, bankacılık sektörümüzün 1995 sonrasındaki ekonomik gelişmelerdeki durumu incelenecektir.

Dördüncü ve son bölümde ise makroekonomik unsurların bankacılık riskleri üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla faiz oranları üzerine yapılan ekonometrik analize yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKROEKONOMİ, BANKACILIK SEKTÖRÜ VE RİSK İLİŞKİSİ: LİTERATÜR TARAMASI

Ülkemizde banka performans ve karlılığı konusunda yapılan birçok çalışma mevcuttur. Bunun temel nedenlerinden birisi uzun süredir devam eden yüksek enflasyon ve yaşanan yoğun rekabet Türk bankacılık sektöründe karlılık performansının önemini korumasıdır.

Bu konuda belli başlı çalışmalar şöyledir; Cihan H. Dağlı'nın çalışması, Reha Yolalan'ın çalışması, Canan Yıldırım'ın çalışması, Fuad Aleskerov, Hasan Ersel ve O. Reha Yolalan'ın ortak çalışmaları, Selçuk Çingi ve Armağan Tarım'ın ortak çalışmaları ve E. Alpan'ın çalışmasıdır. Bunların haricinde, Yasemin Türker Kaya'nın da aynı konuda iki ayrı çalışması bulunmaktadır.¹

Yasemin Türker Kaya'nın 2002 tarihli çalışmasında 1997-2000 yılları arası verileri panel veri tekniğiyle Türk bankacılık sistemindeki ticari bankaların karlılıklarını belirleyen unsurlar analiz edildiğinden, konumuz açısından ayrı bir önemi vardır. İki aşamalı yaklaşım, aktif karlılığı, özkaynak karlılığı, eldeki panel veri setinde yer alan bankacılığa özgü açıklayıcı değişkenler (mikro değişkenler) ve zaman kukla değişkenleri kullanılarak tahmin edilmektedir.²

Bu tahmin sonucunda elde edilen sabit terim makro ve mikro değişkenler tarafından açıklanamayan yapısal faktörleri temsil etmektedir. Çalışmaya göre Türk bankacılık

¹ Tunay K. BATU ve A. Murat SİLPAR, (2006) Türk Ticaret Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi- 2, **Türkiye Bankalar Birliği Araştırma Tebliğleri Serisi**, Sayı 2006 s.2

² BATU ve SİLPAR, (2006), ss.122-124.

sisteminde karlılığı belirleyen mikro ekonomik değişkenler özkaynak seviyesi, likidite, personel harcamaları, mevduatlar, pazar payı, krediler, kötü aktifler, menkul değerler cüzdanı ve yabancı para pozisyonu olarak tespit edilirken; makroekonomik değişkenler olarak ise enflasyon, konsolide bütçe açığı ve reel faiz öne çıkmaktadır.

Aktif karlılığı belirleyen makroekonomik faktör olarak; enflasyon ve konsolide bütçe açığı öne çıkarken, özsermaye karlılığında ise; enflasyon, konsolide bütçe açığı ve reel faizler öne çıkmaktadır.

Tunay ve Silpar'ın Türk Ticaret Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi-2 adlı çalışmaları da iki farklı analiz tekniği kullanılarak yapılmış devam niteliğinde bir çalışmadır. Çalışmada ulaşılan en önemli sonuç olarak ise; Türkiye'deki ticari bankalar ister ölçeklere göre isterse mülkiyet esasına göre tasnif edilsin, neredeyse aynı içsel ve dışsal değişkenlerle açıklanmaktadır. Hemen her tahmin edilmiş modelde birçok içsel değişken yüksek açıklayıcı güce sahiptir. Bunun yanında, makro değişkenler ve finansal yapı değişkenleri de önemli etkenlerdendir.

Çalışmamıza özellikle değerlendirme konusunda yol gösterecek olan önemli bir çalışmada, Yrd. Doç. Dr. Muhittin Zügül ve Arş. Gör. Cumhur Şahin'in "İMKB 100 Endeksi İle Bazı Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Uygulama" adlı çalışmasıdır.

Finans literatüründe 1960'lı yıllardan sonra varlık fiyatlama modelleri olarak geliştirilen Finansal Varlık Fiyatlama Modeli (FVFM- Capital Assets Pricing Model), çoklu faktör modelleri ve Arbitraj Fiyatlama Modeli (AFM-Arbitrage Pricing Model), finansal varlıkların fiyatlarını, dolayısıyla getirilerini etkileyen çeşitli faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır.

Bu modeller incelendiğinde, faktör modellerinin ve Arbitraj Fiyatlama Modeli'nin, tek bir risk faktörünü dikkate alan Finansal Varlıkları Fiyatlama Modeli'ne alternatif olarak ve bu modeldeki eksiklikleri giderecek şekilde geliştirildikleri görülmektedir. Teorik olarak belli eksiklikleri belirtilse de, Arbitraj Fiyatlama Modeli'nin, varsayımlarının gerçek hayatla daha fazla uyumlu olması ve birden fazla makroekonomik değişkenin, varlıkların getirilerini etkileyebileceğini dikkate alması nedeniyle, Finansal Varlıkları Fiyatlama Modeli'ne kıyasla daha üstün olduğu kabul edilmektedir. Ross tarafından geliştirilen AFM, getirileri sistematik riskin doğrusal bir fonksiyonu olarak ele alan FVFM'ye alternatif olarak geliştirilmiş olup, getirilerin tek bir faktörün değil de, birden fazla faktörün lineer fonksiyonu olduğunu belirler.

Hisse senedi fiyatları ile genel ekonomik durum arasındaki ilişki uzun yıllardan beri çeşitli ekonomi ve finans uzmanlarının araştırmalarına konu olmuştur. Bazı araştırmacılar ekonomik göstergelerin yardımı ile hisse senedi fiyatlarında meydana gelebilecek bir artış veya azalışın önceden tahmin edilebileceğini savunmuşlardır. Bazı araştırmacılar da olaya etkin piyasa kuramı açısından yaklaşarak hisse senedi fiyatlarının gelecekle ilgili bütün beklentileri yansıttığını ve bu yüzden de geçmiş ekonomik verilerle gelecekteki fiyat değişimlerinin tahmin edilmesinin mümkün olmayacağı görüşünü savunmuşlardır. Diğer bir ifade ile etkin bir piyasada hiçbir yatırımcının geçmiş fiyat hareketlerini analiz ederek ortalama piyasa getirisi üzerinde bir getiri elde edemeyeceğini ileri sürerler. Ekonomik gelişmelere karşı sermaye piyasası bazı dönemlerde aşırı tepki verebilmektedir. Hisse senetleri, sermaye piyasasındaki en riskli yatırım araçları olup, ekonomideki gelişmelere çok çabuk cevap verebilmektedirler. Bir ülkeye ait makroekonomik değişkenler, hisse senetleri ile farklı derece ve istikamette ilişki içerisinde olabilirler. Dolayısıyla makroekonomik değişkenlerle hisse senetleri bazen pozitif yönde bazen de negatif yönde hareket edebilirler. Bu durum ekonomik faktörlerin hisse senetleri üzerindeki

etkilerini ölçmeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca, ekonomik faktörlerdeki değişimlerin nedenleri çok farklı olabilmektedir. Makroekonomik olarak meydana gelen değişim ve gelişmeler, bir ekonomide faaliyet gösteren bütün işletmeleri etkilemektedir.

Dolayısıyla bu faktörler, hisse senedi fiyatlarının topluca artma veya düşme eğilimine girmesine neden olurlar. Bununla birlikte, her bir firmanın performansı ile makro ekonomik gelişmeler arasındaki ilişkinin yönü ve derecesi, teknoloji ve pazar şartları gibi faktörlerden ötürü az ya da çok farklılaşabilmektedir.³

1.1. RİSKLERİ VE KRİZLERİ, BANKA İFLASLARI VE ETKİNLİK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK LİTERATÜR

Bankacılık krizlerine ilişkin, makro düzeyde çok sayıda araştırma yapılmış olmasına rağmen, mikro düzeyde, özellikle bankacılık krizleri ve sonrasında uygulanan yeniden yapılandırma programları ile bankaların etkinlikleri arasındaki ilişkileri inceleyen sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır.

Bankalar ve diğer finansal kuruluşlar üzerinde yapılan çalışmalar, etkinsizlik ile iflas arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Düşük etkinliğe sahip banka ve finansal kuruluşların daha yüksek etkinliğe sahip olanlardan daha fazla iflas ettiği görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları ile çeşitli ülkelerin bankacılık sektörlerinin etkinliğine ilişkin yapılan çalışmalar ve ortalama etkinlik ölçüleri verilmiştir.

Gelişmişlik düzeyleri farklı ülkelerde gerçekleştirilen etkinlik araştırmalarına ilişkin kullanılan yöntemler, modellerde kullanılan girdi ve çıktılar ile sonuçta elde edilen etkinlik ölçülerini yansıtmaktadır.

Wheelock ve Wilson, banka iflasları ile mevduat sigortası, yasal düzenlemeler ve etkinlik arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarında, teknik etkinlik düzeyi düşük olan bankaların iflas olasılığının yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma, önemli ekonomik sorunların varlığı durumunda, etkinliğin, hangi bankaların iflas

³ ZÜGÜL Muhittin ve Cumhuri ŞAHİN, (2009), “İMKB 100 Endeksi İle Bazı Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Uygulama”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi** , sayı 16,s 1-2

edeceğinin, hangi bankaların varlığını devam ettireceğinin önemli bir belirleyicisi olduğunu ortaya koymaktadır.⁴

Cebenoyan vd., ABD'deki düzenleme ve denetim otoritesi tarafından kapatılan tasarruf ve kredi kuruluşları (Saving And Loans) ile bu kuruluşların etkinlikleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmada, bu kuruluşların kapatılması ile etkinsizlik arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Etkinlik düzeyi düşük olan tasarruf ve kredi kuruluşlarının, iflas eden veya düzenleme ve denetim otoritesince kapatılanlar içindeki oranı etkinlik düzeyi yüksek olanlara göre, daha yüksektir. ABD'deki tasarruf ve kredi kuruluşlarının ödeyebilirlikleri ile etkinlik düzeyini karşılaştırmış ve etkinlik düzeyi düşük kurumların gelecekte iflas etme olasılıklarının etkin kurumlara göre 4,5 kat daha fazla olduğunu ortaya koymuştur.⁵

Barr, Seiford ve Siems ise, etkinsizlik ile iflas arasındaki ilişkiyi, iflasın gerçekleşmesinden bir kaç yıl önce açıkça bulmuşlardır. Bu nedenle araştırmacılar, erken uyarı sisteminde, yönetim kalitesini ölçmek amacıyla VZA'ne dayalı yeni bir model geliştirmişlerdir. Bilindiği gibi, düşük aktif kalitesi (yüksek oranda sorunlu kredi) banka iflaslarının en önemli nedenlerinden birisidir. Bazı çalışmalarda, sorunlu krediler ile etkinlik arasındaki ilişki incelenmiş ve yüksek oranda sorunlu krediye sahip kuruluşların, etkinliklerinin de düşük olduğu bulunmuştur.⁶

Berger ve DeYoung, ticari bankalarda sorunlu krediler ile maliyet etkinliği arasındaki ilişkiyi incelemişler ve maliyet etkinliğinin gelecekteki sorunlu krediler ve sorunlu bankaların önemli bir göstergesi olabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Farklı

⁴ WHEELLOCK D. C. ve P. W. WILSON, (1995) "Explaining Bank Failures: Deposit Insurance, Regulation And Efficiency", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 77, No. 4, Nov. ss. 689-700.

⁵ CEBENOYAN A. S. ve E. COOPERMAN, C. A. REGISTER, (1993) "Firm Efficiency And The Regulatory Closure of S&Ls: An Empirical Investigation", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 75, No. 3, Agustos ss. 540-545.

⁶ BARR, R. S. L. M. SEİFORD v T. F. SİEMS, (1994) "Forecasting Bank Failure: A Non-Parametric Frontier Estimation Approach", **Recherches Economiques De Louvain**, Vol: 60, No: 4. s.57.

bir araştırmada, finansal güçlükler yaşayan ve bu nedenle iflasa doğru giden bankaların yüksek oranda sorunlu kredileri olduğu bulunmuştur.⁷

Bazı çalışmalar, iflas etmemiş bankalarda bile sorunlu kredilerin etkinlik ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Yukarıda sıralanan çalışmalar, banka iflasları ile etkinlik arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ancak, çalışmamızın konusuna giren bankacılık krizleri ile etkinlik arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar son derece sınırlıdır.

Sistemik krizlerle banka etkinliği arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalardan biri, Türkiye’de 1994 finansal krizinin bankaların verimliliği üzerindeki etkilerini inceleyen Işık ve Hassan’a aittir. Çalışmada, 1994 finansal krizinin bankaların performansı üzerinde etkileri VZA’ne dayalı Malmquist verimlilik değişim endeksi ile araştırılmıştır. 1992-1993 kriz öncesi, 1994 kriz yılı ve 1995-1996 yılları arası ise kriz sonrası olarak kabul edilmiştir. Sonuçlar, bankaların finansal kriz nedeniyle önemli etkinlik ve verimlilik kayıplarına uğradıklarını ortaya koymaktadır. Dikkat çeken bir diğer sonuç ise, kriz öncesi yıllarda ortalama etkinlik ve verimlilik değerlerinin bozulmasının krizin ortaya çıkmasının bir göstergesi olmasıdır.⁸

Çalışmada, kriz sonrası döneme ilişkin olarak, hükümet ve bankalar tarafından alınan önlemlerin finansal sektörün kriz öncesi etkinlik ve verimlilik düzeyine krizi izleyen iki yıl içinde ulaşılmasına yardımcı olduğu sonucuna varılmıştır.

1994 krizinin incelendiği bir diğer çalışmada, Işık ve Hassan’ın çalışmalarına zıt sonuçlar elde edilmiştir. Bankacılık krizleri ve etkinlik arasındaki ilişkiyi 1994 Türkiye’de ve 1997 Endonezya’da yaşanan krizler çerçevesinde inceleyen araştırmacılar, bankacılık krizlerinin sistemdeki kötü bankaları elimine ettiği ve bu nedenle, daha etkin bir bankacılık sektörü yarattığı varsayımını stokastik sınır

⁷ BARR, SEAFORD ve SIEMS, (1994), s.59

⁸ IşIK İ. ve M. K. HASSAN (2003) “Financial Disruption and Bank Productivity: The 1994 Experience of Turkish Bank”, **The Quarterly Review of Economics and Finance**, 43, s. 291-320.

yaklaşımını kullanarak test etmişlerdir. Sonuçlar, her iki ülkede de, bankacılık sektöründe kriz sonrasında etkinsizliğin arttığını göstermektedir.⁹

Araştırmacılar, Türkiye açısından sonuçları iki nedene dayandırmaktadırlar. Bunlar, yeniden yapılandırma programının iyi yönetilmemesi ve makroekonomik çevrenin kriz sonrasında tamamıyla iyileşmemesidir. Gerçekten de kriz sonrasında, 1994 krizinin ortaya çıkmasında etkili olan yapısal sorunlara ilişkin gerekli önlemler alınamadığından, Türkiye, 1994 krizinden daha derin 2000 ve 2001 krizlerini yaşamıştır. Yazarlar da, son krizlere işaret ederek çalışmalarının sonuçlarını desteklemektedirler.

Chen’de, Asya finansal krizinin Tayvan bankacılık sisteminin etkinliği üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, krizin bankaların tahsis, maliyet ve teknik etkinliklerini önemli ölçüde düşürdüğünü ortaya koymuştur.¹⁰

1.2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ETKİNLİĞİNE İLİŞKİN LİTERATÜR

Türk bankacılık sektörünün etkinliğini araştırmaya yönelik bazı çalışmalar aşağıda özetlenmiştir. Zaim, 1980 sonrasında liberalizasyon politikalarının mikro düzeyde Türk ticari bankalarının etkinliği üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. 1981 yılı liberalizasyon öncesi ve 1990 yılı ise liberalizasyon sonrası yılı olarak seçilmiştir. Çalışmada, VZA kullanılmıştır. Sonuçlar, kamu bankalarının özel bankalara göre daha etkin olduğunu, finansal reformların hem teknik etkinliği hem de tahsis etkinliğini olumlu etkilediğini ve etkin banka sayısında artış olduğunu göstermiştir.¹¹

⁹ IŞIK ve HASSAN, (2003), ss.294-297.

¹⁰ CHEN Tser-Yieth, (2004) “A Study of Cost Efficiency and Privatisation in Taiwan’s Banks: The Impact of Asian Financial Crisis”, **The Service Industries Journal**, Vol. 24, No. 5, s. 137-151.

¹¹ ZAIM Osman, (1995) “The Effect of Financial Liberalization on the Efficiency of Turkish Banks”, **Applied Financial Economics**, 5, s. 257-264.

Jackson vd., VZA'ya dayalı Malmquist endeksini kullanarak Türk ticari bankalarındaki etkinlik ve verimlilik gelişimini ölçmüşlerdir. Araştırmacılar, 1992-1996 yılları arası dönem boyunca her bankanın etkinlik ve verimlilik değişimini araştırmışlardır. Sonuçlar, 1993-1994 finansal kriz dönemi hariç, rekabetteki ve teknolojik ilerlemelerdeki gelişmeler nedeniyle, yabancı ve özel bankaların kamu bankalarından daha etkin olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada, 1994 krizinin bankaların etkinliği ve verimliliği üzerinde olumsuz etkisi ortaya konmuş ve kriz sonrasında alınan önlemlerin bankaların etkinliğini ve verimliliğini arttırdığı görülmüştür.¹²

Denizer, Dinç ve Tarımcılar, liberalizasyon öncesi ve sonrası dönemde (1970-1994 dönemi) banka etkinliklerini değerlendirmişler ve dört farklı sahiplik yapısına sahip gruplar için ölçek etkilerini incelemişlerdir. Sonuçlar, liberalizasyon sonrası dönemde, etkinliklerde azalış ortaya koymaktadır. Bir diğer bulgu, Türk bankacılık sisteminin ciddi ölçek problemleri yaşamasıdır.¹³

Jackson ve Fethi, 1998 yılı için VZA'ni kullanarak TBS'nün teknik etkinliğini ölçmüşler ve bir dizi açıklayıcı değişken ile (banka büyüklüğü, şube sayısı, karlılık, sahiplik yapısı ve sermaye yeterliliği rasyosu) teknik etkinlik ölçüsü arasındaki ilişkiyi Tobit regresyon analizi ile araştırmışlardır. Çalışmada, büyük ve karlı bankaların daha yüksek teknik etkinlik ile çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. VZA ve VZA-Malmquist toplam faktör verimliliği endeksini kullanarak Türk ticari bankalarında, 1989-1996 yılları arası dönemde, etkinlik ve verimlilik değişimini incelemiştir. Sonuçlar, örnekteki dört kamu bankasının etkin olmadığını ortaya koyarken, üç özel holding bankasının incelenen dönem boyunca yüksek etkinlik ölçüsünü devam ettirdiğini ortaya koymuştur. Bir diğer bulgu ise, bankalardaki etkinlik farklılıklarının, genellikle ölçek ekonomilerindeki farklılıklardan kaynaklanmasıdır.

¹² JACKSON P. M. ve M. D. FETHİ, G. İNAL; (1998) "Efficiency and Productivity Growth in Turkish Commercial Banking Sector: A non-parametric approach", **European Symposium on: Data Envelopment Analysis-Recent Development and Applications**, Wernigerode, Germany, ss.16-18

¹³ CİNGİ S. ve A. TARIM, (2000) "Türk Bankacılık Sisteminde Performans Ölçümü: DEA-Malmquist TFP Endeksi Uygulaması", TBB Araştırma Tebliği Serisi, Mayıs 2000. s.124

Mercan ve Yolalan, 1989-1998 dönemi için finansal performans ile ölçek ve mülkiyet yapıları arasındaki ilişkiyi VZA kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada, bankaların performansının 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinden sonra 1993 yılına kadar arttığı, 1994 krizinden sonra ise, düşüş eğilimine geçtiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, yabancı ve özel bankaların performansının kamu bankalarından daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁴

Işık ve Hassan, 1988-1996 yılları arasında bazı banka özelliklerinin Türk ticari bankalarının performansı üzerindeki etkileri Stokastik Sınır Yaklaşımı kullanılarak araştırmışlardır. Sonuçlar, Türk bankalarının oldukça yüksek karlılığa sahip olmalarına rağmen, maliyet etkinliklerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Yıldırım, makroekonomik istikrarsızlık ortamında 1988-1999 döneminde TBS'nün etkinlik performansını VZA kullanarak ölçmüştür. Sonuçlar, sektörün liberalizasyon döneminde, süre gelen ölçek etkinsizliği ile sürdürülebilir bir etkinlik kazanımı elde edemediğini göstermiştir. Etkin bankalar, daha az karlı bulunmuştur. Özellikle, daha az karlı kamu bankalarının diğerlerinden daha etkin oldukları saptanmıştır. Diğer bulgular, ölçek etkinliği ve teknik etkinlik ile banka büyüklüğü arasında ilişki olduğunu göstermektedir. 1994 kriz döneminde ise, bankaların etkinlik değerlerinde düşüş gerçekleşmiştir.¹⁵

Mercan vd., çalışmalarında Türkiye'deki ticari bankaların 1989-1999 dönemine ilişkin seçilen finansal oranları kullanarak VZA uygulamışlardır. Her yıla ilişkin sonuçlar, makroekonomik politikalarda ve çeşitli uluslararası gelişmelerdeki temel değişikliklerin, bu sektöre etkilerini açıklamakta kullanılmıştır. Sonuçlara göre, incelenen dönemlerde TMSF'ye devredilen bankaların VZA performans endeks

¹⁴ MERCAN M. ve R. YOLALAN, (2000) "Türk Bankacılık Sisteminde Ölçek ve Mülkiyet Yapıları İle Finansal Performans İlişkisi", **İMKB Dergisi**, Cilt 4, Sayı 15, ss. 1-26.

¹⁵ YILDIRIM, Canan (2002) "Evolution of Banking Efficiency Within an Unstable Macroeconomic Environment: The Case of Turkish Commercial Banks", **Applied Economics**, Sayı:34, ss. 2289-2301.

değerlerinin, diğer bankalarla karşılaştırıldığında daha düşük olduğu ortaya konmuştur.¹⁶

Güenalp ve Çelik, TBS için, piyasa yapısı ve performans arasındaki ilişkiye yönelik hipotezleri, banka etkinliği için doğrudan bir ölçüt kullanarak test etmişlerdir. 1990-2000 döneminde, Stokastik Sınır Yaklaşımı kullanılarak maliyet etkinliği hesaplanmıştır. Sonuçlara göre, 1990-1993 yılları arasında sektörün performansı görece olarak yüksek bir düzeyde seyretmesine rağmen, 1994 krizi ile birlikte önemli ölçüde düşmüş, takip eden iki yılda güçlenmiş ve sonraki yıllarda düşerek 2000 krizinde en düşük düzeyde gerçekleşmiştir.¹⁷ Bunun yanında, TBS'nün 2002-2004 dönemindeki etkinliğini VZA kullanarak incelemişlerdir. Ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında etkinlik analizinin yapıldığı araştırmada, büyük ölçekli bankaların, diğer ölçekteki bankalara göre, daha etkin çalıştığı ve ölçek arttıkça bankaların etkinliğinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda TBS'nin etkinliğini ölçen çalışmaların bir kısmı özetlenmiştir. Bu çalışmalara dayanarak TBS'nün etkinliğine ilişkin genellemelere gitmenin zorluğu ortadadır. Çünkü çalışmalarda, farklı yöntemler ve zaman dilimleri seçilmiştir. Aynı yöntem ve aynı zaman dilimleri kullanılsa da, kullanılan girdi ve çıktılar farklı olması genel bir sonuca gitmeyi engellemektedir. Ancak, kriz dönemlerinde (çalışmalar çoğunlukla 1994 krizini kapsıyor olsa da) TBS'nün etkinliğinin önemli ölçüde düştüğü pek çok çalışmada ortaya konmuştur.

1.3. MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER VE KARLILIK İLİŞKİSİ

Banka karlılığının belirleyicileri olarak düşünülmüş ve araştırılmış olan faktör, makroekonomik faktörlerin kontrol değişkenleri olarak kullanılmasıdır. Literatürde

¹⁶ MERCAN M., A. REİSMAN, R. YOLALAN ve A. B. EMEL, (2003) "The Effect of Scale and Mode of Ownership on the Financial Performance of the Turkish Banking Sector: Result of a DEA-based Analysis", **Socio-Economic Planning Sciences**, Sayı: 37, ss. 185-202.

¹⁷ GÜANLP B. ve T. ÇELİK (2004) "Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısı ve Performans İlişkilerinin Etkinlik İçin Doğrudan Bir Ölçüt Kullanılarak Test Edilmesi", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 6, Sayı 3, ss. 31-55.

kullanılan kontrol değişkenlerinin bazıları genel olarak; enflasyon oranları, uzun dönemli faiz oranları ve/veya para arzının büyüme oranıdır.

Revell banka karlılığı ve enflasyon arasındaki ilişkiye değinmiştir. Çalışmasını enflasyonun banka karlılığı üzerindeki etkisinin, banka çalışanlarının ücretlerinde ve diğer operasyonel harcamalardaki artışların enflasyondan daha fazla artış göstermesine dayandırmıştır. Aynı düşünceyle; Perry ise; banka karlılığı üzerindeki enflasyon etkisindeki artışın, beklenen enflasyon oranlarının, beklenildiği gibi gelmesi ile yakın ilişki içinde olduğu kanıtlanmıştır. Enflasyonun tahmin edilen düzeyde gelmesi banka yönetiminin faiz oranlarını gelirlerinin maliyeti aşacak şekilde önceden ayarlamasını sağlayacaktır. Diğer çalışmalarda da enflasyon oranları ile karlılık arasında pozitif ilişki bulunmuştur.¹⁸

Bikker ve Hu ise; birçok makroekonomik değişken ile çalışmıştır. (GSMH, işsizlik oranları, faiz oranı farklılaşmaları vs.)¹⁹

Jiang, Tang, Law ve Sze, ortak çalışmalarında 1992-2002 yılları arasında Hong Kong'daki 14 bankanın verileri ve makro değişkenler kullanarak vergi öncesi karın aktiflere oranının belirleyicilerini araştırmışlardır. Karşılıkların toplam kredilere oranı, faiz dışı giderlerin toplam aktiflere oranı, faiz dışı gelirlerin toplam gelirler içindeki payı, vergi giderlerinin vergi öncesi toplam gelirlere oranı mikro belirleyiciler olarak anlamlı bulunmuştur. Operasyonel anlamda verimli çalışan, gelirlerini çeşitlendiren bankaların karlılıklarını artırdıkları sonucuna ulaşmışlardır. Makro değişkenler arasında enflasyon, reel faiz oranı ve büyüme oranı ile karlılık arasında pozitif bir ilişki çıkmıştır. Büyük bankaların ve yerli bankaların karlılık performanslarının daha düşük olduğu, çalışmanın bir başka bulgusudur.²⁰

¹⁸ PANAYIOTIS, P. Brissimis SOPHOCLES N. ve Delis MATHAIOS D. (2005) “**Bank-Specific, Industry Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability**”, **Bank of Greece Economic Research Department**, No 25, June.

¹⁹ BIKKER J.A ve H Hu.(2002), “**Cyclical patterns in profits, provisioning ve lending of banks ve procyclicality of the new Basel capital requirements**”, **BNL Quarterly Review** 221,s. 143-175

²⁰ JIANG G ve N TANG, E Law , A Sze, (Eylül, 2003), “**The Profitability of Banking Sector in Hong Kong**”, **Hong Kong Monetary Authority Quarterly Bulletin**, s.5-14.

Literatürde banka karlılığı ile yapılan çalışmalarda, karlılığı etkileyen birçok faktör gözlemlenmiştir. Literatürde sözü geçen bu faktörler aşağıda sıralanmıştır;

Pazar Büyüklüğü: Daha küçük bir pazar büyüklüğünde konumlanmış büyük bankalar, daha karlı hale geleceklerdir. Çünkü küçük pazarda pazara hükmetme olasılıkları daha güçlüdür.²¹

Pazar Büyüklüğünde Genişleme: Eğer pazara girişte sınırlar mevcut ise, toplam pazar büyüklüğündeki herhangi bir genişleme büyük bankalar için karlılık demek olacaktır ve onları daha karlı hale getirecektir.²²

Fonların Maliyeti: Mevduata ödenen faiz oranı cari hesaba ödenen (Repo) faizden fazla olduğu sürece mevduat çeşitliliği banka karlılığını etkileyecektir.

Verilen Borcun Riski: Borçlanmalar banka karlılığı ile ilişkilidir ve artırıcı etki yapar.

Sermaye Riski: Yüksek sermaye-varlık rasyosu, finansal kaldıraç riskinin düşük olduğunun göstergesidir ve düşük karlılık ile sonuçlanır.

Verimlilik: Yüksek verimlilik sonucunda yüksek karlılık beklenir.

Kapitalizasyon: Yüksek piyasa değerine sahip olan bankalarda daha düşük oranlarda ahlaki çöküntü maliyeti vardır ve yüksek karlılık beklenir.

²¹ Ken HOLDEN ve Magdi El-BYSAANY, (2004), “Investment in Information Technology System ve Other Determinants of Bank Profitability in the UK” , *Financial ve Economic Journal* Sayı: 14 s.362

²² EVANOFF D ve L FORTIER, (1988), “Re-evaluation of the structureconduct-performance paradigm in banking”, *Journal of Financial Service Research*, 1, ,s.95.

Portföy Kompozisyonu: Toplam mevduatın toplam varlıklara oranının yüksek olması bankanın farklı alanlarda karlı yatırım yapma kabiliyetini, AG değerini yükseltmekte önderlik etmesi gereken yatırım ve borçlanma gibi birçok faktörün kabiliyetini artırır.

Ülkemizde banka performans ve karlılığı konusunda yapılan birçok çalışma mevcuttur. Bunun temel nedenlerinden birisi uzun süredir devam eden yüksek enflasyon ve yaşanan yoğun rekabetin Türk bankacılık sektöründe karlılık performansının öneminin korunmuş olmasıdır. Bu konuda belli başlı çalışmalar şöyledir; Reha Yolalan'ın çalışması, Canan Yıldırım'ın çalışması, Fuad Aleskerov, Hasan Ersel ve O. Reha Yolalan'ın ortak çalışmaları, Selçuk Çingi ve Armağan Tarım'ın ortak çalışmaları ve E. Alpan İnan'ın çalışmasıdır. Bunların haricinde, Yasemin Türker Kaya'nın da aynı konuda iki ayrı çalışması bulunmaktadır.²³

Tunay ve Silpar'ın çalışmaları kullandıkları ekonometrik yöntem bakımından özellikle vurgulanması gereken çalışmalardır. Türk bankacılık sistemindeki karlılık performansını açıklamaya yönelik olarak, Kaya, 1997-2000 yılları arasında panel veri seti kullanarak, özel ve kamu bankalarının net faiz marjının, aktif getirisinin ve özkaynak getirisinin mikro ve makro belirleyicilerini araştırmıştır. Çalışmada iki aşamalı regresyon tekniği kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci aşama regresyon sonuçlarına göre, net faiz marjı; öz kaynaklar, likit varlıklar, personel harcamaların toplam aktiflere oranı ve bankaların toplam varlıklarının sektör toplam varlıklarına oranı (piyasa payı) ile pozitif, mevduatların toplam aktiflere oranı ile negatif ilişki içerisinde. Aktife göre getiri ise; öz kaynaklar, likit varlıklar ve kredilerin toplam aktiflere oranı ile pozitif, personel harcamaları, mevduatlar ve net tahsili gecikmiş alacakların toplam aktiflere oranı ile negatif ilişki içerisinde. İkinci aşamada birinci aşama sonucu elde edilen saf faiz marjı ile saf karlılık göstergelerinin makro belirleyicileri araştırılmaktadır.

²³TUNAY ve SİLPAR, (2006), s.184

Çalışmada, saf faiz marjı, saf aktif getirisi ve saf özkaynak getirisi değişkenleriyle enflasyon arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Tunay ve Silpar'ın, Türk bankacılık sistemindeki karlılık performansının araştırıldığı çalışmada, geleneksel istatistiksel yöntemler kullanılarak, aktif karlılığı, özkaynak karlılığı ve net faiz marjı modellenmiştir. Kullanılan modeldeki temel değişkenler; bankaların etkin bir yönetimle kontrol edebildikleri bankacılığa özgü değişkenler, genel çevre ve ekonomik koşulların dikkat ettirdiği ve bankaların yönlendiremedikleri makroekonomik değişkenler, yerleşik finansal sistemin özelliklerini karakterize eden ve yine bankalar tarafından münferit olarak kontrol edilemeyen ya da yönlendirilemeyen finansal yapı değişkenleri olmak üzere ayrılmaktadır.

Tunay ve Silpar, “Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi – II” çalışmasında, birinci çalışmada sözü edilen ikili ve üçlü banka grupları temel alınarak panel veri yöntemiyle karlılık performansı tahmin edilmiştir. Bankaların kontrol edebildikleri bankacılığa özgü değişkenlerin, performansları üstünde önemli ölçüde etkili olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin ticari bankacılık sistemlerinde gözlemlendiği gibi dışsal değişkenlerin de banka performansları üzerinde önemli etkileri olduğu belirlenmiştir.²⁴

Banka karlılığının belirleyicileri üzerine yapılan çalışmaların çoğunda, karlılık oranları ile bilanço kalemlerinden elde edilmiş olan finansal rasyolar karşılaştırılmakta ve aradaki ilişkiler saptanmaya çalışılmaktadır. Örneğin; Ford ve Olson'un çalışmasında, ücretler ve maaşlardan oluşan faiz dışı giderlerin, en karlı bankaların en iyi kontrol edebildikleri faktör olarak açıklamışlardır. Yine Heslem'in çalışmasında; rasyolar ile banka karlılıkları arasında anlamlı ilişkiler araştırılmıştır. Wall'in çalışması ise; şube yapısı, pazar yoğunluğu, ölçeklerini ve finansal oranlarını karşılaştırmışlardır. Ağaoğlu ise; riskleri, kaldıraç riski, likidite riski, öz sermaye

²⁴TUNAY ve SİLPAR, (2006) s. 187

riski, şube adedi risklerine karşılık karlılık oranlarına etkileri araştırılmıştır. Araştırmada iki aşamalı regresyon kullanılmış olup sonuçta 1961-1980 döneminde likidite, kaldıraç ve kredi, karlılıklar doğrusal yönlü bir ilişki gösterirken, öz kaynaklar ile ters yönlü hareket etmekte olduğu görülmüştür. SG'yi en iyi açıklayabilen oranın ise; Likidite/Aktif oranı olduğu sonucuna varılmıştır.²⁵

1.4. FİNANSAL SİSTEM

İktisadi açıdan piyasa, alıcı ile satıcının karşılaştığı, mal ve hizmet dolaşımının sağlandığı yerdir. Genelde teorik ve mekandan soyutlanmış bir kavramdır. Piyasa kavramının üç temel unsuru vardır; alıcı, satıcı ve alım satım konusu olan şeydir. Ekonomilerde alım satım konu olan şeyin niteliğine göre piyasaları, gerçek (reel) piyasalar ve finansal (mali) piyasalar olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. Piyasa kavramı somut olarak düşünülürse daha çok borsa tanımlanabilir.²⁶

Ekonomik birimler fon gereksinimlerini öncelikle kendi özkaynakları ile karşılarlar. Bir ekonomik birimin birikiminden fazla yatırım yapmak istemesi ek finansman gereksinimi yaratır. Böylece dış finansman kaynaklarına dolayısıyla finansal pazarlara başvurur.

Öte yandan bazı ekonomik birimlerin belli dönemlerde birikimleri reel varlıklara yaptıkları yatırımlardan fazla olabilir. Bu birikim sahipleri gelir fazlalarını, belirli bir bedel karşılığı, fon açığı bulunan ekonomik birimlere kullandırmak isteyebilir. İşte finansal pazarlar, en genel tanımı ile birikim açığı olan ekonomik birimlerle, birikim fazlası bulunan ekonomik birimlerin bir araya gelerek ilişkiye girebilmelerini sağlayan araç ve kurumlardan oluşan pazarlardır.

Finansal piyasalar çeşitli teknikler, araçlar, ve kurumlar yoluyla birikimleri harekete geçirerek fon sunucularından fon kullanıcılarına aktaran bir sistem olarak da

²⁵ TUNAY ve SİLPAR (2006), s.187

²⁶ İMKB, (2001) **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, İstanbul, s. 13

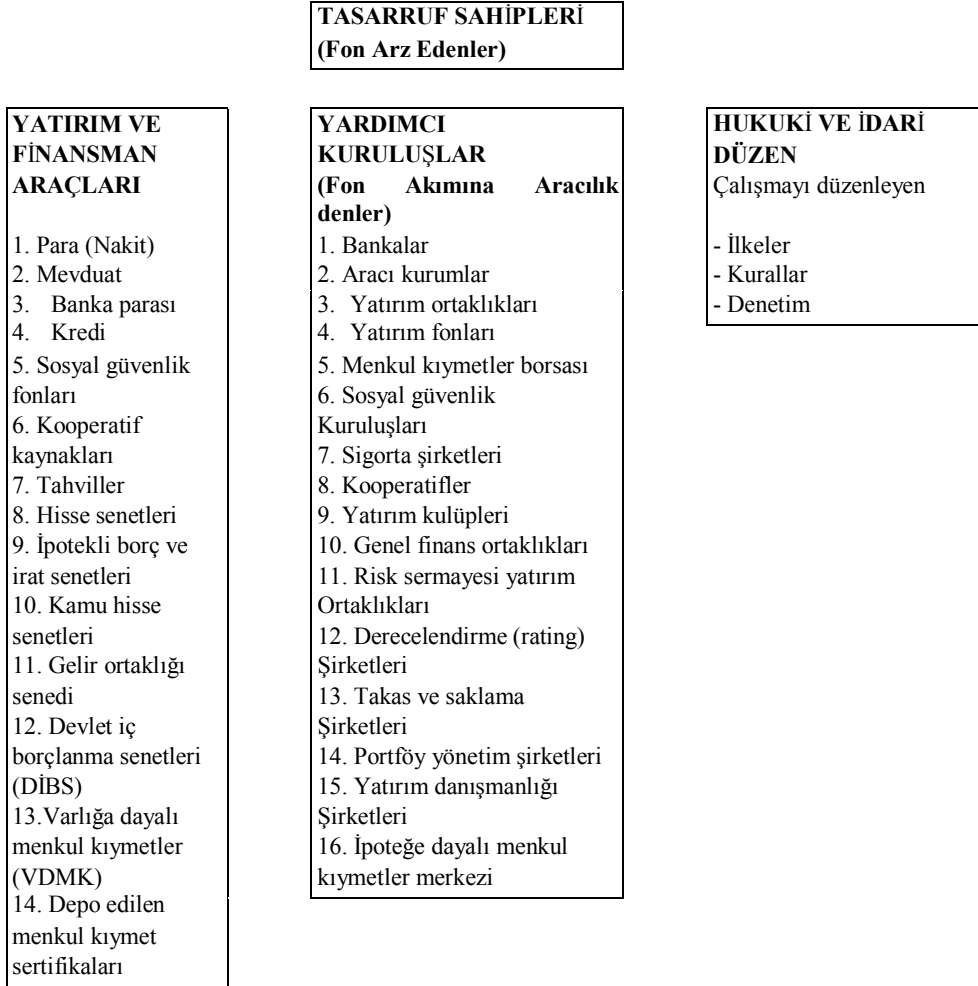
tanımlanabilir. Bu sistemin temel amacı ise, fiyatlar düzeyinin yükselmesi gibi olumsuz sonuçları meydana getirmeyecek şekilde, ekonominin çeşitli sektörlerine maksimum kaynak kullanımını sağlayacak fonların temin edilmesini sağlamaktır. Finansal sistemin unsurlarını ise; finansal piyasalar, fon sunanlar, fon talep edenler, finansal araçlar, finansal kurumlar, hukuki ve yasal ve yönetsel düzen oluşturmaktadır.²⁷

Özellikle, 1980'lerin ikinci yarısında sermaye piyasası kuruluşları ve araçlarındaki gelişmeler piyasayı daha da geliştirmiştir. Ancak, diğer finansal kuruluşlardaki bu gelişmeye rağmen, bankacılık sektörü hala finansal sistem içindeki belirleyici rolünü sürdürmektedir. Bu nedenle bankacılık sisteminin yapısı ve denetiminin daha yakından incelenmesi gerekmektedir.²⁸

²⁷ CANBAŞ Serpil ve, Hatice DOĞUKANLI, (2001) **Finansal Pazarlar: Finansal Kurumlar ve Sermaye Pazarı Analizleri**, Çukurova Üniversitesi, Betaş, 3.Baskı, s.44

²⁸ GÜNAL, Mehmet (2001) **Türk Bankacılık Sistemi**, Ankara, Mayıs 2s.12

Tablo 1: Finansal Sistem Şeması

Kaynak : Prof. Dr. Cevat Sarıkamış, Prof. Dr. Ali Ceylan, Prof. Dr. Nurhan Aydın, Yrd. Doç. Dr. Metin Çoşkun, **Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 1.Baskı, 2004

Türkiye’de finansal sektör hala büyüme aşamasındadır. Gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında finansal sektör küçük ve sığdır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelere göre Türkiye’de finansal sektör ortalamanın üzerinde bir büyüklüğe sahiptir. Finansal sektörün büyümesini sınırlandıran başlıca nedenler düşük gelire bağlı olarak düşük tasarruf düzeyi, enflasyonun uzun yıllar yüksek bir düzeyde seyretmesi,

finansal araçların ve hizmetlerin yüksek oranda vergilendirilmesi nedeniyle finansal aktiflere olan talebin düşük düzeyde kalması olmuştur.²⁹

1.5. FİNANSAL PİYASALAR

Finansal pazarlar, en genel tanımı ile birikim açığı olan ekonomik birimlerle, birikim fazlası bulunan ekonomik birimlerin bir araya gelerek ilişkiye girebilmelerini sağlayan araç ve kurumlardan oluşan pazarlardır.

Finansal piyasaların tanımdan da anlaşıldığı üzere üç temel ögesi vardır;³⁰

- Fon arz edenler ve fon talep edenler
- Finansal araçlar
- Finansal kurumlar

Finansal piyasaların temel ana ögesi fon arz eden ve fon talep eden durumundaki ekonomik birimlerdir. Finansal pazarlarda gelirlerinden daha fazlasını harcayan ekonomik birimler işletmeler ve devlet fon kullananlar, gelirlerinden daha az harcama yapanlar ise fon sunanlar olarak yer alırlar.

Diğer piyasalarda mal ve hizmetlerin değişimi söz konusu iken finansal piyasalarda bir finansal varlığın değiştirilmesi, finansal piyasaları diğer piyasalardan ayıran en belirgin özelliğdir. Finansal piyasaların fonksiyonlarını, ekonomik ve finansal olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür.

Bütün finansal piyasalarda gözlenen fon sağlama karakteristiğinin finansal piyasaları birbirine bağlaması nedeniyle bu piyasaların bir ekonomik fonksiyonu yerine getirdiklerini söylemek mümkündür. Finansal piyasalar, gerçek ekonomik kaynakların, borç verenlerden borç alanlara transferini kolaylaştırmaktadır.

²⁹ TBB, (2005) **Türkiye’de Finansal Sektör ve Bankacılık Sistemi**, TBB, s.7

³⁰ CANBAŞ, (2001), ss.34-35.

Mali Piyasalar aşağıdaki dönüşümleri sağlamak işlevlerini yerine getirmektedir;

- Miktar (Ölçek) Dönüşümü
- Vade Dönüşümü
- Yer (Coğrafi Bölge) Dönüşümü
- Riziko Dönüşümü
- Araç Dönüşümü sağlamaktır.

Gerek tasarruf fazlası bulunanlar, gerekse tasarruf açığı bulunan ekonomik birimlerin bu aracılık sisteminden sağladıkları yarar, her iki kutubun da kısa sürede kendi risk ve karlılık tercihlerine uygun olarak yatırım ve finansman işlemlerini gerçekleştirebilmeleridir. Böylece tasarruflar en uygun yatırım alanlarına aktarılmış olmaktadır.

- Bölgeler arasındaki fon fazlalığı veya eksikliği,
- Ekonomide aylak olarak kalabilecek fonları sisteme çekmek ve mobilizasyon sağlamak,
- Kısa ve uzun vadeli kaynak ve kullandırımlar arasında vade ve ölçek dönüşümünü sağlamak,
- Ödeme sistemleri ile uluslararası ticarete yer almak,
- Kaydi para yaratmak (çek, kredi kartı...),
- TCMB para politikasına aracılık etmek, şeklinde yerine getiren finansal piyasalar gelişmeden ekonomik gelişme olamaz.

Ülkenin tüm mali servetini koruyan sektör finans sektörüdür (ağırlıklı olarak bankalar). Finans sektöründeki sorunlar ve/veya güven bunalımı tüm toplumu derinden etkiler.³¹

Finansal araçlar vasıtasıyla finansal fon ve varlık transferinin gerçekleştiği finansal piyasalar bu piyasalarda işlem gören finansal varlıkların vadeleri esas alınmak suretiyle, para ve sermaye piyasası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.6. PARA PİYASASI

Para piyasaları, firmaların, devletin ve bazen de halkın kısa vadeli borç aldıkları veya borç verdikleri piyasalardır. Bu piyasalarda vadeler genellikle 1 ila 120 günlük süreler arasında değişmekte ve hazine kağıtları başta olmak üzere, nakitler ve diğer para benzerleri el değiştirmektedir. Diğer para piyasası enstrümanları, fazla büyük bir hacme sahip olmadıklarından, kendi pazarlarında önemlidirler ve para piyasası katılımcıları için yatırım alternatiflerini oluştururlar.

Kısa vadeli fon sunum ve isteminin karşılaştığı piyasadır. Vadesi en çok bir yıl olan finansal varlıkların ihraç edildiği ve işlem gördüğü piyasalardır. Para piyasanın tipik özelliği kısa vadeli fonlardan oluşmasıdır.

Para piyasasını kendi içinde örgütlenmiş, örgütlenmemiş para piyasası olarak ikiye ayırmak mümkündür. Örgütlenmiş para piyasası bir bankalar sistemidir. Bunun nedeni işletmelerin nakit ihtiyaçlarının genellikle ticaret bankalarının karşılanmakta oluşudur.³²

Örgütlenmemiş para piyasası banka sisteminin dışında kalan piyasadır. Bankalar dışında kalan kişi ve kuruluşlarda bazen işletmelere kısa vadeli fon sağlamakta ancak

³¹ CANBAŞ,(2001) s.34-35.

³² TUNAY, Batu (2001) **Finansal yönetimde Yeni Yönelimler: Türk Finans Piyasalarının Bugünü ve Geleceği**, Betaş, İstanbul, s.45-46.

bu piyasa örgütlenmediği için bazen yasal düzenin dışında kalmaktadır. Para piyasaları her düzey ekonomilerde yer aldığı halde, sermaye piyasası, ileri düzeyde gelişmiş serbest piyasa ekonomilerinde görülmektedir. Hemen hemen tüm dünyada para piyasalarının katılımcıları; bankalar, merkez bankaları, hazine, hazine menkul aracıları ve kurumsal yatırımcılardır. Bankalar para piyasasının en önemli aracıları konumundadır.

Ticari bankaların para piyasalarının en önemli katılımcıları olmasının doğal bir sonucu olarak; ulusal para arzının yöneticisi konumundaki merkez bankaları da para piyasalarının bir diğer önemli üyesini oluşturur. Para piyasasına yatırım yapanların, olası en düşük riski arzu ettikleri gözönüne alınarak para piyasası enstrümanlarının temel özellikleri, düşük risk, kısa vade ve yüksek pazarlanabilirlik olarak sıralanabilir. Hazinenin kısa vadeli ihtiyaç duyduğu likiditeyi sağladığı piyasa, kısa vadeli hazine kağıtları sattığı para piyasasıdır. Büyük hacimli işlemler bazen yapılsa bile para piyasaları, büyük montajlı işlemlerin yapıldığı diğer finansal piyasalardan ayrılmaktadır. Para piyasası işlemleri, katılımcıların bağımsız bireysel hareketleri ve piyasanın rekabetçi doğası nedeniyle “açık piyasa işlemleri” olarak adlandırılmaktadır. Para piyasasının en önemli ekonomik fonksiyonu ise, ekonomik birimlerin kendi likidite pozisyonlarını ayarlamalarına etkinlik kazandırmasıdır.³³

1.7. SERMAYE PİYASASI

En genel tanımıyla sermaye piyasası, orta, uzun ve sonsuz vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasadır. Sermaye piyasası, mali piyasa kavramından daha dar ve teknik bir nitelik taşır ve genellikle mali piyasa kavramı içinde yer alır.

Sermaye piyasasından sağlanan fonlar genellikle, işletmelerin bina, teçhizat ve makine gibi duran varlıklarının finansmanında kullanılır. En önemli ve yaygın araçları hisse senetleri ve tahvillerdir.

³³ TUNAY, (2001) s.46-47.

Sermaye piyasasının bir bölümlendirilmesini yapmak gerekirse; birincil ve ikincil piyasa şeklidir. Fonların kıymetli evrak niteliğindeki belgeler karşılığında el değıştirdiğı sermaye piyasasında yapılan bu ayırım, tasarruf sahiplerinin ilk ihraçtan ya da ikinci elden olmak üzere iki şekilde olmaktadır.

Hisse senedi ve tahvil gibi menkul kıymetleri ihraç eden kuruluşlar ile alıcıların doğrudan doğruya karşılaştıkları ve alım satımın bu yolla gerçekleştiğı piyasalara “birincil piyasa” denilmektedir. Birincil piyasaların en önemli fonksiyonu, menkul kıymetlerin satışı sonucunda ihraççı kuruluşların bünyelerine taze para olarak yeni sermaye girişı sağlamalarıdır.

İkincil piyasalar ise, daha önce halka arz edilmiş menkul kıymetlerin alınıp satıldığı piyasadır. Sermaye piyasa faaliyetlerinin büyük bölümünün meydana geldiğı ikincil piyasanın varlık nedeni, menkul kıymetleri ilk elden satın alanların bunları paraya çevirmek istediklerinde hisse senedi gibi sonsuz vadeli alanlarda hiçbir zaman, tahvil gibi orta ve uzun vadeli olanlar içinse vadeden önce bunları ihraç eden kuruluşa müracaat edememelerinden kaynaklanmaktadır. İkincil piyasalar bu durumda menkul kıymetlerin paraya çevrilmesini sağlamak ve likiditesini artırmaktadır.³⁴

Sermaye piyasası, hisse senedi ve tahvil piyasalarının yanında, yatırım kredileri, konut kredileri gibi orta ve uzun vadeli fonların alım satımının yapıldığı tüm orta ve uzun süreli birincil ve ikincil pazarları da kapsayan bir kavramdır. Para ve sermaye pazarlarının farklılıkları Tablo 2’de görüldüğü gibi şu beş açıdan ele alınabilir;

³⁴ İMKB, (2001) s.23-24.

Tablo 2: Para ve Sermaye Piyasası Arasındaki Farklar

	Para Piyasası	Sermaye Piyasası
Süre	1 yıl ve daha az	1 yıldan uzun
Araç	Mevduat Sertifikası, Ticari Senetler, Finansman Bonosu, Hazine Bonosu, Repo, VDMK	Hisse Senedi, Tahvil, K/Z Ort. B, KİS, Gelir Ortaklığı Senedi, Katılma Bel., GM Sertifikaları
Kaynak	Tasarruf ve Birikimler	Tasarruf ve Birikimler
İşlev	Dönen Varlıkların Finansmanı	Sabit Kıymet Yat. Finansmanı
Faiz Oranı	Düşük	Yüksek

Kaynak : Serpil Canbaş ve, Hatice Doğukanlı, **Finansal Pazarlar: Finansal Kurumlar ve Sermaye Pazarı Analizleri**, Çukurova Üniversitesi, Betaş, 3.Baskı, 2001

Para ve sermaye pazarları temelde fon arz ve talebindeki vade itibariyle birbirinden ayrılmaktadır. Ancak, vade ölçüsü, zaman ve yere göre çok sık değişebildiğinden bu ayrımın önemi ve değeri kalmamakta ve teorik bir ayırmadan öteye gidememektedir. Günümüz koşullarında oldukça dinamik özelliğe sahip finansal sistemde uygulama ve düzenlemeler de finansal piyasaların birbirinden ayıramayacağını, araçlar ve kurumlar itibariyle para ve sermaye piyasalarının iç içe olduklarını ortaya koymaktadır.

Para ve sermaye piyasalarındaki gelirler birbirleri ile yakından ilişkilidir. Her iki pazar arasında sürekli bir fon akışı vardır, fon ihtiyacı olanlar ihtiyacını her iki pazardan da gerçekleştirebilir, bazı kurumlar her iki piyasada da hizmet ederler. Para piyasası ile sermaye piyasasında cari faiz hadleri değişik olmakla birlikte birbiriyle ilişkilidir. Faiz oranlarının serbestçe olduğu ekonomilerde para pazarındaki faiz oranlarının değişmesi sermaye pazarlarındaki uzun süreli faiz oranlarında da aynı yönde bir değişiklik yaratır.³⁵

³⁵ CANBAŞ, (2001), s.38

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜ

2.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN MALİ SİSTEM İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Bankacılık sektörü ekonomide yer alan diğer tüm sektörlerle yakın ilişkiler içinde olması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Bankacılık sektörünün temel işlevi, fon talep edenlerle fon arz edenler arasında aracılık etmektir. Bu anlamda bankaların etkin bir şekilde aracılık fonksiyonunu yerine getirebilmeleri için aracılık maliyetlerinin yüksek olmaması önem arz etmektedir. Yüksek aracılık maliyetleri rekabeti bozucu etki yapmakta ve bankacılık sisteminin etkin çalışmasına engel olmaktadır. Bankacılık, ülkemiz finans sektörünün % 90'ından fazlasını oluşturması (Merkez Bankası hariç % 92,4), ekonominin genel durumunu etkilemesi ve aynı şekilde etkilenmesi nedeniyle önem arz etmektedir.³⁶

Geçmişte yaşanan istikrarsızlıklar ve ekonominin genel yapısındaki bozukluklar bankacılık sistemimizi olumsuz etkilemiş, asli fonksiyonlarından uzaklaştırmış olsa da son dönemde yaşanan gelişmelerle Türk bankacılığı istenen düzeye gelmeye başlamıştır. Sağlıklı bir bankacılık sistemi hem ülkenin finansal istikrarına katkı sağlayacak, hem de olası tam üyelik durumunda AB bankaları ile rekabet edebilecektir.³⁷

Türkiye’de mevduat bankalarının finansal kesimdeki göreceli önemi % 40-60 arasında değişmektedir. Bu değerlendirmeye kalkınma ve yatırım bankaları ile MB’ni de dahil

³⁶ YETİM Sedat ve Ozan GÜLHAN, (2005) **Türkiye ve Yeni Üye Avrupa Birliği Ülkeleri Bankacılık Sistemleri Karşılaştırması**, BDDK Çalışma Raporları 2005/5, Araştırma Dairesi, ss.56-57

³⁷ YETİM ve GÜLHAN, (2005) s.56

ettiğimizde bu oran % 80'lerin üzerine çıkmaktadır. Ancak 1996 yılından itibaren İMKB'nin yeniden faaliyete geçmesi bankacılık sisteminin finans kesimindeki ağırlığının az da olsa giderilmesine yol açmıştır.³⁸

1980 sonrasında ekonomideki ve finansal piyasalardaki gelişmeler bankaların yapısını değiştirmiştir. Dış ticaretin artması, İMKB'nin kurulması, Merkez Bankası nezdinde bankalararası TL ve döviz piyasalarının kurulması ve açık piyasa işlemlerinin başlaması, bankaların menkul kıymet işlemlerine ve fon yönetimi ve döviz işlemlerine ağırlık vermelerine neden olmuştur. Bankalar bu konularda gelişme kaydetmek ve piyasada pay sahibi olmak için otomasyon yatırımları yapmıştır. Bu bağlamda bankalar, bilgisayarlaşma ve ATM ağı kurma/ fon yönetimi birimleri ve "dealing room"lar oluşturma, yeni ürünler ve hizmetler sunma yolunda önemli adımlar atmışlardır.

1990 sonrasında da, Türk bankaları yurtdışında banka kurmaya ve kurulan bankalara iştirak etmeye başlamıştır. Türkiye'de açılan yabancı banka veya şubelerinin sayısında da artış kaydedilmiştir. Yani bu dönemde Türk bankacılığının dışa açılması hızlanmıştır.

Bu dönemde ilk defa bir kamu bankasının özelleştirilmesi sağlanmıştır. Etibank'ın bankacılık faaliyetleri ayrılarak, banka Etibank, Denizbank ve Anadolu Bank olarak üçe ayrılmış ve devlet bu üç bankanın isim haklarını satmıştır. Ayrıca, bu dönemde bazı bankalar el değiştirmiş, bazılarının ünvanı değişmiş, bazı yabancı bankalar da yerli gruplarca satın alınmıştır.

1990 sonrası dönem, bankaların açık pozisyonlarını artırarak, risksiz yüksek faiz geliri sağlayan kamu kağıtlarına yatırım yaptığı ve gerçek bankacılık faaliyetlerinden

³⁸ DÖLCÜBAŞ, A. (1998), **Türkiye Ekonomisinde Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı ve 1980 Sonrası Kalkınma ve Yatırım Bankacılığında Performans Gelişimi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Eskişehir, s.78

uzaklaştığı bir dönem olmuştur. Bu durum bankacılık sektöründe bugün yaşanan sorunların temel nedenidir.³⁹

Bankaların temel işlevi, bir ekonomide fon fazlasına sahip olan kişi ve kurumlar ile fon ihtiyacı bulunan kişi ve kurumlar arasında köprü görmektir. Bankalar, bu aracılıkta risk üstlenirken, ekonomide sağladıkları işlevler şöyledir;⁴⁰

- Fon fazlası olan yörelerden fon açığı olan yörelere kaynak aktararak, coğrafi yer farklılıklarını gidermek ve ulusal / uluslararası düzeyde kaynaklara akıcılık sağlamak.

-Ekonomide aylak olarak kalabilecek fonları sisteme çekerek, fonlara mobilizasyon sağlamak.

-Toplanan kaynakların; verimli, karlı ve toplumsal açıdan önemli ve öncelikli sektörlerle aktararak kalkınmaya katkıda bulunmak.

-Bireyler açısından kısa süreli ve göreceli olarak düşük miktartlı fonları, yatırımların finansmanı için ihtiyaç duyulan uzun vadeli ve büyük miktartlı fonlar haline çevirerek, vade ve ölçek dönüşümü sağlamak.

-Kaydi para yaratmak.

-Merkez bankaları tarafından kullanılan para politikası araçları gelişmiş bir bankacılık sistemini gerektirdiğinden, para politikasının etkinliğini artırmak.

³⁹ GÜNAL, (2001) ss.48-49.

⁴⁰ SAYILGAN, Şevket (2003) “Bankacılık Sisteminin Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl 40, S:473, Ağustos s.48-67

- Geliştirdiği ve uyguladığı ödeme ve kredilendirme yöntemleri ile uluslararası ticaretin gelişimine katkıda bulunmak.

- İzlenen kredi politikası ile gelir ve servet dağılımını etkilemek gibi işlevleri yerine getirmektedir.

Finansal sistemin % 90'ından fazlasını oluşturan bankacılık sistemi özellikle 1990'lı yıllar boyunca süren yoğun kamu borçlanması nedeniyle, aktifleri içinde kamu borçlanma senetlerine büyük oranda yer vermiş ve böylece önemli bir faiz riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Yine aynı dönem itibariyle, kamu borçlanmasını ve ekonomik canlılığı kolaylaştıracak bir faktör olarak uygulanan çeşitli kontrollü kur politikaları, hem dövizde açık pozisyon taşımayı, hem de yurtdışı piyasalardan yoğun bir şekilde borçlanmayı teşvik etmiştir. Bunun sonucu olarak bankacılık sistemi bütün dönem boyunca yüksek oranda faiz ve kur riski taşımış; 1994 ve 2001 krizlerinde de bu riskler kısmen gerçekleşmiştir.⁴¹

Sağlıklı bir büyüme ancak güçlü ve uluslararası standartlarda faaliyet gösteren bir finansal sistem ile sağlanabilir. Ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, dolayısıyla toplumsal refahın artırılmasında finansal sistem merkezi bir rol oynamaktadır. Finansal sistem, tasarrufların harekete geçirilmesi ve artırılması, kaynakların etkin olarak tahsisi, işletmeler ve işletme yöneticileri üzerinde toplumsal kontrolün artırılması ve risk yönetiminin sağlanması gibi pek çok işlevi yerine getirmektedir.

Böylece, finansal sistem büyümenin itici gücü olan sermaye birikiminin sağlanması yanında, toplam faktör verimliliğinin artırılmasına da önemli katkı sağlamaktadır. Diğer yandan, finansal sisteme ilişkin aksaklıklar da ekonominin büyüme potansiyelinin tam olarak kullanılmasını engellemektedir. Bu aksaklıkların olumsuz etkilerinin yıllar boyunca birikmesi sonucu ani ve sert finansal krizler ortaya çıkabilmekte ve ardından da büyük üretim kayıpları oluşabilmektedir.

⁴¹ GÜNAL, (2001) s.50.

Ayrıca ekonomik durgunluk, içsel veya dışsal olumsuz şokların meydana gelmesi durumunda da, zayıf ve etkin olmayan finansal sistemlerde ciddi sorunlar ortaya çıkabilmekte ve bu sorunlar yine ekonomik faaliyetleri baskılayabilmektedir. Gelişmiş ve etkin bir finansal sisteme sahip ekonomilerde tasarruflar daha çok bankacılık, sermaye piyasaları ve sigortacılık aracılığıyla uzun vadeli ve üretken alanlara aktarılırken, gelişmemiş ve etkin olmayan bir mali sistemde üretkenlik potansiyeli düşük olan veya hiç olmayan gayrimenkul, altın ve döviz yönelmektedir.

Türkiye açısından da 1980’li yıllara kadar temel yatırım seçenekleri banka mevduatı, gayrimenkul ve altın olmuştur. 1980’li yılların sonundan itibaren ise, sermaye piyasalarının gelişmesi ve kambiyo kontrollerinin kaldırılması ile birlikte, sermaye piyasaları ve döviz de tasarrufların yöneldiği önemli yatırım seçenekleri olarak ortaya çıkmıştır.⁴²

Bankacılık sisteminin yatırımcı firmaları gözetleyen ve onlar hakkında bilgi derleyen bir teknolojiye sahip olması, banka kredilerini başta sermaye sorunu yaşayan girişimciler olmak üzere, firmalar açısından özel bir konuma taşımaktadır. Firma verilerine dayanılarak yapılan gözlemler, bankacılık sisteminin kaynak ihtiyacı içerisinde bulunan firmalara kaynak dağıtma işlevini etkin olarak yerine getirmediğini, banka kredilerinin toplam bankacılık kredileri içindeki paylarını artırmalarının bilim ve teknoloji yoğun firmaların büyümelerini olumlu yönde etkilemediğini göstermiştir.

Etkin işlemeyen bankacılık sisteminin, firmaların aracılık faaliyetlerinin bir bölümünü yüklenmelerine katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Mali açıdan güçlü firmalar, ortaklarına, ve kaynak ihtiyacı içinde bulunan genellikle küçük, genç, bilim

⁴² CANSIZLAR Doğan, (2005), **Büyümenin Finansmanı ve Yatırım Bankacılığı Konferansı, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Tarafından Düzenlenen Açılış Konuşması**, İstanbul, 3 Mayıs s.1-2

ve teknoloji yoğun ve iç piyasaya yönelik çalışan firmalara açtıkları ticari borçlarla mali sisteme işlerlik kazandırmışlardır.

Bu yapının kayıtdışı ekonomiyi teşvik etme ve piyasa kültürünün gelişmesini engelleme türünden olumsuzlukları barındırmasına karşın, ticari borç sağlayan firmaların, kredi sağladıkları firmalar hakkında banka ve diğer aracı kurumlara oranla daha fazla ve doğru bilgiye sahip olmaları sistemin bu yönde gelişmesinin ardındaki temel unsurdur.⁴³

Bir ülkede bankaların aktif toplamı GSMH altında ise o ülke gelişmiş değildir. Türkiye’de bankacılık sektörü önemli ilerlemelere rağmen (çalışan kalitesi, teknoloji..) sığ kalmıştır.

Tablo 3: Bazı Ülkelerdeki Banka Sayısı ve Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi

Ülke	Banka Sayısı	Aktif Toplam (Milyar USD)	GSMH(Milyar USD)	Aktif Toplamı/GSMH (%)
Rusya	1930	106	253	42
Polonya	71	114	164	70
Macaristan	33	40	49	82
Çek Cumh.	38	86	54	160
Türkiye	79	106	213	50
Almanya	859	4901	1940	253
İngiltere	398	5140	1477	348

Kaynak : Reel Sektörün Finans Sektöründen Beklentileri, www.tuik.gov.tr

Ülkelerin gelişmişliği ile banka sayısı doğru orantılıdır (Rusya hariç), bankaların aktif toplamı ile gelişmişlik düzeyi orantılıdır, bankaların geliştiği ülkelerde ekonomilerde gelişir. Türk bankacılık sistemi 2003 yılı itibariyle bazı ülkeler ile Banka Hesabı Olanlar /Toplam Nüfus Oranı karşılaştırıldığında; Almanya: % 97, Polonya: % 34, Türkiye: % 29, Krediler / Toplam Aktif karşılaştırıldığında;

⁴³ TÜSİAD (2005), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Mali Yapı: Mali Gelişmişlik/Firma Mali Yapısı”, TÜSİAD Basın Bülteni, TS/BAS-BÜL/ ss.05-81, 10 Kasım 2005

Macaristan: % 77, G.Afrika: % 72, Mısır: % 57, Türkiye: % 30; Krediler / GSMH bakıldığında; Mısır: %60, Polonya: % 40, Türkiye: % 15 (37 Milyar USD / 242 Milyar USD)

2.2. BANKACILIĞIN DOĞUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Günümüzde bankacılık sektörü birçok alt sektöre bölünmüş olan mali piyasanın en önemli kurumsal yapısını oluşturmaktadır. Bugünün çağdaş bankacılığı, yüklendiği işlevin bir sonucu olarak, hem işlemlerinin karmaşıklığı hem de yönetim tekniği açısından doğuşu sırasındaki görünümünden oldukça farklılaşmıştır, bu farklılaşma büyük bir hızla devam etmektedir.

Bankacılık alanında tarih boyunca yaşanan gelişmelere bakıldığında, bankacılık faaliyetlerinin ticaret kadar eski olduğu görülmektedir. Tarihçiler bankacılığın ilk ortaya çıkışını zamanımızdan 6000 yıl öncesine dayandırmaktadırlar. Elbette bu belirtilen tarihten, bankacılık faaliyetlerinin değil bu faaliyetlere zemin oluşturan gelişmelerin ortaya çıkışı anlaşılmalıdır. Tarihte ilk bankacılık faaliyetlerinin eski Sümer ve Babil'e kadar uzandığı sanılmaktadır.

Sümerlerde M.Ö. 3500 yılında kurulan “Maket”, bilinen ilk banka kuruluşudur. Maket'in sahipleri ilk borç verenlerdi. Maketler, harman zamanı ödenmek üzere tohum vb. hammadde ve teçhizatlarının alımı için çiftçilere kredi açtıkları, yapılan kazılar neticesinde saptanmıştır.⁴⁴ Buradaki kredi önceleri fiziki bir nitelik taşıırken daha sonraları parasal bir şekle bürünmüştür.

Hamurabi yasalarında, banka mabetlerinde kredi işleminin nasıl yürütüleceği, borcun vadesinde nasıl tahsil edileceği ve borçlunun hangi mallarının hangi suretle borcun tasfiyesinde kullanılacağı yazılı idi. Bu ve bunun gibi ekonomik ilişkilerin hamurabi yasalarında düzenlenmiş olması bankacılık faaliyetlerinin hızlı bir gelişim içerisine girmesinde en büyük katkıyı yaratmıştır.

⁴⁴ PARASIZ , İlker (2000), **Modern Bankacılık** , İstanbul , Kuşak Ofset , s.5.

Zaman içerisinde mabetler, bankacılık faaliyetleri açısından oldukça önemli bir konuma gelmişlerdir. Ancak, daha sonraları maket bankalarının yanına özel ve kamu bankaları da eklenmiştir. Nitekim, M.Ö. 3. yüzyılın sonlarından itibaren, Roma’da “argentari” denilen özel bankacılar ve “numularii” adı verilen para değiştiriciler görülmektedir. Yine, bu süreci takip eden devrede dünya politikası ve ticaretinin Roma’da odaklanması Roma bankerlerinin işlerini genişletmişti.

Bankerlik çeşitli şubelere ayrılmış ve banka işlemlerini ilgilendiren birçok hukuki içtihat oluşturulmuştur ki bunlar daha sonra Justinian Kanunları’na girmiştir. İmparatorluk devrinde, Roma’da merkezi bir kontrol bürosunun denetim ve idaresi altında olmak üzere bütün eyaletlerde Mısır bankaları tipinde devlet bankaları kurulmuştur. Bu gelişmeler neticesinde bankacılıktaki mabet hakimiyeti kırılarak özel ve kamu bankalarının gelişimi de başlamıştır.

Ortaçağ Avrupası’nda mevcut olan politik istikrarsızlık, ticaret yollarının güvensizliği, dış dünya ile olan bağlantısızlık, bitmeyen savaşlar ve bunun gibi olumsuz birçok durum, bu çağda ekonomik ve ticari faaliyetleri büyük ölçüde felce uğratmıştır. Bu durumun ortaya çıkışında kilisenin tutumu da büyük rol oynamıştır. Çünkü, kilise kredi işlerini ve faizi menetmişti ve bu yasağa uymayanları şiddetli cezalara mahkum ediyordu. Bu durum ise bankacılık faaliyetlerinin gelişmesini ve yayılmasını engellemiştir.

Rönesans, sanatta ve düşüncede; reform, dinsel alanda önemli yenilikler getirmiştir. Bir taraftan kilise hukuku yerine eski Roma hukukunun daha liberal ilkeleri kabul edilirken, diğer taraftan ise kilise hukukunda içerik yönünden yenilikler yapılmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde faiz hakkında yasakçı fikirler ortadan kalkmış ve faizin meşruluğu kabul edilmiştir. Söz konusu değişiklikler bankacılık faaliyetlerinin gelişimine büyük ölçüde katkıda bulunmuştur.⁴⁵

⁴⁵ ÖÇAL Tezer ve Faruk ÇOLAK, (1999) **Finansal Sistem ve Bankalar** , Ankara , Nobel Yayıncılık s. 14-15

Rönesans ile gelen keşifler ve yeni buluşlar, Avrupa finans piyasalarını da etkilemiş ve bunun sonucunda da, mali kuruluşlarda daha yapısal bir değişim ortaya çıkmıştır. Bu dönemde 1609'da Amsterdam Bankası ve 1637'de Venedik Bankası kurulmuştur. 17. yüzyılda bankaların para piyasası içerisinde önemli bir işleve sahip olmasına karşın, paranın istikrarsızlığı piyasada ciddi bir güvensizlik yaratıyordu. Nitekim, 1664 yılında bu istikrarsızlığı gidermek ve hazinenin gereksinimlerini karşılamak üzere İngiltere Bankası kuruldu. İngiltere Bankası bir devlet bankası olup piyasaya para çıkarabiliyordu. Yani, İngiltere Bankası bugünkü anlamda merkez bankası olarak görev yapmaktaydı. 18. yüzyıla kadar bankalar ve bankerler daha çok kendi sermayelerini ve kaynaklarını ödünç vermekteydiler. 18. yüzyıldan itibaren bankaların bir yandan ticari senetlerin, özellikle poliçelerin iskontosu karşılığında banknot ihracı olanağı elde etmeleri, öte yandan kendilerine yapılan tevdiat karşılığında tüccarlara açtıkları kredi cari hesaplarını çekle kullanırmak suretiyle hesap parası düzenine ulaşmaları, piyasaya hisse senedi ve tahvil ihracına aracılık yapmaları ve bu plasmanlarla elde edilen paraları kitle halinde endüstriyel ve ticari girişimlerin kurulmasına ve işletme ihtiyaçlarına tahsis etmişlerdir. Bu durum 19. yüzyıl bankacılığına daha önceki yüzyıllarla kıyaslanamayacak şekilde geniş imkanlar ve o oranda büyük güç ve nüfuz sağlamıştır. 19. yüzyıldan itibaren bankaların, ekonomik ve ticari faaliyetlerin işleyişinde önemli bir role sahip olmaya başlamaları ve zamanla ekonomi ve ticaret açısından vazgeçilmez öge haline gelmeleri, bankacılıkta faaliyetlere göre uzmanlaşmaya zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan bu uzmanlaşma sayesinde bir taraftan bankacılık işlemleri daha belirginleşirken diğer taraftan da bankaların sunduğu hizmetler daha nitelikli olmaya başlamıştır. Ayrıca, bankaların kamusal işlevleri olduğundan bankacılık faaliyetlerinin yasalarla düzenlenmesine önem verilmiştir.⁴⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkeleri ile Japonya'nın yeniden imar sorunu ortaya çıkmıştır. Bu durum, sorunun çözümünde büyük rol oynayacak olan kalkınma ve yatırım bankalarının sistem içindeki yerinin genişlemesine neden olmuştur.

⁴⁶ ÖÇAL ve ÇOLAK, (1999), s.15-16

Özellikle, 1945-1960 yılları arasında Dünya Bankası'nın da desteği ile reel sektör uzun vadeli para ve sermaye piyasası araçlarıyla finanse edilmiştir.

Bu gelişimin yansıması ticari bankalar üzerinde de olmuştur. Ancak, ticari bankacılığın atağa kalkışı, bankacılık sektörüne kaynak girişini arttırıcı bir etki yaratan 1973 Petrol Krizi olmuştur. Petrol Krizi sonrasında Eurodolar olarak Batı ülkelerine akan parasal kaynaklar bankaların kredi hacmini yükselttiği gibi aktifteki ürün sayısını arttırmaya yönelik baskı yaratmıştır. Bu gelişimin teknolojik değişim ile desteklenmesi, bankacılık sektöründeki elektronik donanımın kullanılmasının hızlanmasında, aktifteki ürünler içerisinde bireysel ürünlerin katılmasına ve sektördeki vade yapısının kısılmasına neden olmuştur.⁴⁷

Bankacılık sektöründe teknolojinin vazgeçilmez bir girdi haline gelmesi , bu sektörde son yıllarda büyük yol alınmasına ve ciddi gelişmeler yaşanmasına küçümsenemeyecek katkılar sağlamıştır.

2.3. BANKACILIK FAALİYETLERİNİN KÜRESEL BOYUT KAZANMASINI SAĞLAYAN BAŞLICA ETKENLER

İşletmelerin üretim süreçleri meydana gelen ürün, mal ve hizmet olarak kategorize edilmektedir. Elde edilen ürün ister fiziksel mal, ister hizmet olsun genel pazarlama anlayışı ile tüketicisine sunum yapılabilir. Ancak hizmetlerin içerikleri ve mallardan ayıran bazı nitelikleri sebebiyle hizmet pazarlaması faaliyetleri de farklı özellikler arz etmektedir. Hizmetleri mallardan ayıran bazı spesifik özellikler söz konusudur.

Hizmet işletmelerinin, diğer sektörler yanında önemli bir özelliği ya da mal ve hizmet arasındaki en belirgin fark, hizmetlerin soyut olmasıdır. Hizmetlerin soyut olması; dokunulmaz, görülmez, tadılmaz, bir ölçü birimiyle ifade edilemez, sergilenemez, paketlenemez ve taşınamaz olduğu anlamına gelir. Mal alıcıları,

⁴⁷ SAKA, Tamer (2001) **Türk Bankacılık Sektöründe Bilgi Teknolojileri Denetimi**, İstanbul, TBB Yayını s.3

alımdan önce sağlamlık, koku, tat, estetik duruş, reklamda vurgulanan ve resmedilenin doğruluğu ile ilgili test yapma şansına sahiptir.

Birçok hizmet türünde sergilenme, reklamların afişlendirilmesi, numune hizmet sunumu gerçekteştirilemez ve tamamen hizmet özelliği taşıyan ürünlerin alıcıları tercih yaparken hizmetin niteliğini ve değerini ölçemezler. Bununla beraber, bazı hizmet ürünleri bilet, sigorta poliçesi, telefon faturası vb. gibi elle tutulur gözle görölür nesneler ile temsil edilebilmektedir.

Hizmetlerin soyut olmasının bir diğer sonucu da; pazara sunulduktan sonra tüketilmemeleri durumunda söz konusu olabilecek maddi kayıpların daha sonra yerine konulamaz olmasıdır.

Hizmet tanımlarında yer alan güvenilirlik, kişisel alaka, hizmet sunumu yapan personelin samimiyeti, özeni ve dikkati gibi gözle görölmemeyen niteliklere sadece hizmetin satın alınıp kullanılmasından sonra karar verilebilir. Çünkü hizmet, davranışlarla ortaya konulabilen ve fiziki boyutu olmayan bir faaliyetdir. Hizmet tüketicileri de bir hizmeti satın alırken daha çok geçmişteki deneyimlerinden yararlanmaktadır. Daha önceki deneyimler ve bilgiler hizmetin tekrar satın alınmasında büyük rol oynar.⁴⁸

Hizmetler maddi bir varlık olmamaları nedeniyle, genellikle patentleşerek korunamazlar, taklit edilebilme oranları yüksektir ve fiyatlandırmaları zordur. Depolama, taşıma, ambalaj içerisine alma, stok yapma, ileriki tarihlerde değerlendirme olanaklarının olmamasından ötürü hizmetlerin pazarlanması da mallara göre daha zordur.

Hizmetlerin türdeş olmamaları demek birbirlerine benzememeleri anlamına gelmektedir. Bu özelliklerinden dolayı hizmetleri standartlaştırmak olanaksız olmasa da az rastlanılan bir durumdur. Diğer bir ifadeyle; hizmetlerin kalite ve içerikleri,

⁴⁸ SAKA, (2003), s.4

hizmeti yaratandan bir diğerine, hizmetin bir müşterisinden diğerine, hatta günden güne değişip farklılık gösterebilir.⁴⁹

Bu sebeple, hizmetin kalitesini kontrol etmek, sürekliliğini ve performansını önceden kesin olarak ölçmek zordur. Hizmetin özü ve özellikleri ancak onu üreten insanın kişisel yeteneği ve kapasitesi ile yansıtılabilir. Çünkü hizmetlerin sunumu insanlar tarafından sağlanmaktadır. Hizmeti sunan personel de, o günkü motivasyon, moral ve tutumuna göre farklı hizmet sunacaktır.

Hizmetlerin pazarlanması açısından diğer bir sorun da, aynı kalitede hizmet sunumunun her an gerçekleştirilmesinin mümkün olmaması nedeniyle kurumsal imaj oluşturma, markalaşma, ya da müşteride sadakat yaratma gibi pazarlama üstünlüklerinin kazanılmasının oldukça zor oluşudur. Aynı durum tüketiciler için de geçerlidir ki, onlarda satın aldıkları hizmetin kalitesini ölçmekte zorluk çekmektedirler.

Tüm bu etkenler, insanların şehir hayatına daha fazla yönelmeleri ve yaşamlarına ait ayrıntıların artması anlamına gelmektedir. Ayrıntılardaki artışlar ise, beraberinde hizmet sektöründe de artışları getirir.

Hizmet işletmesinin tanımlanması da, hizmetin tanımlanması kadar olmasa da, yine de çeşitli güçlükler taşımaktadır. “En basit şekilde hizmet işletmesi hizmet pazarlandığı yerdir. Bu tür işletmelere saf hizmet işletmesi denir. Saf hizmet işletmesinde herhangi bir malın transferinin yapılması veya hizmetin mamulle birlikte sunulması bu gerçeği değiştiremez. Hizmet işletmeleri başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla öncelikle hizmet üreten ve satan iktisadi birimler olarak tanımlanabilir.”⁵⁰

⁴⁹ “Pazarlama Karması”, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~umutal/lesson/week5-notes.pdf> E. Tarih: 16.12.2009

⁵⁰ DİNÇER, Ömer (2000) **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, İstanbul, s. 438.

Hizmetlerin çok geniş bir etkinlik alanına sahip olması, doğal olarak hizmet sektörünün fazlasıyla genişlemesi ve farklılaşmasına da yol açmıştır.

“ Ev, otomobil, ekipman, kamyon, ofis, bina vb. gibi kira hizmetleri; doktorlar, hastaneler, laboratuvarlar, sağlık kulüpleri, sağlık kuruluşları, diş doktorları vb. gibi sağlık hizmetleri; sinemalar, tiyatrolar, parklar, spor yerleri, özel kulüpler, tatil merkezler vb. gibi dinlenme ve boş zamanları değerlendirme imkanı sağlayan işletmeler; bankalar, kredi birlikleri, finans şirketleri vb. gibi finansal hizmet sunan işletmeler; ilkokulları, kolejler, üniversiteler, dershaneler, enstitüler, seminerler gibi eğitim hizmeti sağlayan kuruluşlar; drenaj ve atık giderme hizmeti sağlayan kanalizasyon şebekeleri ve çöp toplama faaliyetleri; onarım, bakım ve temizlik faaliyetleri”⁵¹

“ Taşımacılık ve haberleşme hizmetleri sağlayan demiryolları, su yolu, havayolları, posta hizmetleri, telekomünikasyon gibi faaliyetler; dağıtım hizmeti sağlayan perakendecilik, toptancılık, acenta faaliyetleri; mesleki ve ticari hizmetler veren avukatlık, danışmanlık, reklamcılık, araştırmacılık, muhasebecilik vb. faaliyetleri; gaz, su, enerji gibi konut hizmetleri sağlayan kuruluşlar; kişisel bakım hizmetleri veren kuru temizleme, kuaför gibi işletmeler, hizmet üretiminde bulunan kamu kuruluşları, vakıf, dernekler vs .”⁵²

Hizmetlerin mallardan farklı özellikleri olduğu gibi, hizmet işletmelerinin de mal üreten işletmelerden farklı özellikleri bulunmaktadır. Bunlar genellikle pazarlama faaliyetlerinde karşımıza çıkar ve işletmenin kararlarını etkilerler. Bazıları şunlardır;⁵³

⁵¹ BAYUK, Nedim “Hizmet Pazarlaması ve Müşteri Tutma”, <http://www.akademikbakis.org/pdfs/10/HizmetPazarlamasi.doc>, E. Tarih: 21.12.2009)

⁵² DİNÇER, (2000), ss.377-378.

⁵³ SARATHY Ravi ve Vern TERPSTRA, (1999), **International Marketing**, Published: South-Western College Pub, 1999, s. 602.

- Hizmet işletmeleri emek yoğunudur. Yani birim çıktı başına daha az sermaye gerektirir.

- Hizmet işletmelerinde verimlilik daha düşüktür.

Dinçer 2000' de;⁵⁴

- “Kalite standartlarının ve miktar standartlarının belirlenmesi çok zordur.

- Hizmet işletmelerinde maliyetleri hesaplamak oldukça zordur. Özellikle birim maliyetlerini belirlemek işletme için sıkıntı kaynağıdır.

- Hizmet işletmeleri genellikle pazara yakındır.

- Hizmet işletmelerinde stoklama yapılamaz.

- Pazarlama karması faaliyetleri ağırlıklı değildir.

- Hizmet ürünlerinin sunuş safhasında analizleri fazla yapılamaz.

- Satış eğitimi programları pek görülemez.

- Pazar araştırma hizmetlerinin faaliyetlerinden pek yararlanılmaz.

- Reklam faaliyetleri işletme dışı ajanslar tarafından yapıldığı pek görülmez, işletmenin kendisi tarafından yapılması tercih edilir.

⁵⁴ DİNÇER, (2000), s.377-378.

- Hizmet işletmelerinin büyük bir çoğunluğunu küçük ve orta boy işletmeler oluşturmaktadır.”

Fon Transferi: Bankalararası ilişkilere dayalı uluslararası fon transferinde üç aşama vardır. İlk aşamada, borçlu bankasında transfer işlemi yapmasını istemektedir. İkinci aşamada, söz konusu banka borçlunun hesabını borçlandırırken muhabir bankanın hesabını da alacaklı pozisyona getirir. Daha sonra muhabir bankaya hesap ve ödeme konusunda bilgi vermektedir. Son aşamada ise, muhabir banka borçlunun bankasından gönderilen bilgiler ışığında alacaklıya ödemede bulunmaktadır.

Fon transferler süreci borçlunun bankasının ödemeyi yapmada kullandığı metotlara bağlı olarak önemli ölçüde değişmektedir. Uluslararası fon transferi, değişik para birimleriyle belirlenmiş kıymetli evrakın tahsili ödenmesi işlemini içermektedir.

Mevduat Kabul Etme ve Kredi Verme: Ticari bankaların kredilerini besleyen üç kaynak vardır; kendi fonları, temel mevduatlar ve türev mevduatlar. Bunlara ek olarak; para piyasasından, bankalararası piyasadan ve merkez bankasından da fon elde edebilmektedir. Yabancı bir ülkede faaliyette bulunan bankalar, ev sahibi ülke yasalarının izin vermesi durumunda ulusal mevduat toplamalarına bağlı olarak, yerli mudilere bir dizi hizmet sunabilir.⁵⁵

Bankalar, ekonomiye ödeme araçları sağlamakla beraber diğer finansal hizmetleri ve ödeme işlemlerini gerçekleştiren kurumlardır. Özellikle 1960’lı yılların başından itibaren bankacılık faaliyetlerinin uluslararası boyut kazanmasına yönelik gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

Elbette böyle bir gelişmenin yaşanmasını sağlayan birçok faktör vardır. Uluslararası ticaret hacmindeki genişleme, bankalar arasındaki işlemlerin yoğunlaşması, eurodolar ve eurotahvil piyasasındaki gelişmeler, elektronik bankacılığa geçiş, 1973 yılından itibaren başlayan petrol fiyat artışları, bankacılıkta gelişen yeni akım ve

⁵⁵ DİNÇER, (2000) s.377-378.

fikirler bu faktörlerden bazılarıdır. Şimdi, bankacılık faaliyetlerinin küresel boyut kazanmasında etkin rol oynayan bu faktörlere biraz değinelim.

2.3.1. Küreselleşme ve Rekabet

Küreselleşme pek çok kavramı içerisine alan bir olgu olduğundan, ekonomik, siyasal, çevresel kültürel ve hukuksal boyutlar tek başına değerlendirilmemelidir. Küreselleşme temelde, ekonomik (üretimin uluslararasılaşması), siyasal (ulus devlet üzerindeki olumsuz etkileri), kültürel (toplumlararası etkileşim), teknolojik (özellikle iletişim alanındaki gelişmeler) alanlarda yaşanan bir süreci ifade etmektedir. Görüldüğü üzere birbirinden bağımsız olmayan bu olgular aynı anda küreselleşmenin kurallarını; ayrıyeten bireyler, gruplar, firmalar, devletler ve uluslararası kuruluşları doğrudan ve dolaylı yoldan etkilemektedir.

Bu bağlamda, küreselleşme, bütün bu sayılanları içermekle birlikte, bunların herhangi birisine indirgenemeyecek, fakat bu süreçler arasındaki çok boyutlu, çok nedenselli ve çelişkiler içeren ilişkiler tarafından kurulmuş tarihsel bir süreç olarak değerlendirilmelidir.⁵⁶ Küreselleşme sürecinde şirketlerin uyguladıkları işbirliklerinin nedenlerini anlayabilmek için küreselleşmenin farklı boyutlarının incelenmesi faydalı olacaktır. Bunlardan ilki ise, küreselleşmenin siyasal boyutudur.

Her dönem kendisini tanımlayan bir düşünce ile anılmaktadır. İçinde bulunulan dönem ise “globalleşme” kavramıyla temsil edilmektedir. Küreselleşme; içinde değerlerin, düşüncelerin ve bilginin hem farklılaştığı hem özneleştiği hem de standartlaştığı bir dünyayı çağrıştıran oldukça tartışmalı bir kavramdır.⁵⁷ Küreselleşme kavramı ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik farklı ve iç içe geçmiş alt yapıları bulunan günümüz fenomenlerinin başlıcasını ifade etmektedir. Küresel sistem olarak tanımlanan süreçte; güçlü uluslar üstü firmalar, kurumlar ve kapitalist

⁵⁶KEYMAN, E. Fuat Ali Yaşar SARIBAY, (2000),**Global-Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Basım Yatım Dağıtım, İstanbul, s.25.

⁵⁷ EKŞİ Hülya, (2004) “**Kamu Yönetiminde Değişim Dinamikleri ve Değişimin Yönü**”, 2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları: Kamuda İyi Yönetişim, DPT, İzmir, s.94.

dünyanın kültürel egemenleri tarafından yönlendirilen ama bunlara benzemeyen bir görüntü mevcuttur.⁵⁸

Öncelikle belirtmek gerekir ki küreselleşme, dünyada hemen her alanda yaşanan dönüşüm veya değişimleri ifade etmektedir. Bu bağlamda küreselleşmeyi bir tür süreç olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. İlgili süreç bazen belirli kurum, kural ya da olguları dönüştürürken bazen yeni olanları yaratmaktadır. Tüm bu değerlendirmeler ışığında, küreselleşme ile oluşan süreç, bilginin anında paylaşımı, ilişkilerin eşzamanlılığı, finansal hareketlerin sınırlar aşırı serbest hareketliliği, firmaların uluslar aşırı nitelik kazanması ve neoliberal ideolojinin genelleşmesi şeklinde birkaç örnekle somutlaştırılabilir.⁵⁹

Küreselleşme olgusu kapsadığı politik, iktisadi, teknolojik, ve kültürel boyutlarıyla birlikte günümüzde moda bir fenomen niteliğindedir. Bu nitelik, küreselleşmenin herkes tarafından üzerinde uzlaşılabilir olası tanımlarını zorlaştırmaktadır. Küreselleşme, mevcut zarar ve yarar sağlama durumlarına göre insanların ve toplumların zihinlerinde kendine yer bulmaktadır. “Kimileri için modern zamanların mitosu, çok uluslu şirketlerin kendilerini ve faaliyetlerini meşrulaştırma aracı”, kimilerine göre ise “dünyadaki sınırları ortadan kaldıran ve uzun vadede eşitsizlikleri ortadan kaldıracak bir süreç”⁶⁰ olarak küreselleşmenin farklı algılanış biçimleri bulunmaktadır.

Küreselleşme özellikle 1990’lı yıllardan itibaren tüm dünya genelinde farklı ancak birbirine bağlı boyutları olan bir süreci ifade ettiği ölçüde tanımsal ya da açıklamaya ilişkin farklı görüşleri de beraberinde getirmektedir. Küreselleşme hakkında yapılan tartışmaların tümüne burada yer vermek çalışmanın amaç ve kapsamını fazlasıyla aşacak niteliktedir. Ancak küreselleşmeye ilişkin temel tartışmalara ya da farklı

⁵⁸ BARBAROS, R. Funda (2004) “Küreselleşme Sürecinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, 2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları Kitapçığı, DPT, İzmir, s.17

⁵⁹ DÜREN, A.Zeynep (2002), 2000’li Yıllarda Yönetim, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, 2. Baskı, İstanbul, Kasım s.52.

⁶⁰ ASOMEDYA, (1998), “Küreselleşme”, Dosya Yay, 1998 Nisan, s:3-11

görüşlere değinmek, çalışmanın bundan sonraki konularına uygun bir zemin oluşturacak olması nedeniyle faydalı olacaktır.

Geçmişten günümüze işletmelerin içerisinde faaliyette bulundukları rekabet ortamı, sektörde yaşanan teknolojik gelişmelerden ve hükümetler arasındaki siyasi ve ekonomik politikalardan etkilenmiştir. Yaşanan bu değişim ve etkileşim süreci beraberinde işletmelerin bütün fonksiyonlarını da bu gelişen çevre koşullarına uyum sağlamaları yönünde geliştirmeleri neticesini doğurmaktadır. Küreselleşmenin etkisi olarak ortaya çıkan bu değişim ve gelişim sürecine uyum sağlayabilen işletmeler, varlıklarını sürdürebilirken bu ortama ayak uyduramayan işletmeler ise piyasadan çekilmek zorunda kalmaktadırlar.

Rekabetin küreselleşmesi beraberinde rekabet olgusunun boyutunun, derinliğinin, niteliklerinin değişmesini de getirmiş bunun sonucunda da kişisel, kurumsal ve ülkesel anlamda var olan iş bölümü paradigması da değişime uğramıştır. Ülkesel ölçekte bakıldığında kemikleşmiş merkez-çevre-ülke ayrımlı üretim ve dağıtım paradigması esnemiştir. Yeni iş bölümü paradigmasının, dünyayı adeta bir “küresel fabrikaya” dönüştürdüğü fikri her platformda ve her zaman diliminde taraftar bulan ve savunulan bir görüşe dönüşmüştür.

Küresel iş kültürünün, küresel bilincin ve küresel etik anlayışın sorumluluk sahibi bireyler ve kuruluşlar aracılığıyla işlerlik kazanması yönünde yapılan çalışmalar küresel rekabet mekanizmasını nitelik olarak değiştirmektedir.⁶¹ İşletmeler ister gönüllü olarak isterse zorlanma sonucunda, manipülasyona dayalı hem bireysel hem de çevresel kaynakları tüketme ve sömürme mantığı üzerine kurulu rekabet anlayışını terk etmek durumundadırlar. Bu realite tercih konusu olmaktan öte kaçışı, engellenmesi ve ertelenmesi söz konusu olmayan bir sürece çevrilmiştir. Bu sürecin ne kadar süreceği, toplumsal kabulün ve yenilenmenin sancılı olup olmayacağı ekonomik, kültürel ve sosyal altyapının bir uzantısı niteliğindedir.

⁶¹ TEK, Ömer Baybars (2001) “Değer Çağı ve Pazarlama”, Pazarlama Dünyası D. Yıl:15, Sayı: 2 s.6.

Küresel rekabetin dinamikleri şu şekilde sıralanabilir;⁶²

- Üretim sisteminin yönetimiyle nakit akışının koordinasyonu ve pazarlama sisteminin yönetimiyle fiyatların koordinasyonun sağlanabilmesi için bir pazarlama ve üretim stratejik altyapısı oluşturulmalıdır. Yine, üretim ve pazarlama alanlarında çoklu ülkelerde faaliyet göstermenin fayda ve maliyet analizi yapılmalıdır. Bu arada, teknoloji veya imalattan doğacak rekabetçi üstünlüğün, özellikle de maliyet üstünlüğünün, sınırlı olacağının gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

- Rakiplerin taktik hareketlerine cevap vermek yerine onların stratejik hedeflerini anlamaya çalışmak daha önemlidir. Sahip oldukları kaynaklar ve benzer sanayi karakteristikleri açısından birbirlerine benzeseler de küresel olarak genişlemeyi düşünen bir işletme ile yerel konumunu korumanın gerekliliğine inanan bir işletme arasında önemli rekabetçi farklar olacaktır.

- Küresel rekabetin gereklerine uygun olarak kaynakların dağıtılması ve rekabetçi özelliğin kazanılması yönteminde kullanılan temel varsayımların kökten tekrar ele alınmasına bağlıdır. Bir işletme bugün hangi pazarda hakim olursa olsun, elindeki pazar gelecek 10 yıl içinde kökten değişecektir. Gelecekteki yeni pazarda ise sadece diğerlerinden farklılaşabilen yenilikçi işletmeler başarılı olacaktır.

2.3.2. Uluslararası Ticaret Hacminin Genişlemesi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa ülkelerinde ekonominin yeniden inşa sürecinin başlaması ve ülkelerin kaynaklarını büyük ölçüde ekonomik gelişme çabalarına tahsis etmeleri sonucunda, ülke içindeki üretim artarken uluslararası ticarete konu olan mal miktarı ve çeşidinde genişleme sürecine girilmiştir. Bu aşamada dış ticaretin artması ile müşterisini izleyerek yabancı ülkelerde faaliyet göstermeye başlayan bankalar giderek artmıştır.⁶³

⁶² TEK, (2001) s.6.

⁶³ YÜKSEL Ali Sait, (2002) **Banka Yönetimi El Kitabı**, İstanbul ,Alfa Basım Yayım, s.1

Dışarıya açılan bankalar zamanla hizmet alanlarını ve faaliyetlerini genişletmişlerdir. Bu bankaların en önemli hizmetlerinden birisi ihracatın finansmanını yapmak olmuştur.

Dünya ticaretinin büyük bir kısmı sanayileşmiş ülkelere yönlendirilmektedir. Sanayileşmiş ülkeler, dış ticaretlerini daha çok komşularıyla gerçekleştirmektedirler. Böylece taşıma giderleri düşük düzeyde kalmaktadır. Uluslararası ticaret bir bütün olarak artarken bankaların kendi ülkelerinin dışında faaliyet gösterme eğilimine girmeleri neticesinde ülkelerin bankacılık sektörlerinde mevcut olan rekabette daha hissedilir olmaya başlamıştır.

2.3.3.İnterbank Para Piyasası

İnterbank piyasası, aynı ülkedeki bankaların birbirleriyle yaptıkları işlemlerin yanı sıra diğer ülkelerdeki bankalara da açık bir yapı sergilediği için uluslararası bir nitelik taşır. Bir bankanın interbank piyasasında varolabilmesi için bu bankanın diğer bankaların gözünde yüksek bir kredi değerliliğinin olması ve kambiyo kontrolü ya da idari engeller gibi sınırlamalarla karşılaşmaması gerekir. Bu koşulları gerçekleştiren banka interbank piyasasına girerek bu piyasadan pay alabilir.

İnterbank piyasasının sınırlarını tam olarak belirlemek güçtür. Örneğin, banka dışı kuruluşlar kısa vadeli borçlanmalarında “interbank” ifadesini kullanabilmektedirler. Öte yandan interbank piyasaları diğer finansal piyasalardan kesin anlamda ayırmak mümkün değildir. Aksine, uluslararası interbank piyasalardaki karşılıklı fon akışına bağlı olarak bu piyasalardaki faizler ve döviz kurları birbirlerini kollamaktadırlar.⁶⁴

Görüldüğü gibi interbank piyasası uluslararası düzeyde banka ilişkilerini de kapsamaktadır. İnterbank piyasasının gelişmesi demek değişik ülke bankalarının arasındaki atıl fon değerlendirme veya fon açığını kapatmaya benzer işlemlerin dolayısıyla bankalararası ilişkilerin gelişmesi demektir.

⁶⁴ ÖÇAL ve ÇOLAK, (2001), s.221.

Burada bir taraftan bankalararası ilişkiler kuvvetlenirken diğer taraftan bu piyasanın dışında olan güçlü bankalarda bu piyasadan pay alabilmek için dünyada mevcut olan finansal merkezlerde ofisler açma eğilimi içine girerek interbank piyasasına dahil olmaya çalışmaktadırlar. Bu ise interbank piyasasındaki gelişmelerin doğrudan doğruya bankacılık sektöründeki rekabet üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermektedir.

2.3.4. Eurodolar Piyasasındaki Gelişmeler

Eurodolar piyasası, 1950’lerde Avrupa’da ortaya çıkan ve özellikle 1960’lı yıllardan itibaren hızlı bir gelişme sürecine giren uluslararası bir para piyasasıdır. Ve bu piyasadaki fonlar genellikle kısa süreli bir niteliktedir.⁶⁵

Herhangi bir ulusal paranın bu parayı çıkartan ana ülkenin sınırları dışında oluşan piyasasına eurodolar piyasası denir. Bu terim ilk zamanlar , Amerikan dolarının dış ülkelerde piyasasının oluşmasından dolayı kullanılmaktaydı. Daha sonraları birçok güçlü ülkenin parası da kendi ülkelerinin dışında piyasa oluşturabildiklerinden dolayı eurodolar piyasası dar bir ifade haline gelmiş ve yerine europara kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Yine de günümüzde europara piyasasındaki işlemlerin büyük çoğunluğu dolar üzerinden yapılmaktadır.

Çeşitli ülkelerdeki büyük bankalar europara piyasalarında faaliyet gösterebilmek için dış ülkelere açılarak buralarda şube ve ofisler kurmaya başlamışlardır. En büyük dışa açılma ise Amerika’daki bankalarca gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni ise europara piyasasındaki işlemlerin 3/4’ünün dolar üzerinden yapılmasıydı. Europara piyasalarının gelişmesi güçlü bankaların dışa açılmalarında teşvik unsuru olmuştur. Bu güçlü bankaların dışa açılması ise bankacılık alanında küresel rekabetin artmasına neden olmuştur.⁶⁶

⁶⁵ SEYİDOĞLU, Halil (2003), **Uluslararası Finans** , İstanbul , Güzem Yayınları , s.296.

⁶⁶ SEYİDOĞLU, Halil (2001), **Uluslararası İktisat** , İstanbul , Güzem Yayınları , s.491.

2.3.5. Diğer Faktörleri

Hizmet; satışa sunulan aktiviteler, faydalar ve tatminlerdir. Hizmetlere dokunulamaz ve herhangi birşey sahiplenme ile sonuçlanamaz. Hizmetleri maldan ayıran ve pazarlama açısından önem taşıyan önem taşıyan özellikler şunlardır;⁶⁷

- Hizmetlerin en önemli özelliği, soyut olmalarıdır. Bu durum, fiyat ve kalite başta olmak üzere çeşitli konularda karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir. Bir diğer güçlük, sistemin verimliliğinin ölçülmesinde karşımıza çıkar. Somut üretime dayalı işletmelerde değerlendirme yapmanın ilk ölçütleri, yapılan üretim ve bu üretim sonunda oluşan atık malzemenin değerlendirilmesidir. Oysa bir hizmet işletmesinde böylesi ölçütler söz konusu olamaz. En başta müşteri memnuniyeti değerlendirilir. Yanı sıra bu memnuniyeti arttırmak için çalışanların çabaları ve birbirleriyle olan rekabeti de bir diğer değerlendirme ölçütüdür.

-Hizmet sektöründe kaliteyi belirleyici en önemli etmen, bu hizmeti sunan personeldir.

- Kalite kontrolü, sunumda yapılan hataların giderilmesi ve genellikle yeniden sunulması mümkün değildir. Çünkü hizmetler anlık durumlardır. Sunuldukları an tüketilirler.

-Hizmetler anlık olduğu için, öncesi ve sonrası söz konusu olamaz. Yani önceden bunlara gözetmek olanağı da yoktur.

- Yine anlık olması nedeniyle, arz ve talebin her zaman dengede olması gerekir. Ne gelen talepleri ertelemek, ne de gelecek talepleri düşünerek stok yapmak söz konusudur.

⁶⁷ BAKAN, Sumru (2001), “Osmanlı’dan Günümüze Türk Bankacılık Kesimi”, İktisat Dergisi, Sayı:47, Eylül s.31

- Herhangi bir mamülün pazarda müşteri ile buluşması, uzun bir yolculuk sonunda olur. Oysa hizmetlerde doğrudan müşteriye ulaşılır. Herhangi bir dağıtım kanalı, aracı kullanılmaz.

-Hizmet işletmelerinin ana özelliği insanla iç içe olusudur. Hizmet işletmelerinin birinci dereceden muhatabı insandır. Hizmet işletmelerini mamul işletmelerinden ayıran en önemli özelliklerden biri işte bu insan merkezli faaliyettir. İşletmenin sunduğu hizmetin her aşamasında insanla yoğun ve bitmeyen karşılıklı bir ilişki söz konusudur.

Hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin özelliklerini üç ana başlık altında toplayabiliriz.

- Hizmetin Alıcısıyla Doğrudan Temas Kurulur

Hizmet işletmesi, satış süreci içerisinde müşterileri ile doğrudan temas halindedir. Hizmet işletmelerinde satışların büyük bir kısmı müşteri ile yüz yüze görüşerek yapılmaktadır. Üretim işletmelerinde çoğu zaman nihai tüketici ürünü kimin ürettiğini bile bilmezken, hizmet sektöründe böyle bir durum söz konusu değildir. Tüketici ile üretici bir üretim süreci içerisinde, hizmeti sağlayan ve hizmetten yararlanan taraflar olarak aynı anda yer alırlar.

Tüketicinin bilgisi, tecrübesi dürüstlüğü ve motivasyonu hizmet verimliliğini doğrudan etkilemektedir. Hastanın doktora doğru bilgi vermesi, öğrencilerin dersi dikkatli dinlemeleri, alıcının bu üretim ilişkisindeki rolünün önemini vurgulayan sayısız örnekten ikisidir.

-Ürün Satılacağı Anda Üretilir

Hizmetler sağlanacağı anda üretilmektedir. Hizmet işletmelerinin büyük çoğunluğunda ürün (hizmet) tüketicinin önünde anında yerine getirilmektedir. Üretim işletmelerinde mamül bazen aylar hatta bazen yıllar önce üretilir ve teslim edildiği zaman satış işlemi gerçekleşmiş olur. Hizmet işletmelerinde ise satış yapılacağı zaman üretim süreci başlar ve üretim süreci bittiği zaman da ürün teslim edilmiş ve satış işlemi gerçekleşmiş olur. Hizmet işletmelerinde karlar, müşteri için uygun olanı anında ortaya çıkarabilmekle oluşur.

-Ürün Fiziksel Değildir

Hizmet işletmelerinde satışın konusu olan ürün (hizmet) fiziksel değildir. Hizmet yerine getirilirken birçok malzeme kullanılabilir ama bunlar verilen hizmetin yerine getirilmesi için gerekli olan yardımcı araçlardır. Asıl ürün hizmetin kendisidir. Örneğin; bankada bir hesap açtırdığımızda bir de hesap cüzdanı sahibi oluruz ama bize asıl faydası olan o hesap cüzdanı değil, açtığımız cari hesaptan dolayı bankanın vereceği bankacılık hizmetleridir.

Veya uygulama örneğimizde de detaylı inceleneceği gibi bir firma denetim hizmeti aldığı anda, denetim sonucu bir rapora bağlanır ve bu rapor ilgili kişilere/kurumlara sunulur. Buradaki gerçek değer bu raporun fiziksel değeri değil, raporda yazan bilgilerin, görüşün 3. kişilere sağlayacağı denetlenen firma hakkındaki bilginin değeridir. Hizmetlerin fiziksel olmaması özelliğinden dolayı açıktır ki depolanmaları da söz konusu değildir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi bankacılık faaliyetlerinin küresel boyut kazanmasında birçok faktör söz konusu olmuştur. Bunlardan birkaç tanesini yukarıda açıkladık. Diğer faktörleri ise; firmaların faaliyetlerini yurtdışına yönlentmeleri, yabancı ülkelerdeki mevcut şartlar, petrol fiyatlarındaki artışlar, elektronik gelişmeler olarak sıralayabiliriz.

2.4.TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

2.4.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemi Bankacılığı

Türk bankacılığının tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, gerek Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet'in ilk kuruluş yılları ve gerekse günümüze kadar geçen sürede, Türk bankacılık sektörünün yapısı ve gelişiminin, ekonomik gelişmeler, ekonominin genel yapısı ve performansından oldukça fazla etkilendiği görülmektedir.⁶⁸

Türkiye, geçmiş 19. yüzyıla kadar uzanan bir bankacılık geleneğine sahip bulunmaktadır. Son yıllarda, bankacılık sektörü Türk finans kesiminde öncü bir role sahip olmuş ve Türkiye ekonomisinin finansal liberalizasyonuna yönelik yapısal değişikliklere katkıda bulunarak önemli bir gelişme göstermiştir.

Türk ekonomisinin gelişimine bakıldığında, mali sistemin yapılanmasında devletin ağırlıklı ve öncü bir rol üstlendiği görülmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında, ulusal bir bankacılık sektörünün oluşturulması çalışmaları çerçevesinde, kamu sermayesinin ağırlıkta olduğu bankalar kurulmuş ve bu bankalar mevcut yabancı sermayeli bankalar ve daha sonra kurulan özel bankalarla birlikte, Türk bankacılık sektörünü oluşturmuştur.⁶⁹

Osmanlı Devleti'nde bankacılık ilk olarak Galata Sarrafları ile başlamıştır. Bankalar kuruluncaya kadar, Osmanlı döneminin banka ve kredi muamelelerini Galata Sarrafları yapmışlardır.⁷⁰ 1847 yılında Galata bankerleri, hükümetin yardımı ile İstanbul Bankası'nı kurmuşlardır.

⁶⁸ BAKAN, (2001), s.31

⁶⁹ YILDIRIM, Oğuz (2001), "Türkiye'de Bankacılık Sektörü", Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Tarihsel Gelişim, Temel Sorunlar, Mali Riskler ve Yeniden Yapılandırma), s.1

⁷⁰ ELDEM, Vedat (1994) Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Ankara, s.65

Cumhuriyet'ten önce piyasada faaliyet gösteren bankalar, daha çok yabancı sermaye tarafından ya da yabancı iştirakiyle, özellikle Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı şirketleri finanse etmek amacıyla kurulmuştur. Bu dönemde, ulusal bankacılığın önemi ve devlet teşvikinin zorunluluğunun anlaşılması açısından bir bakıma bir tecrübe ve geçiş dönemi olmuştur.

Osmanlı Devleti ile ticaret ilişkisi olan hemen hemen bütün ülkelerin bir ya da birkaç bankasının Osmanlı'da şubeleri vardı. Para ticaretinin çok karlı olduğu bir ortamda, yerli sermayenin gelişmemiş olması yabancı bankaların yaygınlaşması sonucunu doğurmuştu.⁷¹

Osmanlı döneminde ilk ulusal banka Ziraat Bankası'dır (1863). Onun arkasından Emniyet Sandığı (1868) kurulmuştur. Ulusal bankaların kurulması, özellikle İkinci Meşrutiyet'ten sonra hızlanmıştır.⁷²

Türk bankacılığında, Birinci Dünya Savaşı içinde az da olsa bir gelişme olmakla beraber, 1923 yılında bankacılık hala yabancı bankaların hakimiyeti altındaydı. Merkez Bankası görevini Osmanlı Bankası yürütüyordu. Osmanlı Bankası, para çıkarmak tekeline sahipti ve devlet istikrazlarına aracılık ediyor veya bunları doğrudan üzerine alarak yapıyordu. Bu görevleri ile Türk Hükümeti üzerinde önemli bir baskı kuruyordu. Bu sebeple de hükümet, Türk para sisteminin denetimini yapamıyordu.⁷³

Dış ticaret çoğunlukla yabancı bankalar aracılığı ile finanse ediliyordu. Osmanlı Bankası dışındakilerin ülke içinde yaygın bir teşkilatı bulunmuyordu. Daha çok ihracat ve ithalat faaliyetlerinin en çok yapıldığı liman şehirlerinde bulunuyorlardı. Ayrıca bu yabancı bankalar, kendi ülkelerinden para getirerek kredi vermeleri yerine, ülkede toplanan tasarrufların bile çok az kısmını kredi olarak veriyorlardı. Kredileri

⁷¹ KEPENEK, Yakup (1986) **Gelişimi, Üretim yapısı ve sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Ankara s.20

⁷² AKGÜÇ, Öztin (1992) **100 Soruda Türkiye'de Bankacılık**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, s.151.

⁷³ TEKELİ İ. ve S.İLKİN, (1997) **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama**, Ankara ss. 180-181.

verirken de bankalar disponibiliteilerini son derece düşük tutuyorlardı. Bu sistem içinde, sadece ithalat ve ihracat işlemleri yaparak kredi sağlanabiliyordu.

2.4.2. Cumhuriyet Dönemi Sonrasında Türk Bankacılığı'ndaki Gelişmeler

Cumhuriyet dönemindeki ilk büyük özel sektör bankası olan Türkiye İş Bankası, ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak amacıyla, gerek sanayi gerek ticaret sektörlerine kredi vermek ve gerekse sanayi ve ticari girişimlerde bulunmak görevlerini üstlenmiştir. Özel teşebbüs, yatırım yapacak halde değildi. Bu yatırımların devlet tarafından yapılması zorunluydu. Bu dönemlerde, devletin geliştirmek istediği sektörlerde banka kurma çalışmalarına başlamıştı. Bu sektörler ise öncelikle ticaret, tarım, inşaat ve sanayi alanında olmuştu. Bu dönemlerde özel teşebbüsün bütün himaye ve teşviklere rağmen bir gelişme gösterememesinin sebeplerden biri de ülkede birikmiş sermayenin yetersiz olmasıydı. Sermaye birikiminin azlığının yanı sıra etkin bir banka sisteminin tam olarak yerleşmemiş olması, özel sektörde deneyim ve bilgi azlığı, gümrük himayesinden yoksun oluşlarının da etkisi vardı. Ülke ekonomik sorunlarla mücadele ederken, yine bu dönemde 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı meydana gelmişti. 1929 yılında New-York Borsası'nda büyük düşüşle başlayan ve ardından dünyayı sarsan bu buhran, Türk ekonomisi üzerinde de etkisini hissettirmişti. 1940-1945 arası dönemde, Türkiye ekonomisinde 1930'lu yıllarda izlenen kapalı, korumacı ekonomi politikalarının yerini, daha liberal ve özel sektörü destekleyen, dışa açık politikaların almış olması bankacılık sektörünü de olumlu yönde etkilemiştir.⁷⁴

Türkiye ekonomisinin 1960'lı yıllarda planlı döneme girmesiyle birlikte, Türk bankacılık sektöründe 1960-1980 arası döneminde, söz konusu beş yıllık kalkınma planlarında ve yıllık programlarda belirtilen ilkelere uygun bir yapıda gelişmiştir. Bu dönemin bankacılık açısından ön plana çıkan özellikleri; uzman bankalara, kalkınma

⁷⁴ ARTUN, Tuncay (1983), *İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık*, Tekin Yayınevi, İstanbul, s.42-43

ve yatırım bankalarına önem verilmesi, ticari bankaların kurulmasına ise, sınırlama getirilmiş olmasıdır.

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi ve yetmişlerin sonunda yaşadığımız döviz krizi ile Türkiye ekonomisi ağır darbe almış ve yüksek enflasyon ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. 24 Ocak 1980'de yürürlüğe giren İstikrar ve Ekonomi Değişim Programı ile birlikte, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve liberalleşme süreci başlamıştır. Türk bankacılık sektörü bu değişim ve dışa açılma programından en çok etkilenen sektörler arasına girmiştir.

Bu dönemin başlangıç yılları 1958 İstikrar Programı'nın bankacılık kesimi üzerindeki etkisini gösterdiği yıllar olmuştur. Ekonomideki bunalım ve durgunluk bankacılık kesimine kısa sürede yansımıştır. Bu dönemde 1960-1964 yılları arasında çok sayıda bankanın faaliyeti sona ermiş ve bu bankalar tasfiyeye girmişlerdir. Bu bankaların bir kısmı gerçekten yerel bankalar olup ekonomik durgunluk nedeniyle faaliyetlerini durdurmuşlardır.

Örneğin; 1960 yılında Niğde ve Akşehir Bankaları, 1961 yılında Bor Zürra ve Tüccar Bankası, 1964 yılında Lüleburgaz Birlik ve Ticaret Bankası gibi. Diğer yandan bu dönemde 1963 yılında Ankara, İstanbul ve İzmir Halk Sandıkları, Halk Bankası çatısı altında, 1962 yılında Türk Ekspres Bank ile Buğday Bankası, Anadolu Bankası adı altında birleştirilmişlerdir.⁷⁵

1960'lı yılların başında Tedrici Tasfiye Fonu çerçevesinde faaliyetleri durdurulan ve tasfiyeye tabi tutulan 7 bankanın durumu özellik arzettiğinden ve bankacılık sistemimizdeki ilk kriz örneğini yansıtmaması ve planlı özel tasfiye olmaları nedeniyle ayrıca incelemeye değer bir konudur. Bu yedi bankanın (Esnaf Kredi Bankası, Sanayi Bankası, Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası, Doğubank, Tutum Bankası, Raybank, Türkiye Kredi Bankası) tasfiye nedenlerinin ortak ve temel

⁷⁵ AYTEKİN, Haluk (2000), “1945-1960 Dönemi Özel Sektör Bankacılığının Yükselişi”, **Uzman Gözüyle Bankacılık**, Yıl:7, Sayı:30, Şubat, s.18-19

özelliğinin genel bir ekonomik durgunluk ya da sektöre ilişkin bir gelişme olmamasıdır.

Bu konudaki bir çalışma, bu bankaların tasfiyelerinin temel nedenleri arasında kötü yönetilmeleri ve yöneticilerinin bankacılık deneyimine sahip olmayan kişiler olması, gerekli iç kontrol sistemlerine sahip olmamaları ve muhasebe sistemlerinin yetersizliği, özellikle tefecilik piyasasına yönelik riskli büyük teminat mektubu vermeleri, pahalı mevduat toplamaları ve yeterli likiditeye sahip olmamalarını göstermiştir.⁷⁶

Diğer yandan bu dönemin ikinci yarısında 1970’li yılların başında zaten faaliyetlerini durduran bazı yerel bankalar (Adapazarı Emniyet Bankası, Efesbank, Maden Kredi Bankası, Türkiye Kredi Bankası, Şarkıkaraağaç Bankası) tasfiye edilmişlerdir. Bu bankaların tasfiyesinin sistem üzerinde herhangi bir ciddi ters etkisi olmamıştır.

1960-1980 yılları arasındaki dönemin bankacılık alanında meydana getirdiği en önemli özellikler; kalkınma planları ile mali örgütlemeye ve bankaların kaynak kullanımına yön verilmesi, ihtisas bankalarına, kalkınma planlarında ve yıllık programlarda belirtilen ilkelere uygun bir yapıya getirilmesidir.

2.4.2.1. 1980 Sonrası Bankacılık ve Günümüze Kadar Entegrasyon Süreci

Finansal liberalleşmeye dönük ilk uygulama, “Temmuz Bankacılığı” olarak bilinen ve 1 Temmuz 1980 yılında faiz oranlarının serbest bırakılarak, pozitif reel faiz uygulamasına geçilmesi ve bankaların mevduat sertifikası çıkarmalarına izin verilmesiyle birlikte mevduat ve kredi faizleri hızla yükselmeye başlamıştır. Aynı dönemde, banker kuruluşlarının hızla artmasıyla, bankalar önce bankerlerle, daha sonra kendi aralarında fon toplama yarışına girmişlerdir. Bu rekabet, faiz yükseltme yoluyla yürütülmüş olup, rekabetin artması ürün sayısının ve hizmet kalitesinin yükselmesine neden olmuş, ileri teknoloji kullanımı hızlanmıştır.

⁷⁶ AYTEKİN, (2000), s.19.

Bankerlik kuruluşları arasında ortaya çıkan faiz yükseltmeleri, bir süre sonra bankerleri borç alınan paraların faizinin ödenmesi için sonradan daha yüksek faiz ile borçlanılmak zorunda bırakmıştır. Böyle bir sistemin kısa bir süre içerisinde çökmesi ise kaçınılmazdır. Nitekim, 1982 yılında “Bankerler Krizi” olarak adlandırılan olay gerçekleşmiştir. Bu dönemde serbest faiz politikasının ve banker iflaslarının, bireysel bankaların uygulamaları ile yönetim tarzlarının birleşmesinin bir sonucu olarak, çok sayıda bankanın mali bünyesinde sorunlar yaşanmıştır.⁷⁷

Türkiye’de serbest piyasanın yaratılması ve sermaye piyasasının geliştirilmesi amacıyla 1980’lerde bir dizi reform yapılmıştır. Özellikle sermaye piyasası ile ilgili önemli yasal ve kurumsal değişiklikler yapılmış ve bunun sonucunda mali sistem önemli yapısal değişikliklere uğramıştır. Geline nokta fon akımlarının önemli bir bölümü bankalar üzerinden yapılmaktadır.

Bankacılık sektöründe sözü edilen olumlu gelişmelere rağmen, kaynakların üretim faaliyetlerini destekleme ve uzun vadeli yatırımlara dönüştürme açısından büyük bir başarı elde ettiğini söylemek zor görünmektedir. Bankaların finansal aracılık faaliyetlerini ve dolayısıyla etkinliğini olumsuz yönde etkileyen nedenlerin bir kısmı makroekonomik istikrarsızlıklar ve yanlış kamu politikalarından kaynaklanırken, bir kısmı da bankacılık sektöründeki yapısal bozukluklar, düzenleme ve denetimin yetersizliğinden kaynaklanmıştır.⁷⁸

Piyasa ekonomisine geçilen 1980’li yıllarda, uygulamaya konulan reform niteliğindeki yapısal değişiklikler, bankacılık sektörünün ve mali sektörün gelişmesini ve büyümesini sağlamıştır. Fakat 1990’lı yıllardaki gelişmeler ve yaşanan krizler, bankacılık sisteminin mali bünyesinin önemli ölçüde bozulmasına neden olmuştur. Dönemin ilk krizi de 1990 Körfez Krizi’dir. Bu kriz dış kaynaklı bir

⁷⁷ AYTEKİN, (2000), s.19.

⁷⁸ ABUZER, Pınar (2003), “Bankacılık Faaliyetleri Üzerindeki Vergi ve Benzeri Yüklerin Ekonomik Etkileri: Türkiye İçin Nicel Bir Analiz”, Bankacılar Dergisi, Sayı 45, s.40

kriz olmasına rağmen, Türk mali sistemi bu dönemde likidite krizine girmiş, ekonomik yapı ise olumsuz yönde etkilenmiştir.⁷⁹

Bu dönemde sektördeki ilk büyük finans krizi ise, 5 Nisan 1994 yılında yaşanmış ve olumsuz etkileri günümüze kadar sürmüştür. Kriz, iyi idare edilmeyen ve mali bünyeleri zayıf olan bankaların ve kurumların iflasını hızlandırmış, krizle gelen şok, bankacılık sisteminin toplam varlıklarını büyük oranda azaltmış ve ayrıca aktif ve pasif yapısında değişikliklere yol açmıştır.

1980’li yıllarda gerçekleştirilen bankacılık sektörüne girişi, rekabeti ve büyümeyi kolaylaştırıcı yasal ve kurumsal düzenlemelerin de etkisiyle, Türk bankacılık sektörü banka sayısı, istihdam, hizmet çeşitliliği ve teknolojik altyapı konularında hızlı bir genişleme süreci yaşamıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrası yeniden yapılanma sürecinde bankacılık sektöründeki istihdamda önemli bir düşüş yaşanmaktadır.⁸⁰

1981 yılında Sermaye Piyasası Kanunun (SPK) çıkarılmış, bunu izleyen yılda ise yasal düzenlemesi yapılan sermaye piyasası çalışmalarına başlanmıştır (1982). 1986 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) faaliyete geçmiş ve yine bu yıl içinde TCMB öncülüğünde Bankalararası Para Piyasası (İnterbank) oluşturulmuştur.

2.4.2.2. Türk Bankacılık Sektörünün Genel Yapısı

Türkiye, geçtiğimiz yirmi yılda bankacılıkla ilgili düzenlemelerde büyük ilerlemeler kaydetmiştir. 1980’li yıllardan sonra rekabeti artırmak ve finansal sistemlerin verimliliğini yükseltmek için bankacılık sektöründe serbestleşme hareketleri ağırlık kazanmıştır.

⁷⁹ ABUZER, (2003), s.41.

⁸⁰ Central Bank of the Republic of Turkey, (2002) **The Impact of Globalization on the Turkish Economy**, Mayıs s.4

1980 öncesi döneme bankacılık açısından baktığımızda yerli ve yabancı bankaların piyasa girişine kapalı, dış işlemleri sınırlı, rekabet ortamının olmadığı, faiz oranlarının para otoritelerince belirlendiği, ithal ikamesine yönelik sanayinin finansmanını üstlenmiş, şube açma ve mevduat toplama yarışı içerisinde kendi stratejik yapısını değiştirmemiş bir durum sergilemekteydi. 1980'deki yapısal uyum programının finansal politikaları, varolan kısıtlayıcı düzenlemeleri kaldırarak rekabet ortamı yaratmayı ve sonuçta da etkinliği artırmayı amaçlayan kadar bankacılık sistemi bu şekilde işleyişini sürdürmüştür.

1980 öncesine kadar sektöre girişle ilgili kurallar çok katı olduğundan, mevcut ticari bankalar pek büyük bir rekabetle karşılaşmadan oligopolistik bir piyasada faaliyet göstermiş ve yüksek kar marjları ile çalışmışlardır.

Bu durumun getirdiği rahavetle banka başarıları ve yöneticilerin yetenekleri pek sorgulanmamıştır. Bankacılıkla ilgili reformlarda iki önemli faktör göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, faiz oranları üzerindeki kontrolün kalkması, ikinci önemli yenilik ise, rekabet ve verimliliği artırmak amaçlı olarak bankacılık sistemine girişlerdeki sınırların gevşetilmesidir. Faiz oranlarının serbestleştirilmesi ise, özel sektörün finansal açıdan kırılgan olduğu bir döneme rastlamaktadır. Faizlerin liberalizasyonu ile bankaların karlılık oranları ciddi ölçüde azalma kaydetmiştir. Ticari bankalar, 1981 yılında kredi fiyatlarını serbestçe belirleme hakkına sahip olmuşlar ve buna bağlı olarak pek çok holding kendi grup bankalarını kurmaya başlamıştır.⁸¹

Dünyada birçok ülke 1980 sonrası kambiyo sisteminde serbestleştirmeye giderek finansal sistemde yeni düzenlemeler kabul etmiş, bununla birlikte teknolojiye meydana gelen gelişmeler söz konusu ülkelerin finansal sektörlerinin globalleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu globalleşme sürecinden etkilenen çok

⁸¹ ERTUĞRUL A. ve O.ZAİM, (1996) **Türk Bankacılığında Etkinlik, Tarihi Gelişim, Kantitatif Analiz**, Bilkamat İşletme ve Fianans Yayınları, Ankara, s.25

sayıda gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra Türkiye'nin finansal sektörünün de etkilendiği görülebilir.

Türkiye'de yapılan yeni düzenlemelerle, yabancıların ulusal piyasaya girişi önündeki engellerin kaldırılması ve liberalleşme sonucu ülke ekonomisine yabancı girişinin sağlanmasından beklenti, ülkede rekabetçi ve etkin çalışan bir finansal sektörün yaratılmasıdır.⁸²

Türkiye'nin ekonomideki liberalleşme çabaları sonucunda, sermaye piyasası da finansal sektörde yer almaya başlamış, bankacılık sektöründeki liberalleşme çabaları da önemli olmuş ve mali derinleşme sürecinde katkıda bulunmuştur. 1980 sonrasında dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de dışa açık bir politika izlenmiş, kambiyo düzenlemelerinde serbestleşmeye gidilmiştir. Nitekim, 24 Ocak 1980'de ekonomide stabilizasyona ve serbestleşmeye yönelik alınan "24 Ocak Kararları" uygulamaya konulmuş ve yurtiçi tasarrufların artırılması, etkin kullanımı, yurtdışı tasarruflara da aracılık edilmesi hedeflenmiştir. Ancak, tüm bu çabalara ve düzenlemelere rağmen finansal piyasaların istenilen büyüklüğe ulaşamadığı ve yeterli derinliğe sahip olmadığı görülmektedir.⁸³

Türkiye'de 1980 sonrasında yaşanan finansal gelişmeler özetlenecek olursa,⁸⁴

- Temmuz 1980'de, mevduat ve kredi faiz oranları serbest bırakılmıştır,

⁸² C. DENİZER, (1997), The Effects of Financial Liberalization and New Bank Entry on Market Structure and Competition in Turkey, Macroeconomics and Growth Development Research Group, The World Bank, Mayıs 1997, www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1800series/wps1839/wps1839.pdf

⁸³ ÇAKAR, V., (2003), **Yabancı Sermayeli Banka Girişleri ve Ulusal Bankacılık Sektörleri Üzerindeki Etkileri**, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, TCMB, ss.34-37.

⁸⁴ OSKAY, S. (2000), "Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler (Reregulation) İhtiyacı ve Türk Finans Sistemi", **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Öneri Dergisi**, Haziran 2000, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/oksay4.pdf>,

- Bankaların ve mevduat sahiplerinin döviz işlemlerindeki kısıtlamaları kaldırmıştır,

- Kişilere portföylerinde döviz bulundurma imkanı tanınmıştır,

-Mali piyasalarda gerçekleşen işlemler ile buradan elde edilen gelirlerin üzerindeki vergiler azaltılmıştır,

- Aracılık hizmetlerinin maliyetleri 1980 öncesine göre düşmekle birlikte hala yüksek bir seyir izlemeye devam etmiştir,

-Yabancı ve yerli bankaların ulusal sektöre girişlerine ilişkin getirilen kısıtlamalar azaltılmış ve yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi cazip hale getirilmek istenmiştir,

-Türkiye'deki faaliyetlerinden doğan, net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedellerini bankalar ve özel finans kurumları aracılığı ile yurtdışına serbestçe çıkarabilmeleri imkanı tanınmıştır,

-Menkul kıymet piyasaları oluşturularak, şirketlere yeni finansman kaynakları yaratılmıştır,

-1986 İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) ve Sermeye Piyasası Kurulu (SPK), Nisan 1986'da Merkez Bankası nezdinde Bankalararası Para Piyasası ve 4 şubat 1987 tarihinde de Açık Piyasa İşlemleri, Eylül 1988'de Döviz ve Efektif Piyasası, Nisan 1989'da ise Döviz Karşılığı Altın Piyasası kurulmuştur,

- TL piyasasının oluşturulması ve benzeri gelişmeler olmuştur.⁸⁵

⁸⁵ OSKAY, (2000)

Türkiye’de 1980 sonrası gerçekleştirilen tüm bu düzenlemeler, yenilikleri beraberinde getirmiş ve gelişime katkıda bulunmuşlardır. Ancak bu durum, faiz oranlarının hızlı artışına da neden olarak, bankaları yüksek orandaki reel faizlerde rekabet etmek zorunda bırakmıştır. Başka bir deyişle; mevduatın maliyeti yüksek olduğundan dolayı kredi faizleri de yüksek seyir etmiştir. Bu durum ise reel sektör üzerinde baskı yaratmıştır.

Merkez Bankası, bu duruma müdahale ederek mevduat faizlerini yeniden ayarlamasına rağmen faizler yine de 1980’lere göre daha yüksek seviyelerde kalmıştır. Finansal liberalizasyon döneminde, yapılan diğer hataların yanı sıra, denetimsizlik ve hızlı liberalleşme çabası ile gerekli düzenlemelerin ülke şartları dikkate alınmadan uygulanması sonucu, 1994 yılında kriz yaşanmış ve bankacılık sektöründe de denetimin eksikliği nedeniyle üç banka sistemde varlıklarını devam ettirememiştir. Dönemsel aksilikler yaratmasına rağmen, yüksek faiz oranları finansal sistemin önemli ölçüde büyümesi ile sonuçlanmış ve yetersiz olmakla birlikte bir ölçüde finansal derinleşmeye katkıda bulunmuştur.⁸⁶

2.5. BANKACILIĞIN RİSKE AÇIK YAPISI

Kar amaçlı firmalar enflasyon, büyüme, cari denge açığı gibi makroekonomik ve rakip firmaların piyasaya girmesi, kötü yönetim gibi mikroekonomik risklerle karşı karşıyadırlar. Fakat bankaların karşılaştıkları riskler finans dışı kurumlara göre atipiktir.⁸⁷

Bankacılık açısından bakıldığında risk en yalın haliyle bankanın zarara uğrama olasılığıdır. Bankalarda risk yönetiminin iki temel hedefi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; bankanın finansal performansını iyileştirmek, ikincisi ise; bankanın karşılanması ve kabulü mümkün olmayan ölçüde büyük zararlarla karşılaşmasını önlemektir.

⁸⁶ ÇAKAR, (2003), ss.34-37

⁸⁷ YÜKSELEN Ali İhsan, (1999) **Ekonomilerde Bankacılık Krizleri Kökenler ve Politika Seçenekleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Ocak s.121.

Bankacılıkta risklerin neler olduğunu analiz ettiğimizde karşımıza çok sayıda risk türü çıkmaktadır. Bu risk türlerinin her biri aşağıda çok kısa olarak tanımlanacaktır.

Piyasa riski : Faiz oranlarındaki, döviz kurlarındaki veya hisse senetlerinin fiyatlarındaki değişikliklerin bankanın satılabilir varlıklarının değerini düşürmesi nedeniyle karşılaşılabilecek zarar tehlikesidir.⁸⁸

Tanımdan da görüleceği üzere piyasa riski kavramı üç alt risk kategorisini de içerisinde barındırmaktadır. Bunlar; faiz oranı riski, kur riski ve hisse senedi pozisyon riskidir.

Faiz oranı riski, banka bilançosundaki varlık ve yükümlülükler arasında vade ve fiyatlamaya uyumsuzluklarına bağlı olarak faiz oranlarındaki aşağı veya yukarı hareketlerin bankayı zarara uğratma tehlikesi olarak tanımlanmakta ve bu risk türü bankacılık sektöründeki en önemli risklerin başında gelmektedir. Demirbank'ın TMSF'ye devrinin ana sebebi alınmış olan yüksek faiz riskleri nedeniyle, faiz oranlarında yaşanan yukarıya doğru bir hareketin banka bilançosu üzerinde oluşturmuş olduğu büyük tahribattır.

Faiz oranı riski, banka bilançolarında özellikle kaynak/kullanım vade yapısı arasında oluşan gap/açıklar vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Türk bankacılık sektörünün hala düzeltemediği alanların başında aktif/pasif vade uyumsuzluğu gelmektedir. Pasifin en önemli kalemini oluşturan mevduat çok kısa vadelerde birikim oluştururken, aktifin en önemli kalemleri arasında bulunan krediler ve menkul değerler cüzdanının vadesi nispeten daha uzun süreleri bünyesinde barındırmaktadır.⁸⁹

Dolayısıyla piyasa şartlarında ortaya çıkan değişimler banka bilançosunu vade uyumsuzluğu süresince olumlu ya da olumsuz olarak etkilemeye devam edecektir.

⁸⁸ ALTINTAŞ, M.Ayhan (2006) **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği**, Turhan Kitabevi,1. Baskı, Ankara, Mart s.2.

⁸⁹ BABUŞCU, Şenol, (2005) **Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi**, Akademi Consulting&Training, Ankara, Ekim s.21

Daha kısa vadeli olan kaynaklar yeni oluşuma hemen uyum sağlarken nispeten uzun vadeli değerler gecikmeli olarak gereken uyumu sağlayabilecektir. Gecikilen sürenin yüklenilmiş olan faiz riski nedeniyle bankanın karlılığı üzerinde büyük tahribat oluşturması imkan dahilindedir. Kur riski, bir bankanın döviz kalemleri üzerinden kur dalgalanmalarına karşı taşıdığı riskler olarak çok kısa bir şekilde tanımlanabilecek olan bu risk türünde tanımdan da anlaşılacağı gibi dövizli kalemler söz konusudur. Banka bilançosunun TL ve yabancı para (dövizli kalemler) kalemlerden oluştuğunu düşünürsek kur riskinin banka bilançosunun yabancı paralı aktif ve pasif kalemlerine yapışık olduğunu söyleyebiliriz. Dövizli aktifler, bankanın döviz üzerinden sahibi olduğu mevcutları ile dövizli alacaklarını; dövizli pasif ise dövizli borçlarını göstermektedir.

Dövizli aktifin dövizli pasiften fazla olması hali fazla pozisyonu, dövizli aktifin dövizli pasiften az olması hali ise açık pozisyonu ifade etmektedir. Bankalar zaman zaman projeksiyonları doğrultusunda fazla ya da açık döviz pozisyonuna girerler.

Fazla pozisyon döviz kurlarında bir artışın beklendiği durumlarda banka karlılığının daha fazla artırılması için başvuru olan bir yöntemdir. Ancak bankacılık krizleri incelendiğinde fazla pozisyon taşımamaları nedeniyle sorun yaşayan ya da batan bankalarla karşılaşılmalıdır. Fazla pozisyon banka karlılığı üzerinde olumsuz rol oynayabilir ancak bankanın faaliyetlerini tatil etmesi aşamasına gelmesi nadir olarak görülebilecek hadiselerdendir.

Döviz kurlarında artış yaşanmayacağı ya da elde edilen faiz geliri ile kurlarda beklenen artışın maliyeti arasında banka lehine bir marj kalabileceği projekte edildiği zaman, bankalar karlarını daha fazla artırmak için açık pozisyona gitmeyi tercih ederler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde aşırı sermaye akışı nedeniyle döviz kurları baskı altında kalır ve kur baskılaması nedeniyle hiç artmayan ya da çok az artan ve hatta düşen döviz kurları ortaya çıkar.⁹⁰

⁹⁰ BABUŞCU, (2005), s.22-23.

Bu durum bankaların açık pozisyon taşımaları için en uygun ortamdır. Böyle dönemlerde büyük miktarlarda açık pozisyonla çalışan bankalar değişik nedenlerle kurlarda yaşanabilecek ani ve hızlı kur artışı karşısında büyük zararlara uğrarlar. Türkiye’de yaşanan banka krizleri incelendiğinde bu husus çok açık olarak görülecektir. Dolayısıyla kur riski yönetimi bankalar açısından hayati öneme sahiptir.

Hisse senedi pozisyon riski ise, banka menkul değerler portföyünde yer alan hisse senetlerinde finansal dalgalanmalara bağlı olarak yaşanan zarar etme olasılığıdır. Finansal piyasalarda yaşanabilecek bir dalgalanma banka portföyünde yatırım amaçlı tutulan hisse senetlerinin getirileri ve piyasa fiyatları üzerinde değişikliklere yol açar. Bu durum hisse senedi pozisyon riski olarak tanımlanmaktadır.

Kredi Riski : Banka müşterisinin yapılan finansman sözleşmesi gereklerine uymayarak, mükellefiyetlerini kısmen veya tamamen zamanında yerine getirememesinden dolayı, bankanın karşılaştığı durumu, maruz kalacağı zararı ifade etmekte olan bu tanımdan da anlaşılacağı üzere kredi riski olarak adlandırılan riskin temelinde bankanın vermiş olduğu kredinin geri dönüşünün kısmen veya tamamen akamete uğraması durumu yatmaktadır.

Banka bilançolarının aktif yapısı analiz edildiğinde en büyük kalem olarak kredilerin yer aldığı görülecektir. Aslında bankacılık, temelde mevduat toplama ve kredi kullandırma işlevidir. Bankalar karlılıklarının önemli bir kısmını krediler kaleminden sağlamaktadır. Kredi portföyü ne kadar sağlam ise bankanın bu kalemden sağladığı gelirlerin büyüklüğü ve devamlılığı o kadar fazla olacaktır. O nedenle banka kredi portföylerinin yapısı o bankanın sağlamlığının da bir göstergesidir. Kredi riskinin etkin olarak yönetilmesi halinde bu durumu sağlamak kolaylaşacaktır.⁹¹

Likidite riski: Bir bankanın faaliyetlerini devam ettirebilmesi için mutlak surette likidite krizine düşmemesi gerekmektedir. Likidite bankaların borçlarını ödeyebilme kapasitesidir. Likidite riski ise, bankaların taahhütlerini zamanında veya makul bir

⁹¹ ALTINTAŞ, (2006), s.56-57.

maliyetle karşılayamaması tehlikesidir. Bankacılıkta taahhüdünü hiç hatta zamanında yerine getirememe sonuçları çok ağır olan ve genellikle bankanın tasfiyesi ile sonuçlanan bir risktir.⁹²

Bankaların likidite ihtiyaçlarını çok iyi planlamaları ve likidite açığı oluşması halinde bunu hangi kaynaklarla karşılayabileceklerinin planını yapmaları faaliyetlerinin devamlılığı açısından büyük önem arz etmektedir. Bankaların batışlarının temelinde likidite krizi içine girmeleri bulunmaktadır. Bankalar kredi ya da diğer alacak tahsilatlarını zamanında yapamamaları, beklenmedik çekilişlere maruz kalmaları gibi nedenlerle likidite ihtiyacı içerisinde olurlar. Bankaların likidite ihtiyaçlarının seviyesini belirleyen BDDK tarafından belirlenmiş yasal metin henüz bulunmamaktadır.

Ancak 5411 sayılı Bankacılık Kanunu gereğince BDDK, likidite yönetimi için standartların belirlenmesi çalışmalarını sürdürmektedir. Söz konusu çalışmanın tamamlanıp yayımlanması halinde Türk bankacılık sistemi likidite ihtiyacının belirlenmesi açısından daha standardize edilmiş bir düzenlemeye kavuşacaktır.

⁹² ALTINTAŞ, (2006), s.58.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KRİZLER VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

3.1. 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ

1990’lı yıllar Türk ekonomisinin dış etkilere yoğun şekilde maruz kaldığı bir dönemdir. Dünyada oluşan istikrarsızlaştırıcı öğelerin özellikle küreselleşme ile yoğunluk kazanması ve Türk ekonomik dengelerini etkilemesi söz konusu olmuştur. Türkiye ekonomisi, dış dünya bağlantılı sarsıntılardan kurtulamaz olmuştur. Elbette ki iç öğeler de dış etkilerin olumsuzluğunu derinleştirici faktör olarak daima sahnede bulunduğunu belirtmek gerekir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler neoliberal dışsal zorlamalar (en önemli sorun olarak dış borçlar) ve küreselleşmenin gerekliliği olarak “ithal ikameci sanayileşme stratejilerini” tamamen terk etmişlerdir.⁹³

1980’li yıllarda benimsenen “ihracata dönük sanayileşme” ya da “dışa açık ekonomi”, bir anlamda 1990’lı yıllarda etkilerini göstermeye başlamıştır. Bu etkiler olumlu gelişmeler yanında, finansal krizler gibi olumsuz gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. 1990’lı yıllar küreselleşme eğilimlerinin yoğunlaştığı, dünyada serbestleşme hareketlerinin hızlandığı bir dönem olarak yeni bir süreci de doğurmuştur.

Bu süreçte artık ülke ekonomileri birbirine ve dışsal uyaranlara daha duyarlı hale gelmiştir. 1994 Meksika ve özellikle 1997 Güneydoğu Asya krizleri artık, yaşanan tüm krizlerin küresel bir nitelik kazanacağını yani sadece ilgili ülkeyi etkilemeyeceğini kanıtlamıştır.⁹⁴

⁹³ BORATAV, Korkut (2005) *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Yayınları İstanbul, ss.179-182.

⁹⁴ BORATAV, (2005) ss. 179-182.

Bu bağlamda, Türkiye’de küresel özellikler taşıyan ilk finansal kriz 1994 yılında patlak vermiştir. Öyle ki, Türkiye'nin 1994'te aslında mini bir Güneydoğu Asya Krizi yaşadığı belirtilmektedir. Bu kriz sadece finansal yapıdan kaynaklanmamış, krize öncülük eden gelişmelerde reel sektördeki aksaklıkların da önemli rolleri olmuştur. Türkiye’de 1990’lardan sonra yaşanan krizler dışa açık bir ekonomide yaşanan krizlerdir. Sermaye hareketleri serbesttir ve kısa vadeli yabancı sermaye finansmanına dayanan yüksek faiz düşük kur politikası uygulanmıştır. Büyüme dönemleri kısa vadeli sermaye girişleri ile desteklenmiştir. 1990’lı yıllarda ekonomik istikrarsızlığın bir göstergesi olarak enflasyon sorunu karşımıza çıkmaktadır. 1990’lı yıllarda Türkiye’nin yaşadığı krizler 1991, 1994, 1998-1999 ve 2000-2001 yıllarında doruk noktalarına ulaşarak derinleşmiştir. Bu krizler sırasında GSMH’ da düşüşler, işsizlik ve çok sayıda firmanın iflası da gündeme gelmiş ve 1990 sonrası yaşanan krizler 1978 öncesine oranla çok daha sarsıcı olmuştur.⁹⁵

Finansal serbestleşmeden sonra ülkeye giren büyük miktarda spekülative sermaye TL’nin aşırı değerlenmesine sebep olmuştur. Türkiye mali piyasalarını batı Avrupa da bile örneği az bulunur bir derecede serbestleştirmiştir. Yüksek faiz cazibesi ile ülkeye giren yabancı sermaye döviz, para ve sermaye piyasaları arasında mekik dokumaya başlamış ve hangi piyasaya yönelmişse o piyasada dengesizliklere neden olmuştur.

Nakit ihtiyacı nedeniyle bu sıcak para girişi olumlu karşılanmış ve faiz oranlarındaki artış sürmüştür. Bu politika özel sektörü dışlama etkisini de beraberinde getirmiştir. Özel sektörün baskılarıyla yüksek faizi düşürme çabaları ise döviz kurlarının yüksek olması nedeniyle Merkez Bankası’nın dış varlıklarını kaybetmesine neden olmuştur. Aşırı değerli TL ve yüksek faiz birçok yeni bankanın kurularak mevduat

⁹⁵ DEMİRCAN Esra ve Meliha ENER, (2003), “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, <http://biibf.comu.edu.tr/edemircanmenem.pdf> E. Tarih 16.12.2009

bankacılığın çok devlete borç veren bir bankacılık kesiminin oluşmasına neden olmuştur.⁹⁶

TL'ye tamamen konvertibilite kazandırıldıktan ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar kaldırıldıktan sonra, bu dönemde uygulanan politikalar sıcak para hareketlerinden faydalanma stratejisi üzerine kurulmuştur. 1990'lı yıllarda kontrollü esnek kur politikası uygulaması devam etmiştir. Ancak bu dönemde ihracatı arttırmak için uygulanan 1980'li yılların zayıf TL politikasının tersine, kronik hale gelen yüksek enflasyonla mücadele etmek için kur gizli çapa olarak kullanılmış ve TL reel olarak değer kazanmıştır.⁹⁷

3.1.1. 24 Ocak Kararları

Türkiye 1970'lerin sonunda içine düştüğü ekonomik buhrandan kurtulmak amacıyla 24 Ocak 1980'de uygulamaya koyduğu istikrar programı ile dışa açık bir ekonomi için gerekli yapısal dönüşümleri tamamlama çabasına girmiştir. 1980 İstikrar Programı, ihracatın geliştirilmesi, fiyatların piyasa koşullarında belirlenmesi ve özelleştirme temeline dayalı yapısal dönüşüm ve enflasyonla mücadele programı olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda 1980 sonrasında piyasa ekonomisine geçmeye karar verilmiş ve buna paralel olarak da temel ekonomik stratejilerde önemli değişiklikler yapılmıştır.⁹⁸

24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri, Demokrat Parti döneminde uygulanan liberalleşme programına benzemekle birlikte, ekonominin daha geniş kesimini kapsamı ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılmasında daha etkin kararların alınması nedeniyle ondan farklılıklar göstermektedir. Böylelikle, 1980'den itibaren, ülke bir yandan ekonomik istikrar programlarının, diğer yandan ithal ikamesi tipi içe dönük bir ekonomik yapıdan dış rekabete daha açık politikaların uygulandığı, kamu ağırlıklı

⁹⁶ MÜSLÜMOV, Alövsat Mibariz HASANOV ve Cenktan ÖZYILDIRIM, (2004) **Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri**, Marmara Üniversitesi, s.105

⁹⁷ DEMİRCAN ve ENER, (2003), <http://biibf.comu.edu.tr/edemircanmenerm.pdf> (16.12.2009)

⁹⁸ BORATAV, (2005) ss.165-172.

gelişmelerden özel sektör öncülüğünde bir gelişmeye zorlandığı ve finansal piyasaları bütünleştirici politikaların izlendiği bir döneme girilmiştir.

1980 yılında alınmış olan 24 Ocak Kararları ve sonrasında uygulanan istikrar programı Türk ekonomisinde yukarıda ifade edilen bunalımı aşmak üzere tasarlanmıştır. 1980 İstikrar Programı çerçevesinde, Türkiye ekonomisinde kapsamlı bir yapısal değişikliğe gidilmiştir.

3.2.1994 KRİZİ VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

24 Ocak Kararları ile birlikte ekonomide serbestleşme yönünde hedef belirleyen Türk ekonomisi, 1990’lı yıllarla birlikte küreselleşme sürecinin de etkisi ile uluslararası sisteme entegre olma çabalarını daha da yoğunlaştırmıştır. Buna bağlı olarak 1990’lı yılların ardından Türkiye’de yaşanan krizler içsel dinamiklerin etkisi yanında, uluslararası ekonomik sistemden etkilenen bir görüntü çizmiştir. Türkiye’nin uluslararası finansal piyasalara entegre olma çabası gibi diğer gelişmekte olan ülkelerde de serbestleşme eğilimi göstermiştir. Bu bağlamda, 1990’lı yıllarda uluslararası ekonomik sistemde yaşanan gelişmeler ülkenin kendi tercihleri yanında, dışsal etkenlerin de bir tür baskısı ile şekillenmiştir.⁹⁹

“Özellikle gelişmekte olan ülkeler neoliberal dışsal zorlamalar (en önemli sorun olarak dış borçlar) ve küreselleşmenin gerekliliği olarak “ithal ikameci sanayileşme stratejilerini” tamamen terketmişlerdir. 1980’li yıllarda benimsenen “ihracata dönük sanayileşme” ya da “dışa açık ekonomi”, bir anlamda 1990’lı yıllarda etkilerini göstermeye başlamıştır. Bu etkiler olumlu gelişmeler yanında, finansal krizler gibi olumsuz gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. 1990’lı yıllar küreselleşme eğilimlerinin yoğunlaştığı, dünyada serbestleşme hareketlerinin hızlandığı bir dönem olarak yeni bir süreci de doğurmuştur. Bu süreçte artık ülke ekonomileri birbirine ve dışsal uyaranlara daha duyarlı hale gelmiştir. 1994 Meksika ve özellikle Asya krizleri

⁹⁹ ALP Ali, (2000), **Finansın Uluslararasılaşması Finansal Krizler Çözüm Önerileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, s.234.

artık, yaşanan tüm krizlerin küresel bir nitelik kazanacağını yani sadece ilgili ülkeyi etkilemeyeceğini kanıtlamıştır.¹⁰⁰

Bu bağlamda, Türkiye’de küresel özellikler taşıyan ilk finansal kriz 1994 yılında patlak vermiştir. Öyle ki, Türkiye'nin 1994'te aslında mini bir Güneydoğu Asya krizi yaşadığı belirtilmektedir.

1994 krizinin nedenleri ve bu süreçteki hükümet politikaları konusu bir sonraki bölümün konusunu oluşturduğu için bu aşamadaki bilgileri Türk ekonomisindeki yeri bağlamında değerlendirmekte fayda vardır.

1994 başlarında kambiyo rejimi bütünüyle liberalleştirilmiş olduğundan diğer krizlerden farklı olarak gerek efektif olarak gerek banka hesabı olarak döviz önemli bir yatırım seçeneği haline gelmiştir. Bir başka deyişle, eskiden kapalı ve araçları sınırlı olan bir mali sistem yerine dışa açık, araçları ve yatırım seçenekleri artmış bir mali sistem ortaya çıkmıştır. Bu sistem hem araçlar arası hem de ülkelerarası yüksek bir mobiliteye sahiptir. Bu dönemi, diğerlerinden ayıran bir başka özellik ise bankacılık sisteminin teknolojik alt yapısıdır. 1994’ün başına gelindiğinde bankacılık sistemi gerek haberleşme teknolojisi gerekse bilgi işlem teknolojisi açısından gelişmiş bir noktadadır. Birçok banka on-line sistemle çalışırken geniş bir ATM ağına sahip oldukları gibi EFT sistemi de bankalararası işlemleri kolaylaştırmaktadır.¹⁰¹

Bu teknolojik alt yapı işlem süratini artırdığı gibi sistemi daha da duyarlı hale getirmektedir. İşte böylesi bir ortam, hem krizin yaygınlaşmasına ve sonuçlarının ağırlaşmasına neden olmuş, hem de kamu yönetiminin bu krizi yönetmesini ve durdurmasını güçleştirmiştir. Bir başka deyişle, sistematik nitelik kazanan kriz hem reel ekonomiye, hem kamu maliyesine, hem de yatırımcılara büyük zararlar vererek sona ermiştir.

¹⁰⁰ YELDAN, Erinç (2004), **Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri Açısından Analizi, Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2004/1, s.2-4.

¹⁰¹ ALP, (2000), s.325.

1994'ün başlarında kamu borçlanma faizlerini düşürme çabalarının yoğunlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan kurlarda dalgalanma, bir başka mevduat çekilmesine ve çekilen mevduatın önce büyük bankalara ve devlet tahviline, ardından buradan da çekilerek dövize yönelmesi ile sistem büyük bir kriz yaşamış ve krize T.C. Merkez Bankası'nın zamanında ve gerekli ölçüde müdahale edememesi nedeniyle yaygınlaşmış ve tüm bankacılık sistemini ve ekonomiyi tehdit eder hale gelmiştir. Kriz ancak elde kalan tek seçeneğin kullanılması ile, bir başka deyişle mevduat sigorta limitindeki sınırın kaldırılması ile 5 Mayıs 1994 günü durdurulmuş ve bankacılık sistemine güven sağlanarak mali kesimde kriz aşılmıştır.¹⁰²

Merkez Bankası'nın zamanında çalıştıramadığı “ son kredi merci işlevi” devletin sigorta sistemine kefil olması ile karşılanabilmiştir. Krizin faturası üç banka (Marmarabank, TYT Bank ve Impeksbank) ve üç aracı kurumun (Türkinvest, Çarmen ve Pasifik) yatırımcıları tarafından ödenmiştir. Kriz zaten kötü yönetilen ve mali bünyeleri zayıf olan bu bankaların ve kurumların iflasını hızlandırmıştır. Diğer yandan bu dönemde krizin ardından bazı bankaların (Dışbank, Bankekspres, Egebank, Eurocredit Bank gibi) sahipliği değişmiştir.

Bu dönemin en belirgin özelliklerinden birisi faiz oranlarının yükselmesi olmuştur. Özellikle interbank piyasasında gecelik binlerle ifade edilen faiz oranları ortaya çıkmıştır. Faiz oranları başta Hazine'nin olmak üzere mali kurumların ve firmaların borçlanma maliyetlerini olağanüstü yükseltmiştir.

Bankalar ve bankalardan kredi kullanan kişiler ve firmalar arasında hem kredi faizlerinin yükseltilmesi hem de ödeme talepleri nedeniyle ciddi uyuşmazlıklar yaşanmıştır. Kriz bankalar ile müşterileri arasındaki güven ilişkisini zedelemiştir. Özellikle bu üç bankanın yurtdışı kredileri nedeniyle ülke riski artmıştır. Bu ise hem ülkemizin dış kredi bulmasını olumsuz etkilemiş, hem de dış kredi maliyetleri artmıştır.

¹⁰² ALP, (2000) s.325.

Kriz; yükselen faiz oranları, kesilen krediler, daralan para hacmi ve kısılan tüketim ile reel sektöre yansımış ve reel üretim ile milli gelir gerilemiş ve işsizlik artmıştır. Kriz ile birlikte İMKB endeksi önemli düşüşler göstermiş borsada işlem hacmi düşmüş ve endeks kriz öncesi düzeylerini ancak uzun bir süre sonra yakalayabilmiştir. Krizle birlikte endekste şubat ayında başlayan düşüş ancak temmuz ayında kriz öncesi düzeyini yakalayabilmiştir. Endeksin düşmesi bu piyasaya bağlı olarak başta aracı kurumlar olmak üzere çok sayıda kişi ve kurumu olumsuz etkilemiştir.¹⁰³

1993 yılında ortalama % 58,4 olan toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) artışı, 1994 yılında ortalama % 120,7 olmuştur. Aynı eğilim Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)'nde de yaşanmış ve 1993'de ortalama % 66 olan artış 1994'de % 106'ya çıkmıştır. 1993 ve 1994 yılları kıyaslandığında krizin başlaması ile fiyat endekslerinde artış hızlanmış ve şubat, mart, nisan ve mayıs aylarında fiyat artışları 1994'de 1993 yılına göre yükselmiştir. En büyük artış nisan ayında yaşanmış ve TEFE artışı % 32,8 ve TÜFE artışı % 24,7 olmuştur. Haziran, temmuz ve ağustos aylarında ise hem TEFE hem de TÜFE'deki artışlar 1994 yılında 1993 düzeylerinin altına inmiştir.

Kamu kesimi borçlanma gereği (PSBR) rasyoları 1994'de bir önceki yıla kıyasla önemli ölçüde düşmüştür. Bu düşüşün nedeni özellikle 1994'ün ikinci yarısında parasal büyüklüklerdeki hızlı gelişmedir. Buna karşılık PSBR'ın Merkez Bankası kaynakları ile finanse edilen kısmı iki katına çıkmıştır. Diğer yandan kamu borçlarının yılın üçüncü ve dördüncü üç aylık dönemlerinde hızla yükseldiği görülmektedir. Bunun nedeni, krizin başlarında kamu borçlanma kağıtlarına ödenen yüksek faizlerin, bu kağıtlar vadesinde yenilenirken ana paraya eklenmesi sonucu borçların nominal tutarlarının yükselmesidir. Krizin hem nedeni hem de önemli sonuçlarından birisi döviz kurlarındaki değişimdir. Ocak 1994'de yaşanan devalüasyonun ardından mayıs ayı sonuna kadar kurlardaki artış ve aşırı değişkenlik

¹⁰³ KARACAN, Ali İhsan, (1996) **Bankacılık ve Kriz**, Tütünbank Finans Dünyası Yayınları No: 1, İstanbul s.178-179

sürmüş ve haziran, temmuz, ağustos aylarında yaşanan gerilemeden sonra eylül sonunda mayıs ayındaki değerini yeniden yakalanmıştır. Kriz faiz oranlarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Mevduat faiz oranlarında mart, nisan, mayıs ve haziran aylarında büyük yükselişler olmuş ve temmuz ayında kriz öncesi düzeylere inmiştir. Yine bankalararası faizin şubat, mart, nisan ve mayıs aylarındaki yükselişi yerini haziran ayında düşüşe terk etmiştir.¹⁰⁴

3.3. KASIM 2000 BANKACILIK KRİZİ VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Türkiye 2000 yılında DSP-ANAP-MHP koalisyonu sırasında tarihinin en büyük krizlerinden birini yaşamıştır. Temelde bankacılık krizine dayanan bu süreç ekonomiye önemli zararlar vermiştir. Bankalar açık pozisyonlarını kapatma eğilimi içerisinde olduklarından, dövize olan talep artmış ve piyasadaki TL likiditesi yeterli olmadığından bankalar arasındaki faizler yükselmeye başlamıştır. Bununla birlikte kur çıpası sistemi doğrultusunda cari açığın, başlangıçta tahmin edilenin çok üzerinde bir noktaya, 8-10 milyar dolar aralığına doğru ilerlemesi diğer bir sorun olarak kendini hissettirmiştir.¹⁰⁵

Bankalar döviz alabilmek için likiditelerini daha fazla arttırmaya çabalamışlardır. Daha fazla likidite talebi ise doğal olarak faizlerin çok daha hızlı olarak yukarı hareketlenmesi sonucunu getirmiştir. Bu arada IMF' ye verilen taahhütler çerçevesinde NİV hedefine odaklanan ve piyasaya ek likidite vermemekte direnen Merkez Bankası, bu noktada devreye girerek NİV hedefini aşmasına rağmen piyasadaki gelişmeleri önleme konusunda geç kalmıştır.

Cari aktiflerinin önemli bir kısmını hazine senetlerine yatıran orta ölçekli bir banka, kısa dönemli likidite ihtiyacını % 210 faizle karşılayınca mali sistem ciddi bir panik içine girmiş ve ortaya çıkan likidite krizi çok güçlükle aşılabilmektedir. Merkez

¹⁰⁴ KARACAN, (1996), s.179.

¹⁰⁵ DOĞAN Cem, (2006), **Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005**, İstanbul, s.61.

Bankası, piyasaya likidite vermeyi kesmiştir. Bu dönem sonunda birçok küçük ve orta ölçekli banka Mevduat ve Sigorta Fonu'na devredilmiştir.¹⁰⁶

3.4. ŞUBAT 2001 KRİZİ

Kasım krizi sonrasında piyasalar ocak ayından itibaren bir miktar durulmaya başlamış, hazine borç senetlerinin faizleri ikinci el piyasada düşmeye başlamıştı. Benzer gelişmeler hem interbank piyasasında hem de repo piyasasında yaşanmaya başlanmıştı. Bankalar, krizde arttırdıkları mevduat faizlerini düşürmeye başlamışlardı. Kriz sonrası Hazine açısından kriz öncesindekiyle aynı miktarda iç borçlanma yapabilmesi mümkün olmuştur. Bununla birlikte Hazine'nin borç artışı dolayısıyla faiz ödemelerini de artmıştır.

Bütçe gelirlerinin düşmesi ve bütçe giderlerinin yükselmesi sonucunda bütçe açığının ve dolayısıyla Hazine'nin borçlanma gereğinin artması karşısında Hazine, vergileri arttırarak iç borçlanmanın bir bölümü yerine vergi gelirlerini ikame etmek ve dış borçlanmayı arttırarak iç borçlanmanın bir bölümü yerine ikame etmek arayışına girmiştir. Bu arayışlar sürerken 20 Şubat 2001 tarihli MGK toplantısında yaşanan gelişmeler dolayısıyla piyasalarda siyasal güvenin kaybolmasından dolayı yeni bir kriz ortamı ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷

Dövizе yönelen yoğun talep karşısında hükümetin yaptığı uzun süreli toplantıdan sonra döviz kurunun serbest dalgalanmaya bırakıldığı açıklaması yapılmıştır. Yapılan açıklamalardan çok hızlı etkilenen borsa krizin başlamasından itibaren 3 gün içerisinde tarihinde görülmemiş kayıplar yaşamış ve piyasalarda güven ortamı kaybolmuştur. Hisselerde üç gün içerisinde ortaya çıkan değer kaybı % 29.4'e ulaşmış ve şirketlerin piyasa değeri aynı süreçte 1/3 oranında gerilemiştir. Özellikle 1990'lı yıllar Türkiye açısından çok olumlu geçmemiştir. 1991 yılındaki Körfez Krizi

¹⁰⁶ PEKKAYA Semra ve Ayhan TOSUNER, (2003) “Türkiye Ekonomisinin Temel Dinamikleri Işığında 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı”, Gelişme Stratejileri ve Makro ekonomik Politikalar, Ankara, Türkiye Kalkınma Bankası, s.45-46.

¹⁰⁷ ALPAGO, Hasan (2004) IMF-Türkiye İlişkileri, Ötüken Yay, İstanbul. ss.112-114.

ve 1994'te yaşanan kriz sonrasında, Asya'da ve Rusya'da yaşanan krizlerin global bir hal alması ile Türkiye'nin de etki altında kalmasına, 1999 yılında yaşanan deprem felaketi de eklenince istikrarsızlığın sadece içsel sebeplerden oluşmadığı, dışsal şoklarla da desteklendiği söylenebilir. Bankacılık sektörü de olumsuz gelişmelerden yoğun şekilde etkilenmiş ve dönemin gereklerini yerine getirmek suretiyle ayakta kalmaya çalışmıştır. Ancak 2000 ve 2001 yıllarında üst üste yaşanan iki ekonomik kriz, bu döneme kadar bir şekilde ayakta kalmayı başaran bankalara belki de en ağır hasarı vermiştir. Bundan sonraki dönemde artık durumun düzenlenmesi için bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması gerekmektedir. İşte bu dönemde ekonomik istikrarın sağlanmasının yanında bankacılık sektörünün de yapısal olarak düzenlendiği görülmektedir.¹⁰⁸

Finansal krizlerin etkisi ve yeniden yapılandırma sürecinde mali yapısı sorunlu bankaların elenmesi neticesinde önemli sayıda banka sektörden çıkmıştır. Bunun yanında 2001-2007 yılları arasında yaşanan ekonomik büyüme ve finansal istikrarın güçlenmesiyle yabancı ilgisi bankalara yönelmiştir. Bu bağlamda sektörde yatay birleşmeler ve stratejik yabancı yatırımlar da gözlenmektedir.

Türkiye 1980 -1989 yılları arasında yılda ortalama % 4 büyümüş sonraki 10 yıllık zaman aralığında ise % 3,2 büyümüştür. Enflasyon ise 1980-1989 yılları arasında % 49,6 ortalama olmuş ve 1990 yılından 2000 yılına gelindiğinde ortalama % 74,8'e ulaşmıştır. 2001 krizi sonrasında hemen tüm sektörlerde tüketici talebinde ciddi daralma yaşanmıştır. 2001 yılında 13.707 firma kapanmış, kalan firmalar üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla, üretimde kullandıkları ithal mallarını yaşanan yüksek tutarlı devalüasyon sebebi ile değiştirmiş, istihdamı daraltma ve personel ücretlerini azaltma yoluna gitmişlerdir.

Bunun sonunca üretimdeki daralma 2001'in birinci çeyreğindeki % 1,3 seviyesinden, ikinci çeyrekte % 8,5 seviyesine yükselmiştir. Bundan sonraki dönemde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın öngördüğü unsurların uygulanması ile ekonomik

¹⁰⁸ DOĞAN, (2006), s.64

istikrar yönünde önemli gelişmeler sağlandığı görülmektedir. Merkez Bankası enflasyonla mücadele programını etkin bir biçimde gerçekleştirmeye başlamıştır. Enflasyon oranları TÜFE baz alındığında 2001 yılı sonunda % 35 düzeyinden, 2006 yıl sonu itibariyle % 9,3'e gerilemiştir. Böylece, Türkiye uzun zamandan beri ilk defa tek haneli enflasyon rakamı ile tanışmıştır. Ekonomik İstikrar ve Merkez Bankası'nın temkinli politikaları, enflasyon bekleyişlerini kontrol altına almıştır. Bu tutum enflasyonla mücadelede önemli mesafe kaydedilmesini sağlamış ve enflasyon oranları önemli ölçüde gerilemiştir. Diğer yandan, siyasi seçimler ertesinde tek parti iktidarı ile oluşan siyasi istikrar ve Avrupa Birliği müzakere süreci ile ilgili olumlu beklentiler ve bu sürecin başlaması sermaye girişlerini hızlandırmıştır. Özelleştirmeden sağlanan uzun vadeli sermaye girişleri başta olmak üzere kamu ve özel kesim tarafından dışarıdan çekilen yabancı doğrudan yatırımlar ve TL'ye oluşan güven enflasyonun düşüş sürecine önemli ölçüde yardımcı olmuştur.¹⁰⁹

IMF'ye verilen taahhütler ve maliye politikası çerçevesinde faiz dışı fazla hedefi tutturulmaya çalışılmıştır. 2001 yılında % 5,5; 2002 yılında % 4; 2003, 2004 ve 2005 yıllarında % 6,5 olarak faiz dışı fazla gerçekleşmiştir. Böylece net borç stokunun GSMH'ye oranı yıllar itibariyle azalma göstermiştir. Net borç stokunun GSMH oranı programın başlangıcında % 90'lar seviyesindeyken, 2006 yılına gelindiğinde % 60'lar seviyesine gerilemiştir.

2000 yılı eylül ayı sonunda, Demirbank dışında kalan bankacılık sisteminin, diğer bankalar TCMB ve banka dışı kesimden aldığı kredi ve repo borçlarının bilançolarına oranı % 12 iken, Demirbank için bu oran % 75'e çıkmıştı. Banka, bir anlamda likidite sıkışıklığı ve faizlerin hızla yükselmesi durumunda en önce zor duruma düşecek durumdaydı; düşen tahvil fiyatları nedeniyle kamu kağıtları portföyünde oluşacak ciddi kayıpların yanında bir de yükselecek TL fonlama maliyetinden ciddi zararlar yazacaktı. Bankacılık sisteminin uygulanmakta olan enflasyonu düşürme programı için ne kadar önemli olduğunun bilincinde olan IMF,

¹⁰⁹ ÖZEL, Saruhan, (2005) **Global Finansal Krizler, Deniz Kültür Yayınları** No:13, 1. Basım, Temmuz ss.89-91

bağımsız bir bankacılık denetleme kurumu oluşturulmasını istiyordu. Program başlamadan hemen önce Hazine Müsteşarlığı, banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü'nün talebi ve Bakanlar Kurulu kararıyla Merkez Bankası tarafından yönetilen Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) beş bankanın yönetimini devralmıştı. Devralma nedenleri, genel olarak bankaların sermayelerinin yeterli olmayıp bankacılık sistemi için risk oluşturuyor olmalarıydı.¹¹⁰

IMF'nin istediği gibi bağımsız bir kurul kurulursa bankaların Merkez Bankası ve Hazine murakıpları tarafından yapılan ama politik engellere takılan denetimleri daha sağlıklı hale gelebilecek, karar alma mekanizması daha çabuk işleyecek, belirtilen türden gecikmeler ve dolayısıyla da suistimaller önlenebilecekti. Mart sonunda kurulması gereken kurum, uzun bir tartışma ve gecikme döneminden sonra ağustos ayında, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) adıyla faaliyete geçti. TMSF de yapılan düzenlemeyle BDDK bünyesine aktarıldı.

BDDK'nın ilk icraatlarından birisi iki bankayı daha TMSF'ye devretmek oldu. Türkiye bir yandan ciddi riskler altında enflasyonu düşürme programını uygulamaya, bir yandan da bankacılık sistemindeki bu karışıklığı hazmetmeye çalışırken yurt dışındaki ekonomik gelişmeler de tedirginlik uyandırmaya başlamıştı. En önemlisi, Arjantin ciddi bir sıkıntı yaşıyor ve borçlarını ödeyebileceğine dair güven giderek kayboluyordu. Türkiye'yi de Arjantin'le aynı kefeye koyanlar çoktu. Her ikisinde de kamu açıklarının büyüklüğü ve bunları kapatmaya yönelik yapısal çabaların yetersiz olduğu, politik yapının parçalı olup belirsizlik yarattığı, para birimlerinin rekabetçi olmadığı, tüketim talebi patlamasıyla dış açıklarının arttığı, bankacılık sistemlerinin sorunlu olduğu gibi çeşitli görüşler dile getiriliyordu.¹¹¹

Aynı zamanda global faizler de hareketlenmeye başlamıştı. Rusya krizi sırasında % 4.75'e kadar gerileyen ABD Doları'nın gecelik faizi yükselmeye başlamış ve 2000 yılı ortasında % 6.50'ye kadar çıkmıştı. Global faizlerin yükselmesi, Türkiye'nin

¹¹⁰ ÖZEL, (2005) , s.89-91.

¹¹¹ ÖZEL, (2005) , s.170

döviz fonlama faizlerinin de yükselmesi ve yabancı yatırımcıların Türkiye'ye olan ilgilerinin azalması demektir.

Bu da Türkiye'de, TL likiditesinin azalması ve TL faizlerinin yükselmesi anlamına gelecekti. Hızla yükselmekte olan cari denge açığı ve bunun ağırlıklı olarak açık döviz pozisyonlarını hızla büyütmekte olan bankacılık sistemi üzerinden fonlanıyor olması, ekonomiyi yurtdışındaki bu gelişmelere daha hassas hale getiriyordu. Yüklü tahvil portföyleri olup bankalararası piyasada ciddi bir fonlama ihtiyacı olan bankalar, başta Demirbank olmak üzere, finansmanda zorlanmaya başladılar. 20 Kasım 2000'de Demirbank gecelik bankalararası piyasada yeterli finansman bulamadı. Demirbank'ın likidite sağlayabileceği bir başka adres Merkez Bankası'ydı. Merkez Bankası birbirlerine güveni yitirerek likidite akışını durduran bankalara aracılık edebilir ve kendisine yönelen likiditeyi, likidite ihtiyacı olan bankalara yönlendirebilirdi. Ama Merkez Bankası bu çok önemli likidite verebilme silahından uygulamakta olduğu program nedeniyle vazgeçmişti. Uygulanmakta olan "enflasyonu düşürme programı" gereğince piyasadaki döviz almadıkça TL likidite veremiyordu. Kısa vadeli yurtdışı finansman imkanları sınırlı olup içeriden de likidite bulmakta zorlanan Demirbank tahvil portföyünden satış yapmak zorunda kalıyor, bu da tahvil piyasasındaki faizleri hızla yükseltiyordu.¹¹²

Yılbaşından beri ortalama (yıllık bileşik) % 35.6 olarak gerçekleşen tahvil faizleri 21 Kasım'da % 49'a fırladı. Tahvil fiyatlarının aynı hızda düşmesi anlamına gelen bu hızlı faiz artışı bankaların tahvil portföylerine büyük zararlar yazdırıyordu. Faizlerdeki hızlı yükseliş hemen Hazine ihalelerine yansımış ve ağustos ortasında yapılan iki yıllık tahvil ihalesinde bileşik faiz % 36 olarak gerçekleşmişken bir sonraki 21 Kasım'a tesadüf eden 2 yıllık tahvil ihalesinde faiz % 53'e fırlamıştı.

Demirbank'a kredi sağlamış olan yabancı banka ve fonlar hızla pozisyonlarını kapamak isteyebilirlerdi. Ayrıca faizler yükseldikçe, döviz kredileri karşılığında teminat olarak verilen tahvillerin değerinin düşmesi nedeniyle ek teminat ihtiyacı

¹¹² ÖZEL, (2005) s.170-171

ortaya çıkıyor ve bankalar bu ek teminat ihtiyacı nedeniyle de döviz almak zorunda kalıyorlardı. Gerçekten de bu likidite sorunlarının ertesinde hızlı bir döviz talebi başladı. Ama döviz talebi sadece ülkeden kaçış yada ek teminat amaçlı değildi. Bu sıkışıklığın yıl sonuna denk gelmesi nedeniyle bilançolarını daha az riskli göstermek isteyen bankaların açık döviz pozisyonlarını bir miktar kapatmak istemelerinden de kaynaklanıyordu.¹¹³

Likidite sıkıntısı baş gösterdikten sonra iki gün direnen ve uygulanan programın gereği olarak karşılığında döviz almadıkça bankalara TL olarak likidite vermeyen Merkez Bankası, faizlerin hızla yükselmeye başladığını ve bunun temelde bir krize dönüşerek tüm bankacılık sistemini olumsuz etkileyeceğini anlayınca NİV limitini gevşeterek bankalara gerekli likiditeyi vermeye başladı. NİV iki gün içinde hızla yükseldi ve piyasa ihtiyacı olan likiditeye kavuştu.

Kriz sırasında başlayan döviz talebi nedeniyle Merkez Bankası net 6 milyar dolar döviz satışı yapmış, NİV limiti nedeniyle bu döviz satışı sonrasında azalan TL likiditeyi yerine koymamakta (piyasaya vermemekte) direndikten sonra 22-30 Kasım tarihleri arasında ise piyasaya 3,9 katrilyon TL'lik likidite vermek zorunda kalmıştı.

30 Kasım günü ortalama % 316 olan gecelik faiz ertesi gün % 873'e fırladı, 4 Aralık Pazartesi günü de % 783 olarak gerçekleşti. Görev zararını fonlamak zorunda olan kamu bankaları ile yüklü tahvil ve bono portföyü olan bankalar, bu faizlerden ciddi zararlar yazıyorlardı. Ortada gerçekten de döviz alacak TL olmadığı için Merkez Bankası döviz rezervlerinde fazla bir erime yoktu, hatta artış söz konusuydu.

3.4.1. Makroekonomik İstikrar İçin Sistemin Yapılandırılması İhtiyacı

Üst üste yaşanan iki kriz mali sisteme ciddi zararlar vermiştir. Mali sistemin temelinde de bankacılık sistemi yatmaktadır. Dolayısıyla bankacılık sistemi yaşanan krizlerden ağır hasarlı olarak çıkmıştır. Sektörde yaşanan aksaklıklar ve krizler

¹¹³ ÖZEL, (2005) s.172.

bankacılık sisteminin önemli ölçüde rehabilitasyona ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda sistemin rehabilite edilmesi ve sistemde varolan yanlışlıkların düzeltilmesi için geniş kapsamlı yeniden yapılandırma programı uygulamaya alınmıştır.

1980 yılında yaşanan serbestleşme ile finansal kurumlara yatırım yapılmasını cazip hale getiren düzenlemeler yapılmış ancak büyüme trendine giren sektörün büyüme sürecinde yeterince denetim ve düzenlemeye tabi tutulmaması bankacılık sektöründe çarpık büyümeye yol açmıştır.¹¹⁴

1980-2000 arası dönemde finansal sektörde yaşanan çarpıklıkları özetlemek gerekirse;¹¹⁵

-Kamu bankalarının varlığı ve hükümetlerin bu bankaların kaynaklarını bir finansman aracı olarak kullanmaları, ancak devlet hazinesinin kamu bankalarından aldığı bu kaynakları zamanında geri ödememesi ve adı “görev zararı” olarak belirlenen tutarların kamu bankaları bilançosunda giderek daha fazla yer tutması, dolayısıyla da kamu bankalarının likiditesinin zayıflaması, kısa vadeli finansman ihtiyacının artması,

-Finansal kurumların uluslararası piyasalardan yurtiçindeki faizlere nazaran düşük faiz oranları ile borçlanma imkanları bulması ve uluslararası piyasalardan sağladığı kaynakların ulusal piyasaya plase edilmesi ile yüksek kar elde ediliyor olması dolayısıyla bankaların açık pozisyonlarının giderek büyümesi,

-Bankaların ortakları ve ortaklarının yakınları tarafından karlı olmayan faaliyetlerin finansmanında kullanılması; dolayısıyla riski düşük kredibilitesi yüksek müşterilere kullandırılan kredilerin yerini banka ortaklarına ve yakınlarına kullandırılan kredilerle ikame etmesi,

¹¹⁴ ALPAGO, (2004), s.112-114.

¹¹⁵ ALPAGO, (2004), s.112-114.

-Devletin yüksek tutarlı finansman ihtiyacı sebebi ile bankalardan yüksek faizlerle borçlanması ve vergisel düzenlemeler ile kamu kağıtlarını daha cazip bir plasman aracı haline getirerek bankaların asıl işlevi olan aracılık faaliyetlerinden uzaklaşmasına sebep olması,

-Özkaynağı yetersiz çok sayıda bankanın, ehil olmasına bakılmaksızın sektöre girmesine izin verilmesi,

-Bankaların sermayelerine oranla aşırı risk yüklenmesi, düşük kaliteli kredilendirme yapması, takipteki kredilerle ilgili karşılıkların ayrılmaması ve düşük sermaye yeterliliği rasyosu uygulaması ile ortamın söz konusu yanlış faaliyetlere elverişli hale gelmesi,

-Kredi kullanan kişiler ve kurumların sağlığı hakkında yeterli bilgilerin edinilememesi,

3.4.2. Bankacılık Sektörünün Makroekonomideki Yeri ve Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması

Bu bölümde Gayrı Safi Milli Hasıla, enflasyon ve bazı bankacılık sektörü verileri Türkiye ve benzeri ülkeler açısından karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Türkiye'ye benzer ülkeler seçilirken bazı kriterler gözönünde bulundurulmuştur. Bu kriterler; benzer çalışmalarda Türkiye ile kıyaslanan ülkeler olması, Türkiye gibi yakın dönemde ekonomik krizlere maruz kalmış olması, enflasyon sorunu yaşamış olması Avrupa Birliği üyesi olması veya üyelik yolunda olmasıdır. Bu bağlamda kriterlere uygun yapıda ülkeler seçilmeye çalışılmıştır. Örneğin; Rusya 1998 yılında yaşadığı krizle ve yüksek enflasyon rakamları ile Türkiye ile benzeşirken, Bulgaristan, Romanya gibi ülkeler yeni Avrupa Birliği üyesi olması ve gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bulunması sebebi ile seçilmiştir.

Tablo 4: Örnek Ülkeler ve Türkiye’de Gayrisafi Milli Hasıla Artışı (%)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Bulgaristan	4,0	2,0	5,0	4,0	5,0	4,0	5,0	4,0	6,0
Çek Cum.	11,0	3,0	2,0	5,0	3,0	1,0	4,0	1,0	1,0
Yunanistan	5,0	3,0	6,0	3,8	4,0	3,0	3,0	4,0	3,0
Macaristan	13,0	8,0	12,0	8,0	8,0	6,0	4,0	2,0	3,0
İsrail	6,0	6,0	1,0	2,0	5,0	0,0	5,0	5,0	5,0
Polonya	11,0	6,0	7,0	3,0	2,0	0,0	4,0	3,0	1,0
Portekiz	4,0	10,0	3,0	4,0	4,0	3,0	3,0	3,0	1,0
Romanya	-5,0	-3,0	2,0	6,0	5,0	5,0	8,0	4,0	8,0
Rusya	-5,0	6,0	10,0	5,0	5,0	7,0	7,0	6,0	7,0
İspanya	3,0	2,0	3,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Türkiye	3,9	-6,1	6,3	-9,5	7,9	5,9	9,9	7,6	6,0

Kaynak: Diğer ülke verileri Bloomberg (2007), Türkiye verileri TÜİK (2007).

1998 yılında Rusya’da yaşanan kriz gelişmekte olan piyasalara da zarar vermiştir. Dolayısıyla 1999 yılında Rusya’da yaşanan negatif büyümenin yanında kıyaslanan ülkelerde de 1998 yılına göre 1999 yılında büyümelerin yavaşladığı görülmektedir. Rusya sanayi önderliğindeki büyüme trendi ile 1998 yılındaki krizin etkilerinden rublenin zayıflaması ile beklenenden hızlı şekilde kurtulmuş ve sonraki dönemlerde % 6-7 aralığında büyüme rakamları yakalamıştır. Türkiye hem yaşamış olduğu deprem felaketi hem de üst üste iki ekonomik krizin etkisiyle 1999-2001 yılları arasında GSMH düşüşü yaşamıştır. Rusya, Romanya ve Türkiye yüksek büyüme rakamları ile dikkat çekmektedir.

Tablo 5: Örnek Ülkeler ve Türkiye’de Enflasyon Rakamları (%)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Bulgaristan	19,0	3,0	10,0	7,0	6,0	2,0	6,0	5,0	7,0
Çek Cumhuriyeti	11,0	2,0	4,0	5,0	2,0	0,0	3,0	2,0	3,0
Yunanistan	5,0	3,0	3,0	3,0	4,0	4,0	3,0	4,0	3,0
Macaristan	14,0	10,0	10,0	9,0	5,0	5,0	7,0	4,0	4,0
İsrail	5,0	5,0	1,0	1,0	6,0	1,0	0,0	1,0	2,0
Polonya	12,0	7,0	10,0	5,0	2,0	1,0	4,0	2,0	1,0
Portekiz	3,0	2,0	3,0	4,0	4,0	3,0	2,0	2,0	3,0
Romanya	59,0	46,0	46,0	34,0	23,0	15,0	12,0	9,0	7,0
Rusya	28,0	86,0	21,0	21,0	16,0	14,0	11,0	13,0	10,0
İspanya	2,0	2,0	3,0	4,0	3,0	3,0	3,0	3,0	4,0
Türkiye	69,7	68,8	39,0	68,5	29,7	18,4	9,3	7,7	9,6

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr (2007)

Enflasyon rakamları açısından bakıldığında, Türkiye’nin kıyaslanan ülkelere nazaran daha yüksek enflasyon ile yaşamaya devam ettiği görülmektedir. En son 2006 yılında kıyaslanan ülkeler arasında en yüksek enflasyon rakamına % 10 ile Türkiye ve Rusya sahiptir. Romanya, Rusya ve Türkiye kıyaslanan ülkeler arasında en yüksek enflasyon rakamlarına sahip ülkelerdir. Her üç ülkede de enflasyonla mücadelede önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1998 yılında Türkiye % 85, Romanya % 59 ve Rusya % 28 enflasyon ile devam ederken; 2006 yılı sonunda Türkiye ve Rusya enflasyon oranlarını % 10 seviyesine, Romanya ise % 7 seviyesine çekmeyi başarmıştır. Bu bağlamda kıyaslanan ülkeler arasında genelde % 10 oranının altında olan enflasyon rakamlarına yaklaşılmıştır.¹¹⁶

3.4.3. Şubat 2001 Krizinden Sonra Yapılan Düzenlemeler

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri Türkiye tarihinin deyim yerinde ise en derin ve büyük krizidir. Bankacılık krizi olarak da anılan Şubat 2001 krizi ile birlikte ekonomide ve bankacılık sektöründe yapısal düzenlemelere gidilmiştir.

¹¹⁶ DOĞAN, (2006) s.62-64.

Bankalar açık pozisyonlarını kapatma eğilimi içerisinde olduklarından, döviz talebi artmış ve piyasadaki TL likiditesi yeterli olmadığından bankalar arasındaki faizler yükselmeye başlamıştır. Bununla birlikte kur çıpası sistemi doğrultusunda cari açığın, başlangıçta tahmin edilenin çok üzerinde bir noktaya, 8-10 milyar dolar aralığına doğru ilerlemesi diğer bir sorun olarak kendini hissettirmiştir. Yerli bankaların açık pozisyon kapatma telaşının yanında yabancılar da yıl sonu hesaplarını kapatma çabası içinde olunca döviz talebi artmış, bu gelişme doğal olarak faizleri bir miktar yukarı tırmandırmıştır. Bankalar açık pozisyonlarını kapatma yolunda çok daha hızlı ve ani davranışlar içine girmişlerdir. Bankalar döviz alabilmek için likiditelerini daha fazla artırmaya çabalamışlardır. Daha fazla likidite talebi ise doğal olarak faizlerin çok daha hızlı olarak yukarı hareketlenmesi sonucunu getirmiştir. Bu arada IMF' ye verilen taahhütler çerçevesinde NİV hedefine odaklanan ve piyasaya ek likidite vermemekte direnen Merkez Bankası bu noktada devreye girerek NİV hedefini aşmasına rağmen piyasadaki gelişmeleri önleme konusunda geç kalmıştır. Cari aktiflerinin önemli bir kısmını hazine senetlerine yatıran orta ölçekli bir banka kısa dönemli likidite ihtiyacını % 210 faizle karşılayınca mali sistem ciddi bir panik içine girmiş ve ortaya çıkan likidite krizi çok güçlükle aşılabilmektedir. Merkez Bankası, piyasaya likidite vermeyi kesmiştir. Bu dönem sonunda birçok küçük ve orta ölçekli banka Mevduat ve Sigorta Fonu'na devredilmiştir.¹¹⁷

Hazine'nin iç piyasalarda mali kesimde yaşanan daralmadan dolayı giderek artan borçlanma ihtiyacının azalması yanında, dış piyasalarda borçlanma imkanı daralmıştır. Hazine'nin dış piyasalara ihraç ettiği tahvillerin faizleri yükselme eğilimine girmiştir. Türkiye'nin uluslararası piyasalardan borçlanma imkanları daralmıştır. Kriz ile ilgili gerek yurtiçindeki ve gerekse yurtdışındaki çevrelerin değerlendirmelerine bakıldığında farklı değerlendirmeler bulunmakta ve krizin ortaya çıkışının Merkez Bankası'na bağlandığı görülmektedir. Bunun yanında, yapısal önlemlerin gecikmesi ve gelecek hakkındaki beklentilerin olumsuz olmasına

¹¹⁷ DOĞAN, C, (2006) **Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi, 1980-2005**, İstanbul,s.61.

bağlayanlar, kur çıpası sistemi nedeniyle cari işlemler açığının hızla büyümesinden ortaya çıktığını öne sürenler ve bankacılık sisteminin zayıflığına bağlayanlar bulunmuştur.¹¹⁸

Kasım krizi sonrasında piyasalar ocak ayından itibaren bir miktar durulmaya başlamış, hazine borç senetlerinin faizleri ikinci el piyasada düşmeye başlamıştı. Benzer gelişmeler hem interbank piyasasında hem de repo piyasasında yaşanmaya başlanmıştı. Bankalar, krizde artırdıkları mevduat faizlerini düşürmeye başlamışlardı.

Kriz sonrası Hazine açısından kriz öncesindekiyle aynı miktarda iç borçlanma yapabilmesi mümkün olmuştur. Bununla birlikte Hazine'nin borç artışı dolayısıyla faiz ödemeleri de artmıştır. Bütçe gelirlerinin düşmesi ve bütçe giderlerinin yükselmesi sonucunda bütçe açığının ve dolayısıyla Hazine'nin borçlanma gereğinin artması karşısında Hazine vergileri arttırarak, iç borçlanmanın bir bölümü yerine vergi gelirlerini ikame etmek ve dış borçlanmayı arttırarak, iç borçlanmanın bir bölümü yerine ikame etmek arayışına girmiştir. Bu arayışlar sürerken 20 Şubat 2001 tarihli MGK toplantısında yaşanan gelişmeler dolayısıyla piyasalarda siyasi güvenin kaybolmasından dolayı yeni bir kriz ortamı ortaya çıkmıştır.¹¹⁹

Kasım krizi, Türkiye'de dövize yönelen yoğun talep, yüksek faiz politikası ve hızlı döviz çıkışı karşısında IMF'nin 7.5 milyar dolarlık ek kredisi ile aşılabilmektedir. Ancak MGK toplantısı sonrasında ortaya çıkan gelişmeler karşısında tekrar dövize olan talep hızlanmış, 21 Şubat itibariyle bankalararası piyasalarda gecelik faiz % 6200'i daha sonra da % 7500'i bulmuştur. Döviz hücum sürecinde Merkez Bankası'na gelen döviz talebi 7.6 milyar dolara ulaşmış, bankalar tarafından bu kadar yüksek hacimli döviz yurtdışındaki muhabir bankalara gönderilerek sistemdeki risklerini kapatmışlardır.¹²⁰

¹¹⁸ DOĞAN, (2006), s.62-64.

¹¹⁹ UZUNOĞLU, Sabri (2004), **IMF İle Nereye Kadar**, İTO Yay, İstanbul, ss.165-166.

¹²⁰ DOĞAN, (2006) s.65.

Dövizle yönelen yoğun talep karşısında hükümetin yaptığı uzun süreli toplantıdan sonra döviz kurunun serbest dalgalanmaya bırakıldığı açıklaması yapılmıştır. Yapılan açıklamalardan çok hızlı etkilenen borsa krizin başlamasından itibaren 3 gün içerisinde tarihinde görülmemiş kayıplar yaşamış ve piyasalarda güven ortamı kaybolmuştur. Hisselerde üç gün içerisinde ortaya çıkan değer kaybı % 29.4'e ulaşmış ve şirketlerin piyasa değeri aynı süreçte 1/3 oranında gerilemiştir.¹²¹

Bütün bunlar yaşanırken uluslararası risk derecelendirme kuruluşları, Türkiye'nin kredi notlarını arka arkaya düşürmeye veya durağana çevirmeye başladılar. Standard & Poors, Fitch İbca, Duff and Phelps gibi kuruluşlar bu gelişmenin en önemli belirleyicileri olmuşlar ve Türkiye'nin bütün kredi notlarının düşürme eğilimi ile izlemeye alındığı açıklanmıştır.

Özel bankalar, mali yapılarının güçlendirilmesi için “Yeniden Yapılandırma Programı” adı altında çok özel bir denetime tabi tutulmuştur. Aktif kalemleri detaylı olarak analiz edilmiş, sorunlu aktifler tespit edilmiş ve karşılık ayrılmıştır. Kamu bankalarının bilanço yapıları güçlendirilmiştir. Bu bankaların faaliyet verimliliğinin artırılmasına özel bir önem verilmiştir.¹²²

Özkaynaklar güçlendirilmiştir. Serbest özkaynaklar artmıştır. Kur riski önemli ölçüde azalmıştır. Aktif karlılığı ve özkaynak karlılığında yavaş da olsa iyileşme olmuştur. Tasarruf mevduatına, hatta mevduat bankalarının tüm yükümlülüklerine 1994 yılından sonra getirilen tam güvence uygulamasına 2004 yılının ikinci yarısında son verilmiştir. Temmuz 2004 tarihinden itibaren tasarruf mevduatına güvence 50.000 Yeni Türk Lirası (YTL) ile sınırlandırılmıştır.¹²³

Bu gelişmeler yanında; Bankalar Kanunu'nda değişiklik yapılması çalışmaları sürdürülmektedir. Temel düzenlemelerde AB direktiflerine tam uyumu amaçlayan

¹²¹ DOĞAN, (2006) s.65.

¹²² TBB, (2005) **Bankacılık Araştırma Grubu, Türkiye’de Yabancı Bankalar. Bankacılar Dergisi**, Sayı:52, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi52/1-yabancibankalar.pdf>, 2005,

¹²³ DOĞAN, (2006) s.65.

değişiklik çalışmaları; risk odaklı denetimin geliştirilmesine, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun bağımsız yapısının güçlendirilmesine ve bankacılık sisteminde denetim etkinliğinin artırılmasına yönelik değişiklikleri içermektedir.

Yabancı bankaların sektördeki paylarının ölçülmesinde kullanılan yöntemlerden birisi yabancı banka sayısının toplam banka sayısına oranıdır. Söz konusu ölçüm yöntemi, literatürde çok sık kullanılmamasına rağmen, genelde önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

Tablo 6: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yabancı Mevduat Bankaları

Banka Adı	Kuruluş Yılı	Statüsü
ABN AMRO Bank N.V.	1994	Şube
Arap Türk Bankası A.Ş.	1976	Banka
Banca di Roma S.P.A.	1911	Şube
Bank Mellat	1982	Şube
Citibank A.Ş.	1980	Banka
Denizbank A.Ş.	2006	Banka
Deutsche Bank A.Ş.	1988	Banka
Finans Bank A.Ş.	2006	Banka
Fortis Bank A.Ş.	2005	Banka
Habib Bank Limited	1983	Şube
HSBC Bank A.Ş.	1990	Banka
JPMorgan Chase Bank N.A.	1994	Şube
Millenium Bank A.Ş.	2006	Banka
Société Générale (SA)	1989	Şube
WestLB AG	1985	Şube

Kaynak: www.tbb.gov.tr

Yukarıdaki Tablo 6’da, söz konusu ölçüm yöntemiyle yapılan hesaplamalar yer almaktadır. Burada, banka sayısının yanı sıra şube ve çalışan personel açısından yabancı bankaların sektördeki payları da hesaplanmış ve oranları gösterilmiştir.

Tablo 7: Türkiye’de Yabancı Bankaların Banka, Şube ve Personel Sayısı Açısından Sektördeki Payları (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Yabancı Banka Sayısı/ Sektör toplamı	22.8	24.6	27.8	26.0	27.1	27.7	32.6
Yabancı Şube Sayısı/ Sektör toplamı	1.5	3.4	3.4	3.5	3.4	6.3	7.2
Y.B. Personel Sayısı/Sektör Toplamı	2.2	3.9	4.4	4.4	4.6	8.0	18.0

Kaynak: www.tbb.gov.tr

Tablo 7’de görülebildiği gibi, yabancı bankaların sektör toplamı içindeki payı 2000 yılında yaklaşık % 23 olmuş, ancak sonraki yıllarda % 26-27 civarında olmuştur. 2003 yılından sonra yabancı banka oranında hafif düşüş olsa da 2004 yılında artışa geçmiş ve 2006 yılında % 32’den yüksek olmuştur. Aynı yıl yabancı bankaların sayıları 15’e yükselmiştir. Oranların son yıllarda fazla dalgalanması sektörün toplam banka sayısında yaşanan gelişmelerden kaynaklanmaktadır.

Tablo 7’den anlaşılabileceği gibi, sektördeki yabancı banka payı oranı 2000 yılında başlayarak artış eğiliminde olmuştur. Aynı trend, şube ve çalışan sayısı oranlarında da görülmektedir. Sektördeki toplam şube sayısı 2004 yılından başlayarak artış göstermiş ve 2006’da 2005 sonuna göre 602 adet artarak 6.849’e yükselmiştir. Şube sayısı kamusal sermayeli mevduat bankalarında 114 adet artmış, özel sermayeli mevduat bankalarında 217 adet azalmış, yabancı sermayeli bankalarda ise 679 adet artmıştır.

Kamusal sermayeli mevduat bankaları grubunda, banka başına ortalama 716 şube, özel sermayeli mevduat bankaları grubunda ise 256 şube bulunmaktadır. Yabancı sermayeli bankalarda banka başına ortalama şube sayısı 71’dir. 2006 yılında bankacılık sisteminde çalışan sayısı, 2005 yılı sonuna göre 10.885 kişi artarak 143.143 olmuştur.

Çalışan sayısı kamusal sermayeli mevduat bankalarında 1.177 kişi artış, özel sermayeli mevduat bankalarında 5.586 kişi düşüş, yabancı bankalarda 15.184 kişi artış göstermiştir. Banka çalışanlarının % 97'si mevduat bankaları, % 3'ü kalkınma ve yatırım bankaları tarafından istihdam edilmiştir. Bankacılık sektöründe personelin % 27'si kamu sermayeli mevduat bankalarında, % 51'i özel sermayeli mevduat bankalarında ve % 18'i yabancı sermayeli bankalarda çalışmaktadır.

Tablo 8: Örnek Ülkeler ve Türkiye’de Kredilerin GSMH’ye Oranı

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Bulgaristan	21,0	16,0	15,0	18,0	20,0	24,0	30,0	36,0	44,0	n.a.
Çek Cum.	67,0	59,0	55,0	49,0	46,0	42,0	49,0	45,0	44,0	49,0
Yunanistan	49,0	52,0	58,0	65,0	72,0	73,0	78,0	83,0	89,0	92,0
Macaristan	58,0	56,0	52,0	51,0	47,0	47,0	52,0	53,0	60,0	66,0
İsrail	75,0	77,0	82,0	79,0	87,0	89,0	83,0	79,0	81,0	n.a.
Polonya	19,0	23,0	21,0	23,0	23,0	30,0	31,0	31,0	32,0	n.a.
Portekiz	83,0	94,0	111,0	127,0	140,0	145,0	152,0	155,0	158,0	163,0
Romanya	n.a.	58,0	38,0	34,0	46,0	55,0	81,0	n.a.	n.a.	n.a.
Rusya	2,0	2,0	2,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	n.a.
İspanya	83,0	87,0	93,0	100,0	105,0	109,0	117,0	128,0	145,0	169,0
Türkiye	35,0	37,0	50,0	51,0	71,0	58,0	53,0	52,0	55,0	57,0

Kaynak:Portekiz, Romanya, İspanya, Yunanistan, Macaristan, Polonya Eurostats (2007), Diğer IFS (2007). n.a.:Mevcut değildir.

Tablo-8’de genel anlamda kredilerin GSMH’ye oranının artış trendinde olduğu görülmektedir. İspanya ve Portekiz Avrupa Birliği’ne üye gelişmiş ülkeler olarak GSMH’lerine oranla en yüksek kredilendirme oranına sahip ülkeler olarak görülmektedir. Bu ülkelerde 1997 yılından itibaren kredi hacimlerinin yüksek oranda artış gösterdiği ve 2006 yılında GSMH’lerinin % 60 oranında fazlasına ulaştığı görülmektedir. Türkiye yaşadığı krizlerin ve yüksek reel faizin etkisiyle GSMH’sının 1997 yılında % 35’ine tekabül eden oranda kredi hacmine sahipken, 2006 yılına gelindiğinde bu oran ancak % 55’e yükselmiştir. Ancak krizlerin etkisiyle yaşanan ekonomik küçülme plasman yapılan kredilerin geri çağrılmasını güçleştirdiği için 2002 yılında kredinin GSMH’ya oranı % 71 seviyesinde görülmektedir.

Daha sonraki dönemlerde geri çağrılan krediler ve yakalanan yüksek oranlı büyüme ile kredilerin GSMH'ya oranında toparlanma olmuştur. Bulgaristan'da 1997 yılından 2005 yılına gelinceye kadar kredilerin GSMH'ya oranının % 21'den % 44'e ulaştığı, Çek Cumhuriyeti'nde 1997 yılında % 67 olan kredi GSMH oranının ise 2006 yılına gelindiğinde % 49'a gerilediği görülmektedir. Polonya'da 1997 yılında % 19 olan kredi GSMH oranının ise artış göstererek 2005 yılına gelindiğinde % 32'ye ulaştığı ancak kıyaslanan ülkelerin gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. İsrail ve Yunanistan'da ise kredilerin GSMH'ya oranı 2005 yılında % 80'in üzerinde yer almaktadır

Bulgaristan'ın yabancı varlıklarının GSMH'sına oranı yıllar itibariyle fazla farklılık göstermemiştir ve % 30 civarındadır. Çek Cumhuriyeti'nin 1997 yılında % 18 olan yabancı varlık oranı, 2002 yılında en yüksek seviyesi olan % 38'e tırmanmış, sonrasında azalarak 2006 yılına gelindiğinde % 30 civarına gerilemiştir. İsrail 1997 yılında % 13 seviyesinde bulunan yabancı varlık oranını düzenli olarak arttırmış ve 2005 yılına gelindiğinde % 26 seviyesine yükseltmiştir. Türkiye'de kıyaslanan ülkelerin aksine yabancı varlıklar toplamının GSMH'ya oranı oldukça düşük seviyededir. 1997 yılında % 6 olan oran 2000, 2001 krizlerinin etkisiyle 2001 yılından 2004 yılına kadar negatif düzeyde seyretmiştir. 2005 yılında ise % 3 oranına yükselerek tekrar pozitif tarafa yönelmiştir.

Tablo 9: Örnek Ülkeler ve Türkiye'de Sorunlu Kredilerin GSMH'ye Oranı

Bulgaristan	3,4	2,6	3,2	2,0	2,2	2,2
Çek Cumhuriyeti	13,7	10,6	4,9	4,1	4,3	4,1
Yunanistan	5,6	5,5	5,1	5,4	5,5	5,5
Macaristan	3,6	3,7	3,0	2,9	2,7	2,7
İsrail	n.a.	2,4	2,6	2,5	2,3	2,2
Polonya	n.a.	n.a.	10,4	9,2	7,7	6,6
Portekiz	2,2	2,3	2,4	2,0	1,5	1,5
Romanya	n.a.	n.a.	8,3	8,1	8,3	8,4
Rusya	6,2	5,6	5,0	3,8	3,2	2,7
İspanya	1,2	1,1	1,0	0,8	0,8	0,7
Türkiye	29,3	17,6	11,5	6,0	4,8	3,7

Kaynak: IMF Finansal İstikrar Raporu, İstatistiki Eki (2006). n.a.:Mevcut değildir.

Tablo 9’da sorunlu kredi oranları incelendiğinde Türkiye’nin 2000 ve 2001 yılında yaşadığı krizin etkisi hemen göze çarpmaktadır. 2001 yılında % 29,30 ve 2002 yılında % 17,60 olan sorunlu kredi oranları ekonominin düzelmesi ile birlikte toparlanmış ve 2006 yılı sonunda % 3,7’ye gerileyerek Romanya, Polonya, Yunanistan ve Çek Cumhuriyeti’nin gerisinde kalmıştır.

Sorunlu kredi oranları 2001 yılından itibaren Yunanistan, İsrail, Romanya gibi ülkelerde aynı seviyelerini korurken diğer ülkelerde düşüş kaydetmiştir. Bu anlamda ekonomik açıdan son dönemde dünyada da var olan iyi trendin ülkelere yansıdığını görülmektedir. Kıyaslanan ülkelerden İspanya % 0,7 ile en düşük, Romanya ise % 8,4 ile en yüksek sorunlu kredi oranına sahiptir. İsrail, Portekiz, İspanya gibi gelişmiş ülkelerde sorunlu kredi oranları düşük seviyelerde seyrederken, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Romanya gibi ülkelerde yüksek seviyelerdedir.

3.5. MAKROEKONOMİK BİR GÖSTERGE OLARAK DIŞ TİCARET VE BANKACILIĞIN ROLÜ

Dış ticaret, giderek artan oranla dünya ekonomisi için önemli hale gelmektedir. Dünya ihracat ve ithalatı dünya üretiminin % 25’ini oluşturmakta ve her sene daha da yükselmektedir. Bu gelişmelerin yaşanmasında uluslar arası ticaretin serbestleştirilmesinin, tarife ve kotaların sınırlandırılmasının ve parasal kontrollerin azaltılmasının büyük rolü vardır.

Bununla birlikte, yaşanan akıl almaz teknolojik gelişmelerle, iletişim ve ulaştırma işlemlerinin daha kolay, ucuz ve verimli hale gelmesinin uluslararası ticaretin büyümesinde çok büyük katkısı vardır. Bu gibi etmenler dış ticaretin gelişmesi ve büyümesinde gerekli ortam ve koşulları oluşturmaktadır. Fakat tüm bunların yanında bankaların da bu sisteme dahil olması eksiklikleri büyük ölçüde tamamlamaktadır.

Piyasa ekonomilerinde önemli bir görev üstlenen finans piyasalarının dolayısıyla bankaların, temel görevleri uzun yıllar boyunca iç piyasayı ve iç ticareti finanse

etmek olmuştur. Günümüzde ise dış dünya ile ticari ilişkilerin artmasıyla, dış ticaretle iç içe geçen bankalar, bu yöndeki talep ve ihtiyaçlara karşılık verebilecek düzenlemeler yapma gereği duymuşlardır. Ayrıca ihracatın desteklenmesi ve artırılması bir devlet politikası olarak benimseniyorsa, bankaların bu destekte aracılık rolünü üstlenmeleri, ortaya çıkan doğal ekonomik sonuç sayılmaktadır.

Bankalar dış ticaretin finansmanında çeşitli yöntemler kullanmaktadırlar. Dış ticaretin finansmanında uygulanan bu yöntemler dünyanın farklı ülkelerinde benzer şekilde sınıflandırılrsa da her ülkede aynı derecede kullanılmamaktadır. Özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış, farklı bir ekonomik sisteme geçen ve finans piyasaları yeterince gelişmemiş ülkelerde, dış ticaretin finansmanı tekniklerden sadece dünyada en çok bilinenleri uygulanmaktadır.

Bununla birlikte ülkelerin dış ticaret yapıları da finansman tekniklerini kullanma düzeylerine etki etmektedir. Dış ticaret faaliyeti yürüten tarafların bu işlemlere konu mallarının sevk öncesi ve/veya sonrası dönemde kredi ve/veya sigorta yöntemleri ile desteklenmesi dış ticaretin finansmanı olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamıyla dış ticaretin finansmanı, kredi sigorta ve garanti yöntemleri ile ithalatçı ve ihracatçıya ödeme kolaylığı sağlanması ve böylece vadeli satışların desteklenmesidir.

Günümüz dünyasında hemen hemen tüm ülkeler dışa açık ekonomi modelini benimsemiş bulunmaktadır. Bir ülke ekonomisinin tek başına tüm dahili ihtiyaçlarını karşılayabilmesi zor olmakla birlikte, bunun gerçekleştirilmesi, D. Ricardo'nun "karşılaştırmalı üstünlükler" modeline göre verimli bir ekonomi politikası olmayacağı kabul edilen bir gerçektir.

Ülkeler birbirleriyle yüz yıllardır ticaret yaparak çeşitli dış ticaret politikaları oluşturmuşlardır. Bununla beraber, büyüyüp gelişmek isteyen her ekonominin sadece iç piyasayla değil, dışa açılıp ihracatını artırarak (ihracata dayalı büyüme) bu başarıyı sağlayabileceği tartışılmamaktadır. Döviz kazandırıcı ve büyümeye olan pozitif

katkısı nedeniyle, ülke yönetimleri ihracatı, dolaylı dolaysız, gizli ve/veya açık şekilde çeşitli araç ve yöntemlerle desteklemektedirler.

şirketlerin uluslararası boyutta faaliyetlerini sürdürebilmeleri için istikrarlı ve avantajlı finansman kaynaklarına ihtiyaçları vardır. Bir de işlemler uzak mesafeler arasında yapıldığından i ticaretteki gibi aynı anda bir taraf malı teslim ederken, diğerk tarafın ödemede bulunmasına olanak yoktur. Kendisini güvenceye almak için ithalatçı, önce malı devralmayı sonra ödemeyi yapmayı arzularken, ihracatçı bunun tersini ister.

Kısaca tarafların ihtiyatlı davranmalarını gerektirecek birçok neden vardır. Bu noktada bankalar hem güven sorunun çözülmesinde hem de çeşitli finansman desteğinin sağlanmasında dış ticaretin ayrılmaz parçası durumuna gelmektedir. İster gelişmiş, isterse de gelişmekte olan ülke olsun, tüm ülke ihracatçıları genellikle benzer sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu yüzden birçok sistem problemlere benzer şekilde yaklaşmakta ve ortak çözümler farklı sistemler tarafından kabul edilmektedir. Sistemler arasında en büyük benzerlik, ilgili ihracat kredi kuruluşu aracılığıyla devletin konunun içinde yer alması ve ticari bankaların da sistemin işleyişinde etkin rol oynamasıdır.

Özetle, tüm ülkelerin giderek artan hızla dış ticarete bağımlı hale gelmesiyle, bu sektörün finansmanı ve işleyişinin kolaylaştırılması daha fazla önem taşımaktadır. lke yöneticileri de bu bilinçle hem doğrudan hem de ticari bankalar aracılığıyla çeşitli yöntemler geliştirip uygulamaktadırlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIKTA RİSKE ETKİ EDEN MAKROEKONOMİK FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ ANALİZİ

Bankaların aylık mevduat faiz oranlarını etkileyen faktörleri belirlemek için oluşturulan regresyon ile ilgili kullanılan verilerin açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir. Bu verileri kullanarak uygun regresyon denkleminizi elde etmeye çalışacağız.

4.1. MODEL VE VERİ SETİ

Çalışmada kullanılan orjinal veriler 1995-2008 dönemine ait aylık 1994 temel yıllık TÜFE rakamları ve 2006 ocak ayından itibaren 2003=100 temel yıllık TÜFE aylık değişim oranları serileridir. Veriler, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü ve Parasal, Finansal Veriler Müdürlüğü internet sitesindeki veri sisteminden temin edilmiştir.

Çalışmada bağımlı değişkenimiz faiz (LFAİZ); bağımsız değişkenlerimiz ise enflasyon (LENF), zorunlu karşılık oranları (LKARS), döviz kuru (LDK) ve emisyon hacmi (LEMIS) dir.

4.2. GEREKLİ VE GEREKSİZ DEĞİŞKENLERİN TESTİ

Modelde yer almaması gerektiği halde bazı değişkenler yer alabilir veya modelde yer alması gerektiği halde bazı değişkenler yer almayabilir. Bunu belirlemek için gerekli ve gereksiz değişken testini uygulayalım.

Tablo 12: Regresyon Analizinde Kullanılan Değişkenler Tablosu

BAĞIMLI DEĞ. / BAĞIMSIZ DEĞ.'LER	Ldk	Lemis	Lenf	Lkars	R ²	Değişkenin durumu
L faiz	2,77	-0,97	0,49	0,06	0,402	
L faiz	2,94	-1,004	0,56		0,37	Lkars-gereklidir
L faiz	2,099	-0,49		0,07	0,37	Lenf-gereklidir
L faiz	1,36		-0,48	0,07	0,307	Lemis-gereklidir
L faiz		0,82	-1,29	0,11	0,05	Ldk-gereklidir

4.3. FONKSİYONEL ŞEKLİN BELİRLENMESİ

Modelimizin fonksiyonel formunun belirlenmesi için ilk olarak 4 değişik olası model tahmin edilecektir. Daha sonra burada elde edilen sonuçlar testlerle desteklenecektir.

4.3.1. Doğrusal Model:

Dependent Variable: FAIZ
Method: Least Squares
Date: 02/03/10 Time: 17:48
Sample: 1995M01 2008M12
Included observations: 168

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DK	0.713056	0.034197	20.85129	0.0000
EMIS	-1.24E-06	6.46E-07	-1.923698	0.0561
-				
ENF	0.003666	0.001777	-2.062318	0.0408
KARS	-7.25E-06	4.33E-06	-1.677104	0.0954
R-squared	0.393988	Mean dependent var	50.34958	
Adjusted R-squared	0.382902	S.D. dependent var	33.18525	
S.E. of regression	26.06886	Akaike info criterion	9.382881	
Sum squared resid	111452.0	Schwarz criterion	9.457261	
-				
Log likelihood	784.1620	Durbin-Watson stat	1.243013	

4.3.2. Tam Logaritmik Model:

Dependent Variable: LFAIZ
Method: Least Squares
Date: 02/03/10 Time: 17:50
Sample: 1995M01 2008M12
Included observations: 168

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LDK	2.779460	0.284987	9.752937	0.0000
LEMIS	0.970331	0.189557	-5.118930	0.0000
LENF	0.493230	0.194582	2.534816	0.0122
LKARS	0.066326	0.024541	2.702635	0.0076
R-squared	0.402510	Mean dependent var	3.755428	
Adjusted R-squared	0.391580	S.D. dependent var	0.570893	
S.E. of regression	0.445303	Akaike info criterion	1.243400	
Sum squared resid	32.52040	Schwarz criterion	1.317780	
Log likelihood	100.4456	Durbin-Watson stat	0.318016	

4.3.3. Yarı Logaritmik Model:

Dependent Variable: FAIZ
Method: Least Squares
Date: 02/03/10 Time: 17:53
Sample: 1995M01 2008M12
Included observations: 168

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LDK	103.7442	17.58107	5.900901	0.0000
LEMIS	-48.22743	11.69394	-4.124139	0.0001
LENF	30.74039	12.00392	2.560863	0.0113
LKARS	1.962048	1.513975	1.295958	0.1968
R-squared	0.327039	Mean dependent var	50.34958	
Adjusted R-squared	0.314729	S.D. dependent var	33.18525	
S.E. of regression	27.47112	Akaike info criterion	9.487669	
Sum squared resid	123764.6	Schwarz criterion	9.562049	
Log likelihood	-792.9642	Durbin-Watson stat	1.141080	

4.3.4. Ters Model:

Dependent Variable: 1/FAIZ
Method: Least Squares
Date: 02/03/10 Time: 17:55
Sample: 1995M01 2008M12
Included observations: 168

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DK	0.000102	8.07E-06	12.65787	0.0000
EMIS	2.09E-10	1.52E-10	1.372024	0.1719
ENF	1.06E-06	4.19E-07	2.526064	0.0125
KARS	3.04E-09	1.02E-09	2.980598	0.0033
R-squared	0.829557	Mean dependent var	0.027315	
Adjusted R-squared	0.826440	S.D. dependent var	0.014759	
S.E. of regression	0.006149	Akaike info criterion	-7.321630	
Sum squared resid	0.006200	Schwarz criterion	-7.247250	
Log likelihood	619.0170	Durbin-Watson stat	0.191761	

Elde edilen modellerin sonuçlarına bakıldığında doğrusal model, yarı logaritmik model ve ters modelde değişkenlerin katsayılarının istatistiksel anlamlılıkları bozulmaktadır. Buna dayanarak bu modellerle çalışılmayacağı açıkça görülmektedir. Tam logaritmik modelimizde ise her ne kadar açıklama katsayısı R^2 değerimiz küçük olsada bu modelle çalışmak en sağlıklı karar olacaktır.

4.4. TEŞHİS TESTLERİ

4.4.1. Otokorelasyon Testi

Zaman veya mekan düzeyinde sıralanan gözlemler birbirleri ile bir ilişki içerisindedirler. Regresyon varsayımı bu türlü bir ardışık bağımlılığın hata terimleri arasında olmaması gerektiğini söylemektedir.

Otokorelasyonun nedenleri şunlardır;

-İhmal edilmiş değişkenler otokorelasyona neden olabilir.

-Fonksiyonel şeklin doğru belirlenmemesidir.

-Verilerle ilgili ölçme hataları

-Yapısal kırılma, doğal olaylar vb.

-Örümcek ağı teoremi.

Bu yöntem otokorelasyonun belirlenmesi için en kolay bilgiyi veren ancak sonuçlarına güven açısından en zayıf olan yöntemdir. Temel olarak sistematik bir görüntü veren artıklar otokorelasyonun varlığını gösterir.

4.4.2. Breusch-Godfrey Testi (Lagrange Multiplier Test):

Aynı zamanda Lagrange Çarpanı olarak da bilinen bu test yüksek dereceden otokorelasyonun belirlenmesi için kullanılan en yaygın testlerden biridir. Ayrıca otoregresif modellerde ve 1. dereceden otokorelasyon araştırılmasında da kullanılabilir. Ki-kare dağılımına sahiptir ve serbestlik derecesi, incelenen otokorelasyonun derecesi ile aynıdır. Kısıtlaması olmamasına karşın bu teste diğer modeller işe yaramadığında başvurulması daha doğrudur.

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	209.9496	Prob. F(2,162)	0.000000
Obs*R-squared	121.2071	Prob. Chi-Square(2)	0.000000

Test Equation:

Dependent Variable: RESID

Method: Least Squares

Date: 02/03/10 Time: 23:40

Sample: 1995M01 2008M12

Included observations: 168

Presample missing value lagged residuals set to zero.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LDK	0.149150	0.152806	-0.976075	0.3305
LEMIS	0.143768	0.102353	1.404624	0.1620
LENF	0.129287	0.104681	-1.235054	0.2186
LKARS	0.029763	0.013390	-2.222868	0.0276
RESID(-1)	0.719904	0.077835	9.249058	0.0000
RESID(-2)	0.158568	0.079714	1.989218	0.0484
R-squared	0.721471	Mean dependent var	0.009527	
Adjusted R-squared	0.712874	S.D. dependent var	0.441182	
S.E. of regression	0.236404	Akaike info criterion	-0.011492	
Sum squared resid	9.053638	Schwarz criterion	0.100078	
Log likelihood	6.965303	Durbin-Watson stat	1.834134	

$H_0: \rho_1 = \rho_2 = 0$ İkinci mertebeden otokorelasyon yoktur.

$H_1: \rho_1 \neq \rho_2 \neq 0$ İkinci mertebeden otokorelasyon vardır.

H0 hipotezimiz red edilmesi gerekmektedir. Dolayısı ile serimizde ikinci mertebeden otokorelasyon mevcuttur.

4.5. DEĞİŞEN VARYANS DURUMUNUN İNCELENMESİ

Basit ve çoklu regresyonun temel varsayımlarından biri de sabit varyans varsayıdır. Sabit varyans her bir gözleme ait hata teriminin varyansının aynı olması olarak tanımlanır. Bu varsayımdan sapmanın olması ise değişen varyans olarak tanımlanır. Sabit varyansı, hata terimlerinin varyansı veya örnek gözlemlerinin tümünün varyansının sabit olması ile karıştırmamak gerekir. Değişen varyans daha çok yatay kesit verilerinde ortaya çıkmaktadır.

Değişen varyans durumunun nedenleri şunlardır;

-Gerekli değişkenlerin birinin veya birkaçının modelde yer almaması sonucu ortaya çıkabilir.

-Katsayılardan birinin veya bir kaçının zamana veya birime göre değişim göstermesidir.

4.5.1. White Heteroscedasticity Test:

White Heteroskedasticity Test:

F-statistic	15.42560	Prob. F(8,159)	0.000000
Obs*R-squared	73.41238	Prob. Chi-Square(8)	0.000000

Test Equation:

Dependent Variable: RESID^2

Method: Least Squares

Date: 02/03/10 Time: 23:57

Sample: 1995M01 2008M12

Included observations: 168

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	144.4387	22.97256	6.287446	0.0000
-				
LDK	74.45747	9.729319	-7.652896	0.0000
LDK^2	7.479147	0.998087	7.493485	0.0000
LEMIS	6.287792	2.329781	2.698877	0.0077
-				
LEMIS^2	0.201139	0.071433	-2.815786	0.0055
-				
LENF	1.947407	1.334692	-1.459069	0.1465
LENF^2	0.114750	0.073149	1.568726	0.1187
LKARS	0.019639	0.263858	0.074432	0.9408
-				
LKARS^2	0.000444	0.015090	-0.029423	0.9766

R-squared	0.436978	Mean dependent var	0.193574
Adjusted R-squared	0.408650	S.D. dependent var	0.388767
S.E. of regression	0.298959	Akaike info criterion	0.475061
Sum squared resid	14.21084	Schwarz criterion	0.642416
	-		
Log likelihood	30.90512	F-statistic	15.42560
Durbin-Watson stat	0.949479	Prob(F-statistic)	0.000000

H0: Sabit varyans varsayımı geçerlidir.

H1: Sabit varyans varsayımı geçerli değildir.

White istatistiğimizin Prob değeri bize H0 hipotezini red etmemiz gerektiğini söylemektedir. Sabit varyans varsayımımız geçerli değildir.

4.6. DURAĞANLIK TESTLERİ

4.6.1. Faiz Oranı Serisi İçin Birim Kök Testleri:

Verinin grafiğinden de görüldüğü gibi veri bir sabit ve trend içermektedir. Dolayısı ile yapılacak birim kök testinin denklemi trend ve sabit içermelidir.

Null Hypothesis: FAIZ has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 2 (Automatic based on AIC, MAXLAG=2)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.627782	0.2780
Test critical values: 1% level	-5.124875	
5% level	-3.933364	
10% level	-3.420030	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Warning: Probabilities and critical values calculated for 20 observations and may not be accurate for a sample size of 11

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(FAIZ)
Method: Least Squares
Date: 02/03/10 Time: 11:38
Sample (adjusted): 1998 2008
Included observations: 11 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
	-			
FAIZ(-1)	0.956908	0.364150	-2.627782	0.0392
D(FAIZ(-1))	0.533779	0.302774	1.762960	0.1284
D(FAIZ(-2))	0.710257	0.328482	2.162239	0.0738
C	97.20739	40.72355	2.387007	0.0542
	-			
@TREND(1995)	6.171835	2.720776	-2.268410	0.0638
R-squared	0.591551	Mean dependent var	-4.791818	
Adjusted R-squared	0.319251	S.D. dependent var	9.542002	
S.E. of regression	7.872867	Akaike info criterion	7.267677	
Sum squared resid	371.8922	Schwarz criterion	7.448538	
	-			
Log likelihood	34.97222	F-statistic	2.172427	
Durbin-Watson stat	2.652108	Prob(F-statistic)	0.189070	

Görüldüğü gibi ADF testi sonucu Prob. Değeri (0,2780) 0,05'den küçük çıkmakta bu da H0 hipotezimizi red edemeyeceğimizi dolayısı ile serimizin birim kök içerdiği ve durağan olmadığı anlamına gelir. Serinin birinci farklarını alarak yeniden test edeceğiz.

Null Hypothesis: D(FAIZ) has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=2)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.623788	0.1151
Test critical values: 1% level	-4.121990	
5% level	-3.144920	
10% level	-2.713751	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Warning: Probabilities and critical values calculated for 20 observations and may not be accurate for a sample size of 12

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(FAIZ,2)
 Method: Least Squares
 Date: 02/03/10 Time: 11:54
 Sample (adjusted): 1997 2008
 Included observations: 12 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(FAIZ(-1))	0.851826	0.324655	-2.623788	0.0254
C	3.441284	3.259452	-1.055786	0.3159
R-squared	0.407733	Mean dependent var		0.968333
Adjusted R-squared	0.348506	S.D. dependent var		11.98586
S.E. of regression	9.674408	Akaike info criterion		7.527857
Sum squared resid	935.9417	Schwarz criterion		7.608675
Log likelihood	43.16714	F-statistic		6.884265
Durbin-Watson stat	1.892819	Prob(F-statistic)		0.025432

Yine prob değerimiz (0,1151) 0,05'den büyüktür. H0 hipotezi red edilemez birim kök vardır. Yeniden fark alacağız.

Null Hypothesis: D(FAIZ,2) has a unit root

Exogenous: None
 Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=2)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.823987	0.0001
Test critical values: 1% level	-2.792154	
5% level	-1.977738	
10% level	-1.602074	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Warning: Probabilities and critical values calculated for 20

observations and may not be accurate for a sample size of 11
Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(FAIZ,3)
Method: Least Squares
Date: 02/03/10 Time: 12:01
Sample (adjusted): 1998 2008
Included observations: 11 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(FAIZ(-1),2)	1.523820	0.261646	-5.823987	0.0002
R-squared	0.772232	Mean dependent var	-0.375455	
Adjusted R-squared	0.772232	S.D. dependent var	21.64841	
S.E. of regression	10.33171	Akaike info criterion	7.594822	
Sum squared resid	1067.443	Schwarz criterion	7.630994	
Log likelihood	40.77152	Durbin-Watson stat	2.034513	

ADF prob değerimiz 0,05'den küçük dolayısı ile H_0 hipotezimiz red edilir. Veri serimizi durağanlaştırmış olduk. Seri ikinci seviyeden durağandır.

4.6.2. Enflasyon Verisi İle İlgili Birim Kök Testleri:

Seri sabit içermemektedir. Birim kök denklemlerimizi sadece trend içerecek şekilde yapılandıracağız.

Null Hypothesis: ENF has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 1 (Automatic based on AIC, MAXLAG=2)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.693670	0.0449
Test critical values: 1% level	-4.992279	
5% level	-3.875302	
10% level	-3.388330	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Warning: Probabilities and critical values calculated for 20 observations and may not be accurate for a sample size of 12

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(ENF)
Method: Least Squares
Date: 02/03/10 Time: 12:06
Sample (adjusted): 1997 2008
Included observations: 12 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
	-			
ENF(-1)	0.401217	0.108623	-3.693670	0.0061
D(ENF(-1))	0.623123	0.142482	4.373332	0.0024
@TREND(1995)	482.1140	133.5235	3.610707	0.0069
R-squared	0.845081	Mean dependent var		1094.000
Adjusted R-squared	0.786987	S.D. dependent var		499.8602
S.E. of regression	230.7023	Akaike info criterion		13.98134
Sum squared resid	425788.5	Schwarz criterion		14.14297
	-			
Log likelihood	79.88801	F-statistic		14.54665
Durbin-Watson stat	1.831449	Prob(F-statistic)		0.001327

ADF testimizin prob değeri 0,05den küçük çıkmaktadır. Dolayısı ile H0 hipotezimiz red edilir. Enflasyon verisi birim kök içermemektedir. Enflasyon verisi seviyesinde durağandır.

4.6.3. Zorunlu Karşılık Oranları İle İlgili Birim Kök Testleri:

Seri sabit ve trend içermektedir. Birim kök denklemlerini sabit ve trend içerecek şekilde oluşturacağız.

Null Hypothesis: KARS has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 2 (Automatic based on AIC, MAXLAG=2)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.651473	0.2702
Test critical values: 1% level	-5.124875	
5% level	-3.933364	
10% level	-3.420030	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Warning: Probabilities and critical values calculated for 20 observations and may not be accurate for a sample size of 11

Dependent Variable: D(KARS)

Method: Least Squares

Date: 02/03/10 Time: 12:16

Sample (adjusted): 1998 2008

Included observations: 11 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
	-			
KARS(-1)	7.507816	2.831565	-2.651473	0.0380
D(KARS(-1))	5.967922	2.402966	2.483565	0.0476
D(KARS(-2))	5.071123	2.064360	2.456511	0.0494
	-			
C	5059159.	2681944.	-1.886377	0.1082
@TREND(1995)	1875040.	793188.2	2.363928	0.0560
R-squared	0.659800	Mean dependent var		-23123.95
Adjusted R-squared	0.433001	S.D. dependent var		1282451.
S.E. of regression	965677.5	Akaike info criterion		30.70200
Sum squared resid	5.60E+12	Schwarz criterion		30.88286
	-			
Log likelihood	163.8610	F-statistic		2.909176
Durbin-Watson stat	2.356231	Prob(F-statistic)		0.117309

ADF testinin prob değeri 0,05'den büyük çıkmaktadır. Dolayısı ile H0 hipotezi red edilemez. Seri birim kök içermektedir. Birinci farkını alarak devam edeceğiz.

Null Hypothesis: D(KARS) has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=2)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.641727	0.0221
Test critical values: 1% level	-4.121990	
5% level	-3.144920	
10% level	-2.713751	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.
Warning: Probabilities and critical values calculated for 20
observations and may not be accurate for a sample size of 12

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(KARS,2)
Method: Least Squares
Date: 02/03/10 Time: 12:21
Sample (adjusted): 1997 2008
Included observations: 12 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(KARS(-1))	1.140132	0.313074	-3.641727	0.0045
C	12254.22	366771.8	-0.033411	0.9740
R-squared	0.570118	Mean dependent var		-4163.984
Adjusted R-squared	0.527129	S.D. dependent var		1847598.
S.E. of regression	1270511.	Akaike info criterion		31.09875
Sum squared resid	1.61E+13	Schwarz criterion		31.17957
Log likelihood	184.5925	F-statistic		13.26218
Durbin-Watson stat	2.041838	Prob(F-statistic)		0.004524

ADF testinin prob değeri 0,05'den küçük çıkmaktadır. Dolayısı ile karşılıklar verisi birinci seviyeden durağandır.

4.6.4. Döviz Kuru Verisi İle İlgili Birim Kök Testleri:

Döviz kuru verisi görüldüğü gibi sabit ve trend içermektedir. Dolayısı ile birim kök denklemlerini trend ve sabit içerecek şekilde oluşturacağız.

Null Hypothesis: DK has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=2)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.582076	0.0726
Test critical values: 1% level	-4.886426	
5% level	-3.828975	
10% level	-3.362984	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Warning: Probabilities and critical values calculated for 20 observations and may not be accurate for a sample size of 13

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(DK)

Method: Least Squares

Date: 02/03/10 Time: 12:27

Sample (adjusted): 1996 2008

Included observations: 13 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DK(-1)	1.140216	0.318312	-3.582076	0.0050
C	112.2691	30.60892	3.667856	0.0043
@TREND(1995)	6.783680	2.169662	3.126607	0.0108
R-squared	0.562528	Mean dependent var		5.053846
Adjusted R-squared	0.475033	S.D. dependent var		18.13636
S.E. of regression	13.14063	Akaike info criterion		8.188469
Sum squared resid	1726.761	Schwarz criterion		8.318842
Log likelihood	50.22505	F-statistic		6.429293
Durbin-Watson stat	1.930311	Prob(F-statistic)		0.016023

ADF testimizin prob değeri 0,05'den büyük çıkmaktadır. Döviz kuru serimiz seviyesinde durağan değildir. Birinci farklarını alarak teste devam edeceğiz.

Null Hypothesis: D(DK) has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=2)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.342575	0.0003
Test critical values: 1% level	-4.121990	
5% level	-3.144920	
10% level	-2.713751	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Warning: Probabilities and critical values calculated for 20 observations and may not be accurate for a sample size of 12

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(DK,2)
Method: Least Squares
Date: 02/03/10 Time: 12:28
Sample (adjusted): 1997 2008
Included observations: 12 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(DK(-1))	1.707711	0.269246	-6.342575	0.0001
C	10.73437	4.801918	2.235433	0.0494
R-squared	0.800909	Mean dependent var	-1.675000	
Adjusted R-squared	0.781000	S.D. dependent var	32.46109	
S.E. of regression	15.19096	Akaike info criterion	8.430290	
Sum squared resid	2307.654	Schwarz criterion	8.511108	
Log likelihood	48.58174	F-statistic	40.22825	
Durbin-Watson stat	2.036786	Prob(F-statistic)	0.000084	

ADF testimizin prob değeri 0,05'den küçük çıkmaktadır. H0 hipotezimiz red edilmektedir. Döviz kuru serimiz birinci seviyeden durağandır.

4.6.5. Emisyon Verisi İle İlgili Birim Kök Testleri:

Görüldüğü gibi serimiz sabit ve trend içermektedir. Birim kök test denklemlerimizi trend ve sabit içerecek şekilde oluşturacağız.

Null Hypothesis: EMIS has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 2 (Automatic based on AIC, MAXLAG=2)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.365758	0.0074
Test critical values: 1% level	-5.124875	
5% level	-3.933364	
10% level	-3.420030	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.
Warning: Probabilities and critical values calculated for 20 observations and may not be accurate for a sample size of 11

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(EMIS)
Method: Least Squares
Date: 02/03/10 Time: 12:32
Sample (adjusted): 1998 2008
Included observations: 11 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
	-			
EMIS(-1)	0.545771	0.101714	-5.365758	0.0017
D(EMIS(-1))	0.290341	0.221240	1.312339	0.2374
D(EMIS(-2))	3.017035	0.633050	4.765873	0.0031
	-			
C	383769.0	880741.5	-0.435734	0.6783
@TREND(1995)	187389.7	231799.1	0.808414	0.4497
R-squared	0.967268	Mean dependent var		2704828.
Adjusted R-squared	0.945446	S.D. dependent var		1742620.

S.E. of regression	407019.7	Akaike info criterion	28.97407
Sum squared resid	9.94E+11	Schwarz criterion	29.15493
	-		
Log likelihood	154.3574	F-statistic	44.32630
Durbin-Watson stat	2.966272	Prob(F-statistic)	0.000137

ADF test prob değerimiz 0,05'den küçük çıkmaktadır. Dolayısı ile emisyon serimiz seviyesinde durağandır.

Birim kök testlerine göre sonuçlar;

-Faiz Serisi ikinci seviyeden durağandır.

-Enflasyon serisi seviyesinde durağandır.

-Zorunlu karşılıklar serisi birinci seviyeden durağandır.

-Döviz kuru serisi birinci seviyeden durağandır.

-Emisyon serimiz seviyesinde durağandır.

Yapılan birim kök testlerimizin sonuçlarına baktığımızda bazı değişkenler durağan çıkmamaktadır. Regresyonumuzda kullanacağımız değişkenlerin hepsi durağan olması gerekirken biz değişkenlerimizin durağan hallerini kullanamamaktayız. Çünkü değişkenlerin durağan halleri ile oluşturulan denklem katsayılarının hiçbiri anlamlı çıkmamaktadır.

Sonuçta oluşturduğumuz regresyon denklemimiz şu halde çıkmaktadır;

Estimation Equation: $LFAIZ = C(1)*LDK - C(2)*LEMIS + C(3)*LENF + C(4)*LKARS$

Substituted Coefficients: LFAIZ = 2.779460315*LDK - 0.9703306252*LEMIS + 0.4932297002*LENF + 0.06632627702*LKARS

Dependent Variable: LFAIZ
Method: Least Squares
Date: 02/04/10 Time: 00:50
Sample: 1995M01 2008M12
Included observations: 168

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LDK	2.779460	0.284987	9.752937	0.0000
LEMIS	-0.970331	0.189557	-5.118930	0.0000
LENF	0.493230	0.194582	2.534816	0.0122
LKARS	0.066326	0.024541	2.702635	0.0076
R-squared	0.402510	Mean dependent var	3.755428	
Adjusted R-squared	0.391580	S.D. dependent var	0.570893	
S.E. of regression	0.445303	Akaike info criterion	1.243400	
Sum squared resid	32.52040	Schwarz criterion	1.317780	
Log likelihood	100.4456	Durbin-Watson stat	0.318016	

-Bağımsız değişkenlerimizin bağımlı değişkenimizi açıklama oranı % 40'dır. Bunun nedeni faiz değişkenini etkileyecek başka değişkenlerin bulunması ve bunu göz ardı etmemiz olabilir. Ancak bu açıklama oranında gayet yeterli gözükmektedir.

-Döviz kurlarındaki % 1'lik değişim faiz oranlarında ortalama % 2,77 birimlik artışa neden olmaktadır.

-Emisyon hacmindeki % 1'lik değişim faiz oranlarında ortalama % 0,97 birimlik azalışa neden olmaktadır.

-TÜFE'deki % 1'lik değişim faiz oranlarında ortalama % 0,49 birimlik artışa neden olmaktadır.

-Zorunlu karşılıkların % 1'lik artışı faiz oranlarında ortalama % 0,06 birimlik artış olarak kendini göstermektedir.

SONUÇ

Bankalar, finansal sistem içerisinde tasarruf fazlası olanların fonlarını, tasarruf açığı olan ekonomik birimlere aktarma işlevi olan ve finansal sistemin en önemli aktörü saydığımız kurumlardır. Ekonomik ve finansal faktörlerin bankalara yüklediği bu önem, sistemin her zaman güven ve istikrar içerisinde çalışması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ülkeler yatırım için gerekli olan mali kaynakları, tasarruf sahiplerinden sağlamaktadır. Mali sistem bu iki kesim arasındaki akıcılığı da, özellikle bankacılık sektörü aracılığıyla sağlamaktadır. Bir ülkenin ekonomik yapısı ile bankacılık faaliyetleri arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bir ülkenin ekonomisinde meydana gelebilecek olumlu veya olumsuz gelişmeler bankaları yakından etkilemektedir. İstikrarlı ve güvenli bir ortam olmadığı zamanlarda, tasarrufların mali kesime ve yatırımlara yönelmesinde her zaman sorunlar yaşanmaktadır. Böyle ortamlarda banka, asıl fonksiyonlarını yerine getirmekte güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Türk bankacılık sistemindeki riskler, sistemin doğuşu ile başlamış olup 1980'lerden bu yana önemini daha da artırmakta ve finansal sistemin her alanında kendini hissettirmektedir. Bankacılık sistemindeki risklerin kontrol edilememesi bankacılık sisteminin olduğu kadar para piyasalarının diğer aktörleri ile sermaye piyasalarını da derinden etkileyecektir. Gerek makroekonomik faktörlerin, ekonomik istikrar açısından dejenere olması, gerek bankacılık sektörünü düzenleyen ve denetleyen kurumların bankacılık sistemindeki açıklara karşılık tedbir almaması, gerekse de bankacılık sisteminin kendi dinamiği içerisindeki finansal ve finansal olmayan faktörler bankacılık sisteminin istenildiği gibi güven ve istikrar içerisinde karlı bir şekilde çalışmasını engellemektedir.

Son yirmi yılda Türk ekonomisinde yaşanan değişim ortamıyla beraber ülke ekonomisinde mali entegrasyon işlevi gören bankacılık sektörü yeniden yapılandırma

ve düzenlemelerle birlikte sisteme daha fazla entegre olmuş ve yaşanan krizlerin maliyeti çeşitli çıkar gruplarına yüklenmiştir.

Bankalar işlevlerini yerine getirirken; likidite riski, faaliyet riski, kredi riski, faiz oranı riski ve kur riski gibi çeşitli risklere maruz kalmakta, tüm bu risklerin yanında iflas riski de yaşayan bankalar hizmetlerini yerine getirirken maruz kaldığı bu risklerin karşılığı olarak elde edecekleri gelirlerini de koruma altına almak isteyeceklerdir. Elde ettikleri bu gelir, kar/zarar olarak bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Aktif getiri ve öz sermaye karlılık oranları sonucu, ortaya çıkan karın ne olduğu belirlenir ve yeterli görülüp görülmemesine göre bir planlama yapılır. Bankaların karlılık oranlarını koruyabilmeleri için etkilendikleri riskleri etkin yönetebilmeli ve riskleri dikkate alarak fiyatlamada bulunmaları gerekmektedir.

Düşen enflasyon ve AB'ye üyelik sürecine girilmiş olmasının Türkiye'ye yabancı bankaların ilgisinin arttırmıştır. Türkiye ekonomik istikrarla devam ettiği sürece büyüme potansiyeli olan bir ülkedir. Bu potansiyel ile birlikte bankacılık sektörü de büyüyecek ve gelişecektir. Kurun krediler üzerinde önemli etkiye sahip olması bankacılık sektörünün yabancı varlıklarını kuvvetli tutması gerektiğine işaret etmektedir. Mevcut durumda Türkiye'nin genişleyen cari açığı kurdaki ani oynamalara sebep olabilecektir.

Dolayısıyla bankaların açık pozisyonlarında temkinli olması kur riskinin kontrolü açısından önemlidir. Makroekonomik istikrarın devam etmesi, enflasyon oranının daha düşük düzeylere gelmesi ve reel faizlerin aşağı düşmesi doğal olarak kredi genişlemesine neden olacaktır. Kredilerin büyümesi ise banka aktiflerini büyütecektir. Bu süreçte Türkiye'de var olan likidite ve kur riskine kredi riski de artan oranda dahil olacaktır. Bu sebeplerle denetim ve risk yönetimi ileriki dönemde bankaların önem vermesi gereken konuların başında gelmelidir. Zira, denetim ve risk yönetimi kontrollü büyümenin sağlanmasını için kilit noktada yer alacaktır.

Bu çalışmada, faiz oranlarını etkilediği düşünülen bazı ekonomik faktörlerin 1995-2008 döneminde 13 yıllık süre boyunca aylık değerlerinin etkilerinin yönü ve büyüklüğü e-views yazılım programı kullanılarak doğrusal regresyon yardımıyla saptanarak basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre döviz kurları, enflasyon, Merkez Bankası zorunlu karşılık oranları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu , buna karşılık M1 para arzı ve faiz oranları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Döviz kuru ile faiz oranı arasındaki ilişki son birkaç yıldır Türkiye’de en çok tartışılan konulardan birini oluşturmaktadır. Döviz kurlarının uzun süredir yerinde saymasının nedenini bazı iktisatçılar faiz oranlarının yüksekliğine bağlamaktadır. Yüksek faiz oranlarının Türkiye’ye kısa vadeli sermaye girişini artırdığı ve bunun da yerli parayı değerlendirerek kurları baskı altında tuttuğu savunulmaktadır. Bu nedenle kısa vadeli faiz oranlarını daha hızlı ve daha fazla düşürmesi için Merkez Bankası’na baskı yapılmaktadır. Buna karşılık Merkez Bankası ise döviz kurları ile kısa vadeli faiz oranları arasındaki ilişkinin çok boyutlu ve karmaşık bir nitelikte olduğunu savunmakta ve faiz oranlarının daha hızlı düşürülmesi halinde kurların yükselmek yerine düşmesinin de söz konusu olabileceğini öne sürmektedir. Çalışmamızdan elde edilen sonuçlara bakıldığında döviz kurundaki ve faiz oranları arasında pozitif bir ilişki olduğu ve döviz kurlarındaki artışın faiz oranlarını artırdığı sonucu görülmektedir.

Enflasyon oranındaki artışlar nedeni ile enflasyon beklentileri artınca faiz oranları da yükselerek belirsizlik getirmektedir. Bu arada, bankaların gelecekte bekledikleri fon girişleri satın alma gücünde belirsizliklere yol açmaktadır. Türkiye’de faiz oranlarında meydana gelen artışlar, piyasaların yüksek oranda enflasyon beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Finansal piyasalar fiyat artışlarına karşı çok hassas oldukları ve herhangi bir değişimi anında yansıttıkları için, beklentiler faiz oranlarının yükselmesi sonucunu getirmektedir. Çalışmamızda da elde ettiğimiz sonuçlarda enflasyon ve faiz oranları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve enflasyondaki artışın faiz oranlarını da artırdığı sonucu görülmektedir.

Mevduat kabul eden finansal kurumların bu mevduatlara karşılık olarak merkez bankasında tutmak zorunda oldukları mevduatlarının kanunen saptanan oranını ifade etmektedir. Merkez bankaları bu oranı bir para politikası aracı olarak kullanabilmektedir. Eğer bankalar atıl rezervlere sahip değilse, zorunlu karşılık oranı artırıldığında bankalar verdikleri kredileri geri çağırırlar ve bu durum para arzının azalmasına neden olur. Zorunlu karşılık oranı düşürüldüğünde ise zorunlu karşılıkların bir kısmı kullanılabilir rezerv şekline dönüşür, bu da bankaların kredi tabanını artırır. Bankaların kredi tabanının genişlemesi de para arzının artmasına neden olur. Çalışmamızda görüldüğü üzere zorunlu karşılık oranları ve faiz oranları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve zorunlu karşılık oranlarının artışın faiz oranlarını da artırdığı görülmektedir.

Merkez Bankasının açık piyasa işlemleri ile Devlet İç Borçlanma Senetlerini alıp satması, ihaleler ve/veya doğrudan müdahaleler yoluyla döviz alıp satması, zorunlu karşılık oranlarını değiştirmesi gibi işlemler emisyon arzını etkileyerek emisyon hacmi üzerinde belirleyici olmaktadır.

Son olarak çalışmamızda elde ettiğimiz diğer bir sonuç ise dolaşımdaki parayı ifade eden emisyon hacmi ile faiz oranları arasında negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğunu ve emisyon hacmindeki artışın faiz oranlarında düşüşe neden olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABUZER, Pınar (2003) “Bankacılık Faaliyetleri Üzerindeki Vergi ve Benzeri Yüklerin Ekonomik Etkileri: Türkiye İçin Nicel Bir Analiz”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 45.
- AKGÜÇ, Öztin (1992) **100 Soruda Türkiye’de Bankacılık**, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- ALP, Ali, (2000) **Finansın Uluslararasılaşması Finansal Krizler Çözüm Önerileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, Nisan
- ALPAGO, Hasan (2004), **IMF-Türkiye İlişkileri**, Ötüken Yay, İstanbul.
- ALTINTAŞ, M.Ayhan (2006) **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği**, Turhan Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, Mart.
- ARTUN, Tuncay, (1983) **İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- ASOMEDYA, (1998), “Küreselleşme”, Dosya Yay, 1998 Nisan, s:3-11
- AYTEKİN, Haluk (2000), “1945-1960 Dönemi Özel Sektör Bankacılığının Yükselişi”, **Uzman Gözüyle Bankacılık**, Yıl:7, Sayı:30, Şubat.
- BABUŞCU, Şenol (2005), **Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi**, Akademi Consulting&Training, Ankara, Ekim.
- BAKAN, Sumru, (2001) “Osmanlı’dan Günümüze Türk Bankacılık Kesimi”, **İktisat Dergisi**, Sayı:47, Eylül,
- BARBAROS, R. Funda (2004) “Küreselleşme Sürecinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları Kitapçığı**, DPT, İzmir.
- BARR, R. S. L. M. SEIFORD v T. F. SIEMS, (1994) “Forecasting Bank Failure: A Non-Parametric Frontier Estimation Approach”, **Recherches Economiques De Louvain**, Vol: 60, No: 4.
- BATU K. Tunay ve A. Murat SİLPAR, (2006) Türk Ticaret Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi- 2, **Türkiye Bankalar Birliği Araştırma Tebliğleri Serisi**, Sayı 2006-2, Nisan.
- BIKKER J.A ve H HU. (2002) “Cyclical patterns in profits, provisioning ve lending of banks ve procyclicality of the new Basel capital requirements”. **BNL Quarterly Review 221**.
- BORATAV, Korkut (2005), **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Yayınları, İstanbul.
- CANBAŞ Serpil ve, Hatice DOĞUKANLI, (2001) **Finansal Pazarlar: Finansala Kurumlar ve Sermaye Pazarı Analizleri**, Çukurova Üniversitesi, Betaş, 3.Baskı.

- CANSIZLAR, Doğan (2005), Büyümenin Finansmanı ve Yatırım Bankacılığı Konferansı, **Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası Tarafından Düzenlenen Açılış Konuşması**, İstanbul, 3 Mayıs.
- CEBENOYAN A. S. ve COOPERMAN, E. C. A. Register, (1993) “Firm Efficiency And The Regulatory Closure of S&Ls: An Empirical Investigation”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 75, No. 3, Augustos 1993
- Central Bank of the Republic of Turkey, (2002), **The Impact of Globalization on the Turkish Economy**, Mayıs.
- CHEN, Tser-Yieth (2004) “A Study of Cost Efficiency and Privatisation in Taiwan’s Banks: The Impact of Asian Financial Crisis”, **The Service Industries Journal**, Vol. 24, No. 5.
- CİNGİ S. ve A. TARIM, (2000), “Türk Bankacılık Sisteminde Performans Ölçümü: DEA-Malmquist TFP Endeksi Uygulaması”, TBB Araştırma Tebliği Serisi, Mayıs.
- ÇAKAR, V. (2003), Yabancı Sermayeli Banka Girişleri ve Ulusal Bankacılık Sektörleri Üzerindeki Etkileri, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, TCMB.
- DENİZER, C., (1997), The Effects of Financial Liberalization and New Bank Entry on Market Structure and Competition in Turkey, Macroeconomics and Growth Development Research Group, The World Bank, Mayıs.
- DİNÇER, Ömer (2000) **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, İstanbul, 2000.
- DOĞAN, Cem, (2006), **Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005**, İstanbul.
- DOĞAN, Halit C., (2006) **Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi, 1980-2005**, İstanbul.
- DÖLCÜBAŞ, A. (1998) **Türkiye Ekonomisinde Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı ve 1980 Sonrası Kalkınma ve Yatırım Bankacılığında Performans Gelişimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Eskişehir.
- DÜREN, A.Zeynep, (2002) **2000’li Yıllarda Yönetim**, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, 2. Baskı, İstanbul.
- EKŞİ, Hülya (2004) “Kamu Yönetiminde Değişim Dinamikleri ve Değişimin Yönü”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları: Kamuda İyi Yönetişim**, DPT, İzmir.
- ELDEM, Vedat (1994), **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara.
- ERTUĞRUL A. ve ZAIM, O. (1996) **Türk Bankacılığında Etkinlik, Tarihi Gelişim, Kantitatif Analiz**, Bilkamat İşletme ve Fianans Yayınları, Ankara.
- EVANOFF D ve L FORTIER, (1988), “Re-evaluation of the structureconduct-performance paradigm in banking”, **Journal of Financial Service Research**, 1.

- GÜNALP B. ve T. ÇELİK (2004) “Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısı ve Performans İlişkilerinin Etkinlik İçin Doğrudan Bir Ölçüt Kullanılarak Test Edilmesi”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 6, Sayı 3.
- GÜNAL, Mehmet **Türk Bankacılık Sistemi**, Ankara, Mayıs 2001
- HOLDEN Ken ve El-BYSAANY Magdi, (2004) “Investment in Information Technology System ve Other Determinants of Bank Profitability in the UK” , **Financial ve Economic Journal** 2004, 14.
- IŞIK İ. ve M. K. HASSAN (2003) “Financial Disruption and Bank Productivity: The 1994 Experience of Turkish Bank”, **The Quarterly Review of Economics and Finance**, 43.
- İMKB, (2001) **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, İstanbul.
- JACKSON P. M. Ve M.H., FETHİ, İNAL G.; (1998) “Efficiency and Productivity Growth in Turkish Commercial Banking Sector: A non-parametric approach”, **European Symposium on: Data Envelopment Analysis-Recent Development and Applications**, Wernigerode, Germany, 16-18 October.
- JIANG G ve N TANG, E Law , A Sze, (2003). “The Profitability of Banking Sector in Hong Kong”, **Hong Kong Monetary Authority Quarterly Bulletin**
- KARACAN, Ali İhsan, (1996) **Bankacılık ve Kriz**, Tütünbank Finans Dünyası Yayınları No: 1, İstanbul.
- KEPENEK, Yakup (1986), **Gelişimi, Üretim yapısı ve sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Ankara.
- KEYMAN, E. Fuat Ali Yaşar SARIBAY, (2000), **Global-Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Basım Yatım Dağıtım, İstanbul.
- MERCAN M. ve R. YOLALAN, (2000) “Türk Bankacılık Sisteminde Ölçek ve Mülkiyet Yapıları İle Finansal Performans İlişkisi”, **İMKB Dergisi**, Cilt 4, Sayı 15, 2000
- MERCAN, M. A. REISMAN, R. YOLALAN ve A. B. EMEL, (2003) “The Effect of Scale and Mode of Ownership on the Financial Performance of the Turkish Banking Sector: Result of a DEA-based Analysis”, **Socio-Economic Planning Sciences**, 37.
- MÜSLÜMOV, Alövsat Mibariz HASANOV ve Cenktan ÖZYILDIRIM, (2004) **Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri**, Marmara Üniversitesi.
- ÖÇAL Tezer ve Faruk ÇOLAK, ‘(1999), **Finansal Sistem ve Bankalar**, Ankara , Nobel Yayıncılık.
- ÖZEL, Saruhan, (2005) **Global Finansal Krizler, Deniz Kültür Yayınları** No:13, 1. Basım, Temmuz.

- PANAYIOTIS, P. Brissmis Sophocles N. ve Delis MATHAIOS D. (2005) “Bank-Specific, Industry Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability”, **Bank of Greece Economic Research Department**, No 25, June.
- PARASIZ , İlker (2000) **Modern Bankacılık** , İstanbul , Kuşak Ofset.
- PEKKAYA Semra ve Ayhan TOSUNER, (2003) “Türkiye Ekonomisinin Temel Dinamikleri Işığında 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı”, **Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar**, Ankara, Türkiye Kalkınma Bankası, 2003
- SAKA, Tamer, (2001), **Türk Bankacılık Sektöründe Bilgi Teknolojileri Denetimi**, İstanbul, TBB Yayını.
- SARATHY Ravi ve Vern TERPSTRA, (1999) **International Marketing**, Published: South- Western College Pub.
- SAYILGAN, Şevket (2003) “Bankacılık Sisteminin Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl 40, S:473, Ağustos.
- SEYİDOĞLU , Halil (2003) **Uluslararası Finans** , İstanbul , Güzem Yayınları.
- SEYİDOĞLU Halil, (2001) **Uluslararası İktisat** , İstanbul , Güzem Yayınları.
- TBB, (2005) **Türkiye’de Finansal Sektör ve Bankacılık Sistemi**, TBB, Mart.
- TEK, Ömer Baybars (2001) “Değer Çağı ve Pazarlama”, **Pazarlama Dünyası D.** Yıl:15, Sayı: 2001-2
- TEKELİ İ. ve S.İLKİN, (1997) **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama**, Ankara.
- TUNAY, Batu (2001) **Finansal yönetimde Yeni Yönelimler: Türk Finans Piyasalarının Bugünü ve Geleceği**, Betaş, İstanbul.
- TÜSİAD (2005), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Mali Yapı: Mali Gelişmişlik/Firma Mali Yapısı”, TÜSİAD Basın Bülteni, TS/BAS-BÜL/ ss.05-81, 10 Kasım 2005
- UZUNOĞLU, Sabri, (2004), **IMF İle Nereye Kadar**, İTO Yay, İstanbul.
- WHELOCK D. C. ve P. W. WILSON, (1995), “Explaining Bank Failures: Deposit Insurance, Regulation And Efficiency”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 77, No. 4, Nov.
- YELDAN, Erinc (2004), Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri Açısından Analizi, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı.1.
- YETİM Sedat ve Ozan GÜLHAN, (2005) **Türkiye ve Yeni Üye Avrupa Birliği Ülkeleri Bankacılık Sistemleri Karşılaştırması**, BDDK Çalışma Raporları 2005/5, Araştırma Dairesi, Ağustos.

YILDIRIM, Canan (2002), “Evolution of Banking Efficiency Within an Unstable Macroeconomic Environment: The Case of Turkish Commercial Banks”, **Applied Economics**, 34.

YILDIRIM, Oğuz (2001) “Türkiye’de Bankacılık Sektörü”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tarihîsel Gelişim, Temel Sorunlar, Mali Riskler ve Yeniden Yapılandırma Raporu

YÜKSEL, Ali Sait (2002) **Banka Yönetimi El Kitabı**, İstanbul, Alfa Basım Yayım.

YÜKSELEN, Ali İhsan (1999), **Ekonomilerde Bankacılık Krizleri Kökenler ve Politika Seçenekleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Ocak.

ZAIM, Osman (1995) “The Effect of Financial Liberalization on the Efficiency of Turkish Banks”, **Applied Financial Economics**, 5.

ZÜGÜL Muhittin ve Cumhur ŞAHİN, (2009), “İMKB 100 Endeksi İle Bazı Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Uygulama”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Nisan

İNTERNET KAYNAKLARI

TBB, (2005) Bankacılık Araştırma Grubu, Türkiye’de Yabancı Bankalar. Bankacılar Dergisi, Sayı:52, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi52/1-yabancibankalar.pdf>, 2005

OSKAY, S. (2000) “Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler (Reregulation) İhtiyacı ve Türk Finans Sistemi”, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Öneri Dergisi**, Haziran 2000, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/oksay4.pdf>,

DEMİRCAN Esra ve Meliha ENER, (2003), “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, <http://biibf.comu.edu.tr/edemircanmenerm.pdf>

BAYUK, Nedim “Hizmet Pazarlaması ve Müşteri Tutma”, <http://www.akademikbakis.org/pdfs/10/HizmetPazarlamasi.doc>,

“Pazarlama Karması”, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~umutal/lesson/week5-notes.pdf> E. Tarih, 16.12.2009

www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1800series/wps1839/wps1839.pdf